

Psychologia Rozwojowa

tom 15 nr 4 rok 2010

**Wydawnictwo
Uniwersytetu
Jagiellońskiego**

Czasopismo wydawane dzięki dotacji Sekcji Psychologii Rozwojowej PTP

REDAKTORZY ZESZYTU

Dorota Czyżowska

Anna Oleszkowicz

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Agnieszka Stęplewska

KOREKTA

Jolanta Wyznakiewicz

SKŁAD I ŁAMANIE

Barbara Kerschner

© Copyright by Uniwersytet Jagielloński

Wydanie I, Kraków 2010

All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-2895-7

ISSN 1895-6297

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków

tel. 12-631-18-81, tel./fax 12-631-18-83

Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98

tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl

Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

SPIS TREŚCI

Style orientacji tożsamościowej w teorii i w badaniach – wprowadzenie Dorota CZYŻOWSKA, Anna OLESZKOWICZ	7
I. ARTYKUŁY TEORETYCZNE	
Cognitive Processes and Identity Formation: The Mediating Role of Identity Processing Style Michael D. BERZONSKY	13
II. RAPORTY Z BADAŃ	
Inwentarz Stylów Tożsamości (ISI) Michaela D. Berzonsky’ego – dane psychometryczne polskiej adaptacji kwestionariusza Alicja SENEJKO	31
Struktura czynnikowa Kwestionariusza Stylów Tożsamości Michaela D. Berzonsky’ego. Ile stylów mierzy ISI? Jan CIECIUCH	49
Strategie konstruowania przyszłości a style tożsamości w późnej adolescencji Anna OLESZKOWICZ, Anna MISZTELA	65
Związek między stylami tożsamości i jakością relacji z rodzicami u młodzieży gimnazjalnej i licealnej Ewa GURBA	79
Zagadnienie tożsamości w ujęciach Dana P. McAdamsa i Erika H. Eriksona Kamil JEZIEŃSKI	93
III. SPRAWOZDANIA I RECENZJE	
Sprawozdanie z III Wrocławskich Konfrontacji Psychologicznych „Psychologia w kryzysie?”, 22–23 kwietnia 2010 Michał Andrzej GOŁOMBK	105

Recenzja: Robert D. Hill (2010), <i>Pozytywne starzenie się</i> , Warszawa: Wydawnictwo Laurum, 312 s.	
Tomasz FRĄCKOWIAK	109
English Abstracts	113
Lista recenzentów w roku 2010	119

Style orientacji tożsamościowej w teorii i w badaniach – wprowadzenie

DOROTA CZYŻOWSKA

Instytut Psychologii
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

ANNA OLESZKOWICZ

Instytut Psychologii (WNHiP)
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław

Jednym z kluczowych etapów rozwoju człowieka jest okres dorastania. Współczesna literatura przedmiotu jednomyślnie wskazuje, że zasadniczym zadaniem rozwojowym przypadającym na ten okres jest wypracowywanie koncepcji siebie, która to koncepcja jest opisywana w kategoriach formującej się tożsamości. Treściowa zawartość tożsamości obejmuje indywidualne wartości, przekonania, motywy, zainteresowania i inne kategorie opisu siebie, odnoszące się do różnych obszarów funkcjonowania jednostki, czyli sfery rodzinnej, zawodowej, ideologicznej, społecznej czy psychoseksualnej. Ponieważ proces formowania się tożsamości jest rozciągnięty w czasie i podlega różnym złożonym uwarunkowaniom, pojawiły się koncepcje opisujące jej rozwój przez odwołanie się do kolejnych faz czy etapów. Do najbardziej znanych należą poglądy Jamesa Marcii, Wima H. Meeusa, Alana S. Watermana czy Dana P. McAdamsa, którzy w swoich pracach nad rozwojem w okresie adolescencji posługują się kategorią statusów tożsamości. Opisywane w literaturze statusy tożsamości dyfuzyjnej, lustrzanej, moratoryjnej czy dojrzałej (osiągniętej) oznaczają nie tylko różne formy, ale także etapy koncepcji siebie, które można analizować, ukazując ich wzajemne relacje w procesie rozwoju. Podstawą do wyodrębnienia tych statusów są dwa procesy: eksploracja i zaangażowanie, wprowadzone i szczegółowo omówione w pracach Jamesa Marcii.

W latach dziewięćdziesiątych powstała nowa koncepcja rozwoju tożsamości autorstwa Michaela D. Berzonsky'ego, ujmująca tożsamość jednostki i jej różne formy w kategoriach stylów tożsamości. W koncepcji tej autor odwołuje się do modelu społeczno-poznawczego przetwarzania informacji i tym samym wprowadza definicję tożsamości jako procesu przetwarzania informacji odnoszących się do „ja”. Style tożsamości pozostają w logicznej (teoretycznej i empirycznej) relacji ze statusami, a tym samym można je uznać za próbę opisu tożsamości z „innej strony”, co wzbogaca wiedzę na temat tego ważnego pojęcia i poszerza możliwości badania zasadniczych zmian zachodzących w koncepcji siebie w okresie dorastania.

Niniejszy numer „Psychologii Rozwojowej” w całości został poświęcony problematyce podstawowych kategorii opisujących tożsamość. Szczególne miejsce zajmują w nim prace uwzględniające koncepcję Michaela D. Berzonsky'ego. Kluczem do pełniejszego zrozumienia badań empirycznych przedstawionych w poszczególnych artykułach jest tekst **Michaela D. Berzonsky'ego**, autora stosowanego w prezentowanych w tym numerze badaniach Inwen-

tarza Stylów Tożsamości (ISI3), opisującego znaczenie procesów poznawczych dla procesu kształtowania się tożsamości. Dokonując przeglądu badań, autor podkreśla znaczenie racjonalnych i automatycznych procesów poznawczych dla formowania się tożsamości, wskazując równocześnie, że styl kształtowania się tożsamości często stanowi czynnik pośredniczący między procesami poznawczymi i formowaniem się tożsamości.

Kolejne dwa artykuły odnoszą się do problematyki pomiaru stylów tożsamości. **Alicja Senejko** przedstawia dane psychometryczne uzyskane z dwóch kolejnych adaptacji, trzeciej i czwartej wersji, kwestionariusza ISI (Inwentarza Stylów Tożsamości). Warto zaznaczyć, że wersja czwarta jest już stosowana w wielu krajach, co umożliwia podjęcie badań nad rozwojem tożsamości we współpracy z ośrodkami zagranicznymi. Opracowanie psychometryczne zostało poprzedzone obszernym wstępem zawierającym porównanie różnych kategorii tożsamości stosowanych do analizy i opisu zmian zachodzących w adolescencji.

W artykule **Jana Ciecucha** przedstawiono analizy dotyczące struktury czynnikowej stylów tożsamości w konceptualizacji Michaela D. Berzonsky'ego, zoperacjonalizowanych w kwestionariuszu ISI3. Autor z jednej strony przedstawia wyniki analiz, które przeprowadził zgodnie ze stosowanym dotychczas modelem prezentowanym w literaturze anglojęzycznej, które potwierdziły trójczynnиковą strukturę stylów tożsamości. Z drugiej – podważa zasadność stosowanych dotychczas analiz, wskazując na potrzebę weryfikacji założenia o jednowymiarowości badanych konstruktów oraz proponuje odmienny sposób analizy uzyskanych danych. Zdaniem autora zebrany materiał empiryczny i poczynione analizy dają podstawy do przypuszczeń, że na styl dyfuzyjno-unikowy (mierzony za pomocą polskiej wersji ISI3) składają się dwa niezależne wymiary: styl unikowy oraz styl dyfuzyjno-beztrroski.

Następne dwa artykuły są doniesieniami z badań, w których poszukiwano związków między stylami tożsamości a innymi zjawiskami charakterystycznymi dla okresu dorastania. **Anna Oleszkowicz** i **Anna Misztela** przeprowadziły badania, z których wynika, iż style tożsamości w istotny sposób korelują ze strategiami konstruowania własnej przyszłości. Analiza wyników ujawniła dodatni związek między strategią realistyczną a stylem informacyjnym i zaangażowaniem oraz ujemny ze stylem dyfuzyjno-unikowym; dodatnią zależność między strategiami autorytetu i przymusu a stylem normatywnym, a także dodatnią zależność między strategią *carpe diem* a stylem dyfuzyjno-unikowym. Omawiane badania nie dostarczyły natomiast jednoznacznych informacji na temat związków między stylami tożsamości a uwzględnionym w modelu klimatem emocjonalnym panującym w rodzinie adolescenta. Dlatego też cennym uzupełnieniem badań w tym zakresie jest artykuł **Ewy Gurby**, który zawiera wyniki odnoszące się do relacji między stylami tożsamości a jakością kontaktów adolescenta z rodzicami. Z badań tych wynika, że bliskie relacje z rodzicami i mała liczba nieporozumień współwystępują z normatywnym i informacyjnym stylem tożsamości gimnazjalistów, natomiast częste i nasilone nieporozumienia młodzieży z rodzicami towarzyszą dyfuzyjno-unikającemu stylowi tożsamości u licealistów. W zależności od fazy okresu dorastania zmienia się zarówno udział rodziców w budowaniu tożsamości (w rozwoju poszczególnych stylów tożsamości) nastolatków, jak i znaczenie kształtowanego stylu tożsamości dla jakości relacji w rodzinie.

Ostatni artykuł, autorstwa **Kamila Jezierskiego**, dotyczy porównania dwóch innych ujęć tożsamości: tożsamości narracyjnej Dana P. McAdamsa i psychospołecznej Erika H. Eriksona. Zaprezentowano eksploracyjne badania nad związkiem między wyłanianiem się tożsamości w obu ujęciach. Na podstawie uzyskanych wyników można wysunąć wniosek, że w rozwoju jednostki w pierwszej kolejności kształtuje się powierzchowna i konwencjonalna organizacja autonarracji (określenie siebie poprzez atrybuty), a dopiero później struktura ta zaczyna się opierać na pogłębionej refleksji nad własnym życiem, która daje podstawę do opisu siebie bardziej w kategoriach postrzeganych związków występujących między poszczególnymi epizodami życia. Artykuł na-

wiązuje do badań jakościowych i tym samym stanowi cenne uzupełnienie ilościowego podejścia w badaniu rozwoju tożsamości, szeroko prezentowanego w artykułach wcześniejszych.

Numer kończą: sprawozdanie ze zorganizowanych 22–23 kwietnia 2010 roku III Konfrontacji Psychologicznych „Psychologia w kryzysie?”, które przygotował **Michał A. Golombek**, oraz recenzja książki Roberta D. Hilla, *Pozytywne starzenie się* (2010), napisana przez **Tomasza Frąckowiaka**. Przekazując Czytelnikom kolejny numer „Psychologii Rozwojowej”, mamy nadzieję, że przygotowane teksty przyczynią się do pełniejszego zrozumienia problematyki okresu dorastania, a zwłaszcza kwestii dotyczących kształtowania się tożsamości, i będą stanowić inspiracje do dalszych ciekawych badań w tym zakresie.

I. ARTYKUŁY TEORETYCZNE

Cognitive Processes and Identity Formation: The Mediating Role of Identity Processing Style

MICHAEL D. BERZONSKY

Department of Psychology
State University of New York Cortland

ABSTRACT

Identity formation is conceptualized in terms of a social-cognitive model that postulates stylistic differences in how people negotiate or manage to evade the challenge of constructing, maintaining, and/or reconstructing their sense of identity. Some people adopt an informed, reflective orientation to identity conflicts and questions; others take a more automatic, normative approach; whereas others procrastinate and delay identity decisions until situational demands and consequences dictate how they react. The role that general rational and automatic cognitive processes and identity processing styles play in identity formation is considered. Research that has evaluated the theoretical hypothesis according to which the linkage between rational and automatic reasoning processes and measures of identity formation is mediated by identity processing style is reviewed. The findings indicated that rational and automatic cognitive processes generally did account for significant variance on measures of identity formation including strength of commitment, types of self-attributes within which one's identity was grounded, and identity status. However, the findings further revealed that identity processing styles at least in part mediated most of the relationships between cognitive processes and identity formation. In all of the analyses, identity processing styles explained a greater amount of the unique variation in measures of identity formation than the cognitive variables.

Key words: identity processing style, identity achievement, commitment, rational processing, intuitive processing.

INTRODUCTION

Identity formation serves as the linchpin in Erik Erikson's (1968) lifespan theory of psychosocial personality development. A coherent and stable sense of identity provides a frame of reference for interpreting experience and self-relevant information and for making decisions and solving personal problems. Identity also provides a basis for maintaining a sense of self-unity over time and space. Despite the inevitable flux of random events and fleeting changes people experience in the course of their daily lives, an integrated identity structure enables them to construe their lives as being unified and meaningful (Berzonsky, in press). Although Erikson (1964) approached identity from a psychoanalytic perspective, he and others (e.g., Inhelder, Piaget, 1958; Marcia, 1980) have hypothesized that cognitive processes play an important role in identity formation. However, studies designed to demonstrate a relationship between formal operational reasoning and identity formation have produced mixed findings (see Berzonsky, Barclay, 1981; but compare, e. g., Boyes, Chandler, 1992). My research program has focused on stylistic differences in the social-cognitive strategies individuals use to construct, maintain and/or reconstruct a sense of identity (Berzonsky, 2004, 2008a). This social-cogni-

tive model highlights three identity processing **styles**: informational, diffuse-avoidant, and normative. These styles are reported preferences in the social-cognitive processes and strategies individuals use to engage or attempt to avoid the challenge of constructing and maintaining a coherent sense of identity (Berzonsky, in press).

The present article provides a review of research on the role that identity processing styles and cognitive processes play in identity formation. First, I provide a brief overview of the three processing styles and a review of research on linkages between identity processing styles and other identity and cognitive processes. The major purpose of the article is to review research that evaluated the theoretical hypothesis (Berzonsky, in press) that relationships between rational and automatic cognitive processes and measures of identity formation are at least partially mediated identity processing styles.

IDENTITY PROCESSING STYLES

Individuals with an **informational identity processing style** intentionally seek out, process, and evaluate self-relevant information. They are self-reflective, skeptical about self-views, open to new information, and willing to examine and revise aspects of their identity when faced with dissonant feedback (Berzonsky, 1990, 2004). This mentally effortful approach to identity formation should result in a stable, coherent, well-differentiated and integrated identity structure (see Berzonsky, 1989a).

Not all individuals deal with potentially self-diagnostic information in an open, effortful manner. People who possess a *normative identity processing style* more automatically internalize and conform to the expectations and values held for them by significant others and referent groups. Their primary concern to protect and conserve their existing identity structure; they have a low tolerance for ambiguity and a high need to maintain structure (Berzonsky, 2004; Soenens, Duriez, Goossens, 2005). This relatively automatic, or mindless (Langer,

1989) processing style is associated with a rigidly organized, change-resistant identity structures (Berzonsky, 1989a).

A **diffuse-avoidant identity processing style** is typified by chronic procrastination and defensive avoidance: Diffuse-avoiders are reluctant to confront and actively engage personal problems, identity conflicts. Of course, problems and decisional situations cannot always be avoided indefinitely. When diffuse-avoiders delay too long their behavior is dictated primarily by situational demands and consequences. Such situation-specific adjustments, however, tend to be relatively transient acts of verbal compliance or behavioral compliance rather than stable, long-term revisions in their identity structure. This identity style is associated with a fragmented, inconsistent, even empty identity structure continually needing to be validated and replenished by approval, praise, and acceptance from others, pleasurable experiences, consumer goods, and the like (see Berzonsky, Ferrari, 2009).

RESEARCH ON IDENTITY PROCESSING STYLES

Identity Style Inventory

Identity styles are operationally defined by a self-report Identity Style Inventory (ISI: Berzonsky, 1989b, 1992). The Inventory has been found to have adequate psychometric properties (see Berzonsky, 1992, 2004). Internal reliabilities of the scales generally range from 60. to 80., although translated versions, especially of the normative scale, have in some cases been lower (see Berzonsky, in press). The ISI or translated versions have been used in more than 15 different cultural contexts or countries including Poland (Senejko, 2007), India (Srivastava, 1993), the Czech Republic (Macek, Osecká, 1996), Slovakia (Sramova, Fichnova, 2008), Finland (Numri, Berzonsky, Tammi, Kinney, 1997), Greece (Vleioras, Bosma, 2005), Hungary (Sallay, 2002), Canada (Adams, Berzonsky, Keating, 2006), South Africa (Seabl, 2009), Italy (Crocetti, Rubini, Berzonsky, Meeus, 2009), Germany (Krettenauer,

2005), the Netherlands (Berzonsky, Branje, Meeus, 2007), Denmark, (Jorgensen, 2009), Spain (Munoz Garcia, 1998), Turkey (Celen, Kusdil, 2009), Australia (Caputi, Oades, 2001), Belgium (Duriez, Soenens, Beyers, 2004), China (Xu, 2009), and Iran (Hejazi, Shahraray, Farsinejad, Asgary, 2009). I want to emphasize that no single measure can completely assess the range of theoretical complexity reflected in these identity processing orientations. The Identity Style Inventory (ISI) provides one way of marking some of the theoretical components that constitute the social-cognitive orientations. Several lines of research attest to the convergent validity of the Inventory.

Identity Status

For more than 40 years the identity status model formulated by James Marcia (1966) has served as the standard for research on identity formation. Relationships between identity styles and identity status, therefore, provide a basis for establishing the convergent validity of the Identity Style Inventory. Relationships between identity style and status are perhaps the most consistently replicated findings in the identity status literature: at least nine different studies have been published. Consistent with expectations based on my social-cognitive model (Berzonsky, 1990, in press), the findings indicate that self-exploring achievement and moratorium identity statuses are positively associated with an informational processing style; foreclosure is linked to the normative identity style; and identity diffusion is correlated with the diffuse-avoidant style (Adams, Berzonsky, Keating, 2006; Berman, Schwartz, Kurtines, Berman, 2001; Berzonsky, 1989b, 1990; Berzonsky, Kuk, 2000; Berzonsky, Neimeyer, 1994; Krettenauer, 2005; Schwartz, Montgomery, 2002; Schwartz, Mullins, Waterman, Dunham, 2000; and Streitmatter, 1993).

Self-Definitional Bases

Identity processing styles should also be differentially associated with the types of self-elements youth encode and rely on to define their

sense of identity. Results from several research investigations are consistent with predictions based on my social-cognitive model (Berzonsky, 1990, in press). Individuals with high informational scores emphasize personal self-elements – e.g., my values, my goals, and my standards; those with high normative scores highlight collective self-attributes – e.g., my family, my religion, and my nationality; and diffuse-avoidance is associated with social self-elements such as popularity, my reputation and impressions made on others (Berzonsky, 1994, 2005; Berzonsky, Macek, Nurmi, 2003; Dollinger, Dollinger, Centeno, 2005).

Cognitive Processes and Strategies

A number of studies have investigated the cognitive strategies used by individuals with different identity styles. While youth with both informational and normative styles have been found to be conscientious, purposive, and reasonably effective in their lives, they differ in openness to new experiences and the extent to which they process and evaluate complex information. An informational processing style is positively associated with openness to ideas and values (Berzonsky, 1990; Berzonsky, Sullivan, 1992; Dollinger, 1995; Duriez, Soenens, Beyers, 2004; Duriez, Soenens, 2006) and rational/analytical thinking (Berzonsky, 1990, Berzonsky, Ferrari, 1996; Berzonsky, Sullivan, 1992). An informational identity style is also positively associated with automatic reasoning as indexed by the Epstein, Pacini, Denes-Raj, Heier (1996) Faith in Intuition measure of automatic processing (Berzonsky, 2004, 2008a), which supports the supposition that both automatic and deliberative reasoning contribute to identity formation (Berzonsky, 2004; Epstein *et al.*, 1996). A normative identity style is associated with automatic processing as measured by both intuitive reasoning (Berzonsky, 2008a, 2008b) and need for cognitive closure (Webster, Kruglanski, 1996), which assesses cognitive rigidity with a low tolerance for uncertainty (Berzonsky, 2007; Crocetti *et al.*, 2009; Soenens *et al.*, 2005). Diffuse-avoidance has been found to be associated with maladaptive cognitive and

attributional strategies such as task avoidance, self-handicapping, external control expectancies, minimal self-efficacy and task-irrelevant behaviors (Berzonsky, 1990; Berzonsky, Ferrari, 2009; Berzonsky, Nurmi, Tammi, Kinny, 1999; Nurmi *et al.*, 1997). Diffuse-avoidance is negatively related to rational processing (Berzonsky, 1990, 2008a), positively associated to intuitive thinking (Berzonsky, 2008a), and generally not correlated with need for cognitive closure (Berzonsky, 2007; Crocetti *et al.*, 2009; Soenens *et al.*, 2005).

A MEDIATIONAL MODEL OF IDENTITY FORMATION

These findings provide considerable evidence for the convergent validity of the style scales as measures of both identity processes and cognitive processing. According to my social-cognitive model, identity processing styles reflect more than general cognitive strategies and processes; they comprise cognitive processes that are relevant to identity conflicts and issues. Specifically, the model postulates that while both general cognitive processes and identity processing styles directly account for variation in identity processes, associations between general cognitive processes and various markers of identity formation will at least in part be mediated by identity processing styles (see Figure 1). The mediational model is based on Epstein's (1990) view that two parallel information-processing systems are involved in processing self-relevant information (see also Klaczynski, 2004). One

is a reason-based, rational system that processes symbolic information in an intentional, analytical, and effortful fashion (Epstein, 1990). The other is a more experience-based intuitive system that processes contextualized or concrete information in a relatively automatic and mindless fashion. Although self-construction and self-regulation are postulated to be an interactive function of both systems, people can toggle between the two and there are individual differences in the tendency to rely on or prefer one of the two cognitive systems (see Berzonsky, 2004; Epstein, *et al.*, 1996).

I will now review research that has evaluated this mediational model (Berzonsky, 2007, 2008a, 2008b). The findings are organized in terms of three different types of measures of identity formation: identity commitment, identity status, and identity elements or attributes. Representative path models are presented for each identity criterion measure. The analytical strategies used in each investigation were hierarchical regression analyses. Each identity formation criterion was regressed hierarchically in three steps. First, age and sex were entered as control variables (these findings will not be presented or discussed). Second, the cognitive measures were entered to ascertain their direct effect before controlling for identity style. Finally, the three identity style variables were entered. Evidence for mediation was indicated when the beta coefficients for the cognitive variables were substantially reduced after the style variables were controlled. Indirect paths in the models were computed by regressing the

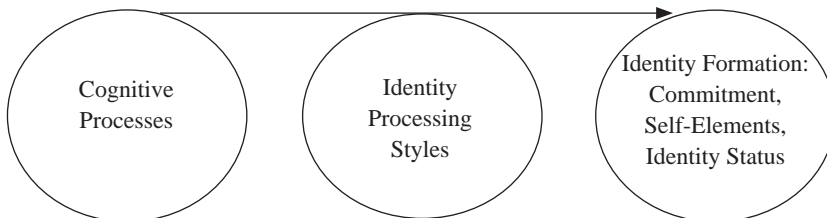

Figure 1. Model of hypothesized relationship between cognitive processes, identity style, and identity formation (adapted from Berzonsky, 2008a)

style variables on the cognitive variables. Sobel tests were used to evaluate whether the indirect paths were significant: only significant direct and indirect paths are included in the models. To determine the relative unique contributions of the cognitive and style variables, ancillary analyses were conducted in which the block of style variables was entered before the cognitive variables.

Identity Commitment

Commitment is a defining dimension in Marcia's (1966) identity status paradigm. Stable identity commitments serve an important role in personal functioning and well-being (Meeus, Iedema, Helsen, Vollebergh, 1999). To evaluate the mediational model with commitment strength as the dependent variable, Berzonsky (2007, Study 2) administered a battery of measures to 174 late adolescent participants that included identity style (Berzonsky, 1992), identity commitment (Berzonsky, 2003), rational reasoning (Cacioppo, Petty, 1982; Cacioppo, Petty, Kao, 1984), and

automatic reasoning (Faith in Intuition: Epstein, *et al.*, 1996). Commitment was regressed hierarchically in three steps. After the effects of age and sex were controlled, the cognitive variables on Step 2 accounted for an additional 9% of the variation in identity commitment: both rational ($\beta = .20, p < .01$) and intuitive ($\beta = .22, p < .01$) reasoning made unique positive contributions. The style variables added on Step 3 accounted for an additional 37% of the variance, with all three styles uniquely explaining significant variation in commitment scores (Figure 2). Neither cognitive variable remained significant on Step 3 indicating that their contributions were completely mediated by the style variables. As shown in Figure 2, the relationship between rational processing and commitment was completely mediated by the informational (positively) and diffuse-avoidant (negatively) styles. The contribution of intuitive reasoning was mediated by the informational and normative styles. The entire model explained 49% of the variation in strength of identity commitment.

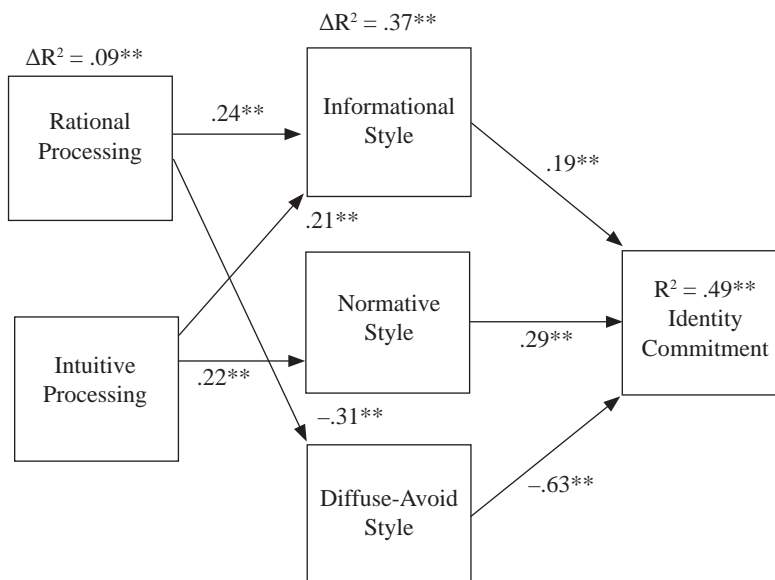

Figure 2. Significant paths between cognitive processes, identity styles, and strength of identity commitment. Effects of sex and age are not included (adapted from Berzonsky, 2007)

** $p < .01$

Berzonsky (2008a) found that the same cognitive variables accounted for 14% of the variation in strength of commitment, with only rational processing ($\beta = .37, p < .01$) making a unique contribution. Adding the style variables explained an additional 20% of the variance, with all three making unique contributions: informational ($\beta = .14, p < .05$); normative ($\beta = .38, p < .01$); and diffuse-avoidant ($\beta = -.22, p < .01$). Consistent with the mediational model, the standardized beta coefficient for rational processing was reduced by approximately 50%. A Sobel test indicated that the association between rational processing and strength of identity commitment was partially mediated by the informational style. Total adjusted R^2 for the model was .38, $p < .01$.

The results indicate that commitments may be formed in a mentally effortful, informed fashion or a more automatic, normative one. In both investigations linkages between general cognitive processes and strength of identity commitment were mediated by identity processing styles. Also, the identity styles accounted for a greater portion of the commitment variance than the cognitive processes.

Identity Elements

As noted above, identity processing styles are differentially associated with the type of self-relevant information or self-elements individuals utilize to form their sense of identity (Cheek, 1989). Berzonsky (2008b) conducted two studies to evaluate whether identity processing styles mediated relationships between cognitive processes and the types of self-elements that individuals relied on to define their sense of identity: (a) personal identity attributes such as "personal values" and "self-knowledge;" (b) social identity components including "reputation" and "impressions made on others;" and (c) collective identity elements such as "religion" and "family." In the first study, approximately 300 participants were given measures of identity style, rational processing (Cacioppo, *et al.*, 1984), intuitive processing (Epstein *et al.*, 1996) and the Aspects of Identity Questionnaire (AIQ-III) developed by Cheek, Underwood, & Cutler (1985).

The analytic strategy used to test the mediational models again involved hierarchical regression with age and sex entered as control variables on Step 1. Study 2 ($N = 170$) was a replication with the exception that automatic processing was operationalized with the Webster, Kruglanski (1996) Need for Cognitive Closure (NFCC) scale, which assesses differences in the extent to which people are motivated to avoid ambiguity and uncertainty by responding in a relatively automatic or mindless fashion without exerting much cognitive effort or taking time to consider alternatives or process new information. People with a high need for cognitive closure are cognitively impatient, inflexible, reluctant to suspend judgment, and closed minded (Kruglanski, 1990). Because the decisiveness subscale has been found to measure a different latent variable than the other NFCC subscales (Neuberg, Judice, West, 1997), it was not included in computing the NFCC score.

Personal self-attributes. Berzonsky (2008b, Study 1) found that the cognitive variables explained 13% of the variance in utilization of personal identity elements (e.g., my values, my self-knowledge, etc.) with both rational ($\beta = .23, p < .01$) and intuitive ($\beta = .27, p < .01$) processing making unique contributions. Entering the style variables accounted for an additional 9% of the variance with all three making significant unique contributions (Figure 3). Support for the mediational model was found: the beta coefficient for rational processes was reduced about 60% and a Sobel test indicated that the relationship between rational processing and reliance on personal identity attributes was partially mediated by an informational style. As indicated in Figure 3, the contribution of intuitive processing to personal identity was not mediated by any of the style variables. An ancillary analysis in which the style variables were entered before the cognitive variables indicated that the unique contribution of style variables (9%) was larger than that of the cognitive ones (6%).

In Study 2, automatic processing was measured by need for closure. The cognitive variables explained 8% of the differences in the uti-

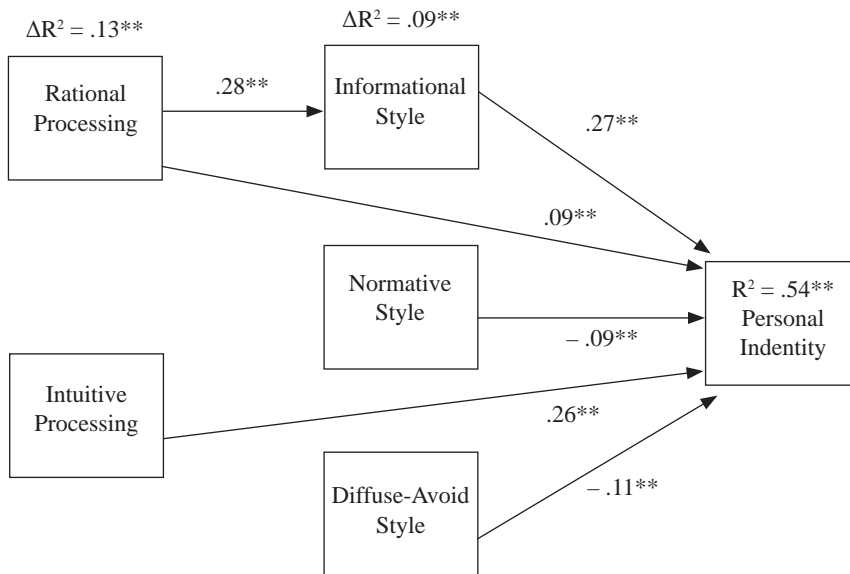

Figure 3. Significant paths between cognitive processes, identity styles, and reliance on personal identity elements. Effects of sex and age are not included (adapted from Berzonsky, 2008b)

* $p < .05$; ** $p < .01$

lization of personal self-elements; only rational processing ($\beta = .28$, $p < .01$) had a unique effect. The style variables explained an additional 11% of the variance. Only an informational style had a unique effect ($\beta = .39$, $p < .01$) and it completely mediated the effect of rational processing. A supplemental analysis where the style variables were entered before the cognitive variables indicated that the unique contribution of style (11%) was larger than that of the cognitive ones (2%). Total adjusted R^2 for the model was $.29$, $p < .01$.

The findings indicate that although rational cognitive processing was associated with the tendency to define oneself in terms of personal attributes and components, that relationship was at least partially mediated by an informational processing approach to identity issues and conflicts. Further, the results suggest that while experience-based intuitive reasoning may directly contribute to differences in the utilization of personal identity information, the tendency to reason and make decisions in a closed, mindless, and preemptive fashion is not.

Social self-attributes. Rational ($\beta = -.17$, $p < .05$) but not intuitive processing was found to uniquely predict a reliance on social identity-elements such as “what others think of me,” “popularity,” and “impressions made on others” ($\Delta R^2 = .03$, $p < .05$) (Berzonsky, 2008b, Study 1). Adding the style variables accounted for an additional 4% of the variance with the normative and diffuse-avoidant styles making unique positive contributions (Figure 4). After controlling for style, the direct negative effect of rational processing was no longer significant providing evidence for complete mediation. Sobel tests revealed that the negative contribution of rational processing to the use of social identity attributes was mediated by both the diffuse-avoidant and normative styles. An ancillary analysis in which the style variables were entered before the cognitive ones revealed that the unique contribution of the style variables ($\Delta R^2 = .04$, $p < .01$) was greater than that of the cognitive variables ($\Delta R^2 = .01$ ns).

Berzonsky (2008b, Study 2) found that automatic processing assessed by Need for

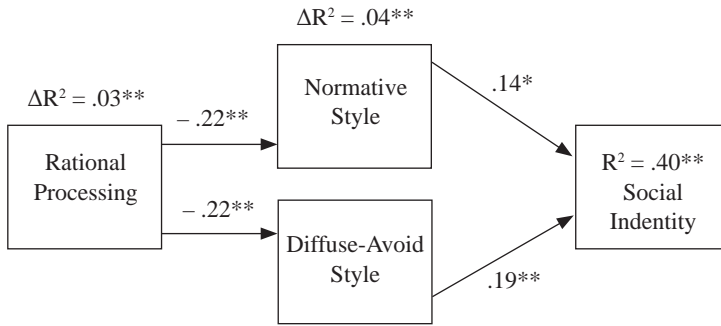

Figure 4. Significant paths between cognitive processes, identity styles, and reliance on social identity elements. Effects of sex and age are not included (adapted from Berzonsky, 2008b)

** $p < .01$

Cognitive Closure ($\beta = .16, p < .05$) uniquely predicted use of social identity attributes but rational processing did not ($\Delta R^2 = .03, p < .05$). Perhaps the negative contribution of rational processing in Study 1 reflected a tendency to deal with issues in a closed, preemptive fashion. The style variables explained an additional 4% of the variance with both the normative ($\beta = .18, p < .05$) and diffuse-avoidant ($\beta = .18, p < .05$) styles making unique positive contributions. A Sobel test indicated that the relationship between automatic processing (NFCC) and use of social identity elements was completely mediated by the normative style. A supplemental analysis indicated that the unique contribution the style variables ($\Delta R^2 = .04, p < .05$) made to differences in a reliance on

social self-elements was significant but that of the cognitive variables was not ($\Delta R^2 = .02$ ns). Total adjusted R^2 for the model was .13, $p < .01$.

Collective self-attributes. Berzonsky (2008b, Study 2) found that cognitive variables accounted for 7% of the differences in the tendency to define oneself in terms of collective self-attributes such as “religion,” “nationality,” and “family.” Only automatic processing as measured by need for closure, however, made a unique contribution ($\beta = .29, p < .01$). The style variables explained an additional 8% of the variance with only the normative style making a unique direct contribution (Figure 5). When the style variables were controlled, the standardized beta for automatic processing was reduced about 45% and a Sobel test provided

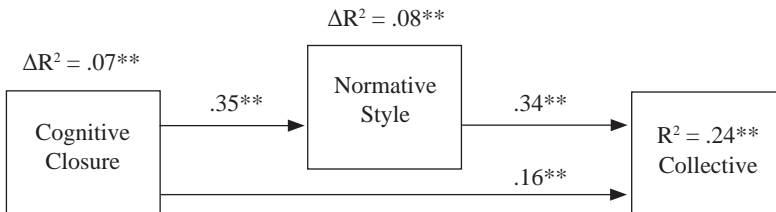

Figure 5. Significant paths between cognitive processes, identity styles, and reliance on collective identity elements. Effects of sex and age are not included (adapted from Berzonsky, 2008b)

** $p < .01$

evidence for partial mediation. A supplemental analysis with the order of entry reversed indicated that the unique contribution of the style variables was greater than ($\Delta R^2 = .08, p < .01$) that of the cognitive variables ($\Delta R^2 = .02ns$).

In Berzonsky (2008b, Study 1) when automatic processing was measured with intuitive reasoning, the cognitive variables did not account for significant variation in collective identity scores ($\Delta R^2 = .00ns$). Entering the style variables accounted for 8% of the variance, with only the normative style being a unique predictor ($\beta = .33, p < .01$). Total adjusted R^2 was .08, $p < .01$. It appears as if automatic processing that is relatively mindless plays a significant role in the tendency to define oneself collectively in terms of the dictates of social institutions and standards. A normative processing style, in turn, was found to at least partially mediate the path from effortless need for closure to a collective sense of self.

Identity Status Variables

For more than 45 years, most identity research has been framed in terms of the identity status model developed by James Marcia (1966). Drawing on Erikson's (1964) theoretical writings, Marcia operationally defined different four identity types or statuses in terms of the absence or presence of commitment and self-exploration (originally referred to as a personal crisis or turning point). Individuals categorized as identity achieved (commitment present following a period of self-exploration) have been found to perform better along a multitude of cognitive, social, and personal than their counterparts in the other statuses (see Berzonsky, Adams, 1999; Marcia, 1993). Individuals classified as identity foreclosure (commitment present in the absence of self-exploration), and especially identity diffusion (commitment and self-exploration absence). People in the moratorium status category (ongoing self-exploration; firm commitments absent) tend to be the most variable; they score second to achievers on some dimensions but similar to uncommitted diffusions (see Berzonsky, Adams, 1999; Kroger, Marcia, in press; Marcia, 1993).

The role style plays in mediating relationships between cognitive processing and identity status has been investigated in two studies (Berzonsky, 2007, 2008a). In both investigations, participants were administered measures of identity style, rational processing (Cacioppo *et al.*, 1984), intuitive processing (Epstein *et al.*, 1996), and identity status (Adams, 1999).

Identity achievement status. Berzonsky (2008a) found that both automatic intuitive ($\beta = .17, p < .05$) and effortful rational ($\beta = .20, p < .01$) processing contributed to variation in identity achievement scores ($\Delta R^2 = .06, p < .01$). Adding the style variables accounted for an additional 6% of the variance with an informational and normative style making unique contributions (Figure 6). Evidence for complete mediation was obtained when the style variables were controlled; neither cognitive variable remained significant. As shown in Figure 6, relationships between both cognitive variables and identity achievement were mediated by an informational style. Interestingly, the relationship between experientially-based intuitive processing and identity achievement was not mediated by a normative style. A supplemental analysis in which the order of the cognitive and style variables was reversed revealed that the independent contribution of the style variables to identity achievement was greater than ($\Delta R^2 = .11, p < .01$) that of the cognitive variables ($\Delta R^2 = .01ns$).

Berzonsky (2007) found that only rational processing ($\beta = .26, p < .01$) uniquely predicted identity achievement ($\Delta R^2 = .08, p < .01$). Adding the style variables explained an additional 14% of the variance with all three styles making unique contributions: informational ($\beta = .18, p < .05$); normative ($\beta = .24, p < .01$); and diffuse-avoidant ($\beta = -.27, p < .01$). Including the style variables reduced the direct effect of rational processing approximately 60% providing evidence for partial mediation. Sobel tests revealed that the relationship between rational processing and identity achievement was partially mediated by both the informational (positively) and diffuse-avoidant (negatively) styles. Total adjusted R^2 was .21, $p < .01$.

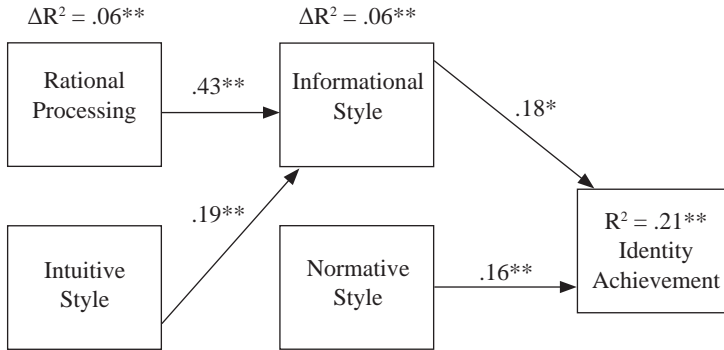

Figure 6. Significant paths between cognitive processes, identity styles, and identity achievement. Effects of sex and age are not included (adapted from Berzonsky, 2008a)

* $p < .05$; ** $p < .01$

Consistent with Marcia's (1966) views on deliberate self-exploration, rational processing was found to play a role in identity achievement. The linkage between rational thinking and achieving an individualized sense of identity, however, was found to be partially mediated by an informational processing style. The hypothesized role that experientially-based intuitive processing may play in identity achievement (Berzonsky, 2004; Epstein *et al.* 1996) received at least partial support. The contribution of such automatic reasoning, however, appears to be mediated via an informational orientation to identity issues and conflicts. Although a direct linkage from the normative style to identity achievement was found in both studies, the normative style did not mediate any of the cognitive effects that were found. Thus the automatic reasoning that is associated with normative processing (Berzonsky, 2004, 2008a) does not appear to contribute to the achievement of a personal sense of identity. This seemingly anomalous association between a normative style and identity achievement (see also Berzonsky, 1990; Berzonsky, Kuk, 2000; Berzonsky, Neimeyer, 1994; Krettenauer, 2005) may reflect the high level of commitment associated with both variables. This is an issue that warrants further investigation.

Identity foreclosure status. Unique relationships between identity foreclosure (commitment without self-exploration) and ration-

al ($\beta = -.31, p < .01$) and intuitive ($\beta = .20, p < .01$) processing ($\Delta R^2 = .12, p < .01$) were found by Berzonsky (2007). Adding the style variables accounted for an additional 20% of the variance in foreclosure scores with only the normative style making a unique contribution (Figure 7). When the style variables were controlled, the direct relationship with intuitive processing was no longer significant indicating that the relationship was completely mediated by the normative style. Although the standardized beta for rational processing was reduced approximately 55% when the style variables were controlled, no evidence for partial mediation by style was found (Figure 7). Total adjusted R^2 was .41, $p < .01$.

A foreclosed approach to identity formation appears to be relatively automatic or mindless (Langer, 1989) in nature. It involves the forming of commitment without actively deliberating or intentionally considering options and alternatives.

Identity moratorium and diffusion statuses. Neither rational nor intuitive cognitive processes were found to explain significant variation in moratorium ($\Delta R^2 = .00$, ns) or diffusion ($\Delta R^2 = .01$, ns) status scores (Berzonsky, 2007). In both models the style variables made significant contributions. Moratorium scores were uniquely predicted by the informational ($\beta = .20, p < .01$) and diffuse-avoidant ($\beta = .20, p < .01$) styles ($\Delta R^2 = .06, p < .01$).

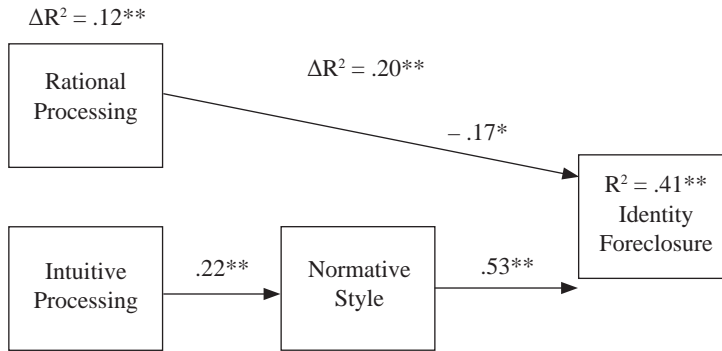

Figure 7. Significant paths between cognitive processes, identity styles, and identity foreclosure. Effects of sex and age are not included (adapted from Berzonsky, 2008a)

* $p < .05$; ** $p < .01$

Likewise, the diffuse-avoidant ($\beta = .20, p < .01$) and informational ($\beta = -.17, p < .01$) styles both independently accounted for differences in diffusion identity scores ($\Delta R^2 = .07, p < .01$).

These findings at least suggest that identity diffusion may to some extent reflect situational rather than dispositional factors. For instance, individuals with a diffuse-avoidant processing style are hypothesized to operate in a situation-specific fashion: their behavior may depend more on where they are and who they are with than what they think and plan (Berzonsky, in press). The failure to find a significant positive relationship between rational processing and identity moratorium scores is puzzling. By definition, individuals categorized as moratoriums are in the process of active self-exploration (Marcia, 1980, 1993). Moreover, an informational processing style was directly positively associated with moratorium scores. Perhaps, the Adams (1999) measure of identity moratorium, which is positively correlated with the diffusion scale, played a role. This is an issue that needs to be addressed in future research.

CONCLUSIONS AND LIMITATIONS

The literature that was reviewed indicates that identity styles reflect strategic differences in the processing of identity relevant information (Berzonsky, 1990, 2004). A self-directed, in-

formed approach to identity formation was associated with both rational and automatic intuitive processing. However, an informational style was not linked with automatic processing as measured by need for cognitive closure. Thus, individuals with high informational scores indicate a willingness to tolerate ambiguity and monitor their reasoning processes, which may enable them to override or release from automatic processing when feedback indicates that their reasoning is biased and distorted (see Berzonsky, 1990, 2004; Klaczynski, 2004). A normative approach to identity issues was more exclusively automatic in nature: it was consistently associated with a high need for cognitive closure as well as intuitive reasoning. Individuals with high normative scores tend to be cognitively inflexible, closed-minded, and strongly motivated to process self-relevant information in a structure-driven fashion, which can minimize ambiguity by confirming and preserving existing self-views (Berzonsky, 1990).

It is possible that the automatic processing associated with the normative and informational style occurs for different reasons. The normative style may primarily reflect a “mindless” process (Langer, 1989) of prematurely internalizing beliefs and commitments without deliberate conscious effort (see Berzonsky, 1988). The automaticity associated with an informational style, in contrast, may be more experi-

ence based. Although effortful rational processing may be instrumental in the initial formation of views and commitments, as those views are repeatedly accessed and applied they may become increasingly automatic and activated with minimal mental effort and resources (see Bargh, 1997).

A diffuse-avoidant style was negatively associated with effortful rational processing, which supports the view that diffuse-avoidance is a non-reflective, situation-specific approach to identity issues (Berzonsky, 1990). It appears that individuals with high diffuse-avoidant style scores strive to avoid self-relevant information. Given their limited commitments and self-standards (Berzonsky, 2003), they may find themselves dealing with context-specific demands and consequences in a reactive, impulsive, or indifferent fashion. Research indicates that diffuse-avoiders make excuses and deny responsibility for negative outcomes and engage in self-handicapping behaviors that tend to sabotage their performance on potentially self-diagnostic tasks (Berzonsky, Ferrari, 1996, 2009).

The type of information or self-attributes that individuals highlight in their sense of identity was differentially associated with identity style. Specifically, an informational style was linked to personal self-element and a normative style was associated with collective self-attribute. Given that individuals with high normative scores are motivated to form views and obtain answers with a minimal expenditure of mental resources, perhaps collectively based commitments enable them to avoid the anxiety, uncertainty, and personal responsibility that is associated with personal decision making (see Berzonsky, 2003; Marcia, 1993). This approach, however, may be a two-edged sword: automatic, belief-driven reasoning is likely to increase the extent to which decisions and judgments are biased and erroneous (Berzonsky, 1990; Klaczynski, 2004). A diffuse-avoidant style was associated with social self-attributes such as reputation and impressions of

others, which again underscores the situational nature of the diffuse-avoidant approach to identity formation: opportunistically attempting to adopt and slough off roles, views, and public presentations as one moves from situation to situation.

Evidence for the mediational role of identity processing style was obtained in all of the analyses where initially the cognitive variables were directly associated with the measure of identity formation, which supports the supposition that identity styles focus on the processing of identity-relevant information in particular rather than information in general (Berzonsky, 1990, in press). Even though the cognitive variables were entered into the regression models first, when the style variables were entered they still generally accounted for a greater portion of the variation on the identity measures. Moreover, in all of the analyses that were reviewed (Berzonsky, 2007, 2008a, 2008b), the style variables explained a greater amount of the unique variation in the identity measures than did the cognitive ones.

In conclusion, I want to emphasize that the causal ordering of the cognitive, style, and identity variables was based on conceptual not empirical considerations. Because the data were collected at the same point in time a number of alternative explanations are possible. For example, it is possible that the construction of a personal sense of identity contributes to the use of an informational style, which leads to more rational processing. Or, it is possible that the pattern of relationships between the style and identity variables was due to some unmeasured third variable such as common method variance or motivational orientation. Collecting longitudinal data and examining cross-lagged paths between the variables would be one way to begin to evaluate some competing explanations. Also, in future research it would be helpful to directly measure rational and automatic processing strategies rather than rely exclusively on self-reported strategies.

REFERENCES

- Adams G.R. (1999), *The Objective Measure of Ego Identity Status: A Manual on Theory and Test Construction*. Ontario, Canada: University of Guelph.
- Adams G.R., Berzonsky M.D., Keating L. (2006), Psychosocial Resources in First-year University Students: The Role of Identity Processes and Social Relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 81–91.
- Bargh J.A. (1997), The Automaticity of Everyday Life [in:] R.S. Wyer Jr., T.K. Skull (eds.), *Advances in Social Cognition*, vol. 10, 1–61. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Berman A.M., Schwartz S.J., Kurtines W.M., Berman S.L. (2001), The Process of Exploration in Identity Formation: The Role of Style and Competence. *Journal of Adolescence*, 24, 513–528.
- Berzonsky M.D. (1988), Self-theorists, Identity Status, and Social Cognition [in:] D.K. Lapsley, F.C. Power (eds.), *Self, Ego, and Identity: Integrative Approaches*, 243–262. New York: Springer-Verlag.
- Berzonsky M.D. (1989a), The Self as a Theorist: Individual Differences in Identity Formation. *International Journal of Personal Construct Psychology*, 2, 363–376.
- Berzonsky M.D. (1989b), Identity Style: Conceptualization and Measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4, 267–281.
- Berzonsky M.D. (1990), Self-construction over the Life-span: A Process Perspective on Identity Formation [in:] G.J. Neimeyer, R.A. Neimeyer (eds.), *Advances in Personal Construct Psychology*, vol. 1, 155–186. Greenwich, CT: JAI Press.
- Berzonsky M.D. (1992), *Identity Style Inventory (ISI3): Revised Version*. Unpublished measure, Department of Psychology, State University of New York, Cortland, NY 13045.
- Berzonsky M.D. (1994), Self-identity: The Relationship between Process and Content. *Journal of Research in Personality*, 28, 453–460.
- Berzonsky M.D. (2003), Identity Style and Well-being: Does Commitment Matter? *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 3, 131–142.
- Berzonsky M.D. (2004), Identity Processing Style, Self-construction, and Personal Epistemic Assumptions: A Social-cognitive Perspective. *European Journal of Developmental Psychology*, 1, 303–315.
- Berzonsky M.D. (2005), Ego Identity: A Personal Standpoint in a Postmodern World, Identity. *An International Journal of Theory and Research*, 5(2), 125–136.
- Berzonsky M.D. (2007), *Identity Style, Cognitive Processing, and Identity Formation*. Paper presented at the 14th annual meetings of the Society for Research on Identity Formation, Washington, D.C.
- Berzonsky M.D. (2008a), Identity Formation: The Role of Identity Processing Style and Cognitive Processes. *Personality and Individual Differences*, 44, 643–653.
- Berzonsky M.D. (2008b), *The Role of Identity Processing Styles and Cognitive Processes in Identity Formation*. Paper presented at the biennial meetings of the Society for Research on Adolescence, Chicago, IL.
- Berzonsky M.D. (in press), A Social-Cognitive Perspective on Identity Construction [in:] S.J. Schwartz, K. Luyckx, V. Vignoles (eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*. London: Springer.
- Berzonsky M.D., Adams G.R. (1999), The Identity Status Paradigm: Still Useful after Thirtyfive Years. *Developmental Review*, 19, 557–590.
- Berzonsky M.D., Barclay C.R. (1981), Formal Reasoning and Identity Formation: A Reconceptualization. *Contributions to Human Development*, 5, 61–87. Basil: Karger.
- Berzonsky M.D., Branje S.J.T., Meeus W. (2007), Identity Processing Style, Psychosocial Resources, and Adolescents Perceptions of Parent-Adolescent Relations. *Journal of Early Adolescence*, 27, 324–335.
- Berzonsky M.D., Ferrari J. R. (1996), Identity Orientation and Decisional Strategies. *Personality and Individual Differences*, 20, 597–606.
- Berzonsky M.D., Ferrari J.R. (2009), A Diffuse-Avoidant Identity Processing Style: Strategic Avoidance or Self Confusion? *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 9, 145–158.
- Berzonsky M.D., Kuk L. S. (2000), Identity Status, Identity Processing Style, and the Transition to University. *Journal of Adolescent Research*, 15, 81–98.
- Berzonsky M.D., Macek P., Nurmi J.-E. (2003), Interrelations among Identity Process, Content, and Structure: A Cross-Cultural Investigation. *Journal of Adolescent Research*, 18, 112–130.

- Berzonsky M.D., Neimeyer G.J. (1994), Ego Identity Status and Identity Processing Orientation: The Moderating Role of Commitment. *Journal of Research in Personality*, 28, 425–435.
- Berzonsky M.D., Nurmi J.-E., Kinney A., Tammi K. (1999), Identity Processing Orientation and Cognitive and Behavioral Strategies: Similarities and Differences across Different Contexts. *European Journal of Personality*, 13, 105–120.
- Berzonsky M.D., Sullivan C. (1992), Social-Cognitive Aspects of Identity Style: Need For Cognition, Experiential Openness, and Introspection. *Journal of Adolescent Research*, 7, 140–155.
- Boyes M.C., Chandler M. (1992), Cognitive Development, Epistemic Doubt, and Identity Formation during Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 277–304.
- Cacioppo J.T., Petty R.E. (1982), The Need for Cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 116–131.
- Cacioppo J.T., Petty R.E., Kao C. (1984), The Efficient Assessment of Need for Cognition. *Journal of Personality Assessment*, 48, 306–307.
- Caputi P., Oades L. (2001), Epistemic Assumptions: Understanding Self and the World (A Note on the Relationship Between Identity Style, World View and Constructivist Assumptions Using an Australian Sample). *Journal of Constructivist Psychology*, 14, 127–134.
- Celen H.N., Kusdil M.E. (2009), Parental Control Mechanisms and Their Reflection on Identity Styles of Turkish Adolescents. *Paideia*, 19, 7–16.
- Cheek J.M. (1989), Identity Orientations and Self-Interpretation [in:] D.M. Buss, N. Cantor (eds.), *Personality Psychology: Recent Trends and Emerging Directions*, 275–285. New York: Springer-Verlag.
- Cheek J.M., Underwood M.K., Cutler B. L. (1985), *The Aspects of Identity Questionnaire (III)*. Unpublished Manuscript, Wellesley College.
- Crocetti E., Rubini M., Berzonsky M.D., Meeus W. (2009), The Identity Style Inventory – Validation in Italian Adolescents and College Students. *Journal of Adolescence*, 32, 425–433.
- Dollinger S.M.C. (1995), Identity Styles and the Five-Factor Model of Personality. *Journal of Research in Personality*, 29, 475–479.
- Dollinger S.J., Dollinger S.M.C., Centeno L. (2005), *Identity and Creativity. Identity: An International Journal of Theory and Research*, 5, 315–330.
- Duriez B., Soenens B. (2006), Personality, Identity Styles, and Authoritarianism. An Integrative Study among Late Adolescents. *European Journal of Personality*, 20, 397–417.
- Duriez B., Soenens B., Beyers W. (2004), Religiosity, Personality, and Identity Styles: An Integrative Study among Late Adolescents in Flanders (Belgium). *Journal of Personality*, 72, 877–910.
- Epstein S. (1990), Cognitive-Experiential Theory [in:] L. Previn (ed.), *Handbook of Personality Theory and Research*, 165–192. New York: Guilford Press.
- Epstein S., Pacini R., Denes-Raj V., Heier H. (1996), Individual Differences in Intuitive-Experiential and Analytical-Rational Thinking. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 390–405.
- Erikson E. (1964), *Insight and Responsibility*. New York: Norton.
- Erikson E. (1968), *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Hejazi E., Shahraray M., Farsinejad M., Asgary A. (2009), Identity Styles and Academic Achievement: Mediating Role of Academic Self-Efficacy. *Social Psychology of Education*, 12, 123–135.
- Inhelder B., Piaget J. (1958), *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*. New York: Basic Books.
- Jorgensen C.R. (2009), Identity Style in Patients with Borderline Personality Disorder and Normal Controls. *Journal of Personality Disorders*, 23, 101–112.
- Klaczynski P.A. (2004), A Dual-Process Model of Adolescent Development: Implications for Decision Making, Reasoning, and Identity [in:] R.V. Kail (ed.), *Advances in Child Development and Behavior*, vol. 32, 73–123. New York: Elsevier.
- Krettenauer T. (2005), The Role of Epistemic Cognition in Adolescent Identity Formation: Further Evidence. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 185–198.
- Kroger J., Marcia J.E. (in press), The Identity Statuses: Origins, Meanings, and Interpretations [in:] S.J. Schwartz K. Luyckx V. Vignoles (eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*. London: Springer.

- Kruglanski A.W. (1990), Lay Epistemic Theory in Social-Cognitive Psychology. *Psychological Inquiry*, 1, 181–197.
- Langer E. (1989), Minding Matters: The Consequences of Mindlessness and Mindfulness [in:] L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 22, 137–173. New York: Academic Press.
- Macek P., Osecka L. (1996), The Importance of Adolescents' Selves: Description, Typology, and Context. *Personality and Individual Differences*, 21, 1021–1027.
- Marcia J.E. (1966), Development and Validation of Ego Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551–558.
- Marcia J.E. (1980), Identity in Adolescence [in:] J. Adelson (ed.), *Handbook of Adolescent Psychology*, 159–187. New York: Wiley.
- Marcia J.E. (1993), The Status of The Statuses: Research Review [in:] J.E. Marcia, A.S. Waterman, D.R. Matteson, S.L. Archer, J.L. Orlofsky (eds.), *Ego Identity: A Handbook for Psychosocial Research*, 22–41. New York: Springer Verlag.
- Meeus W., Iedema M., Helsen M., Vollebergh W. (1999), Patterns of Adolescent Identity Development: Review of Literature and Longitudinal Analysis. *Developmental Review*, 19, 419–461.
- Munoz Garcia M.I. (1998), *La identidad adolescente: estudio empirico dirigido a la elaboracion de una primera adaptacion del inventario de estilo de identidad de Michael D. Berzonsky*. Doctor thesis submitted to Universidad Pontificia De Salamaca.
- Neuberg S.L., Judice T. N., West S.G. (1997), What the Need for Closure Scale Measures and What it Does Not Measure: Toward Differentiating among Related Epistemic Motives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1396–1412.
- Nurmi J.-E., Berzonsky M.D., Tammi K., Kinney A. (1997), Identity Processing Orientation, Cognitive and Behavioral Strategies, and Well-Being. *International Journal of Behavioral Development*, 21, 555–570.
- Sallay H. (2002, September), *Identity Styles in Focus: Their Relation to Parenting and Their Role in the Development of Openness and Need for Cognition*. Paper Presented at the Meetings of the European Association for Research on Adolescence, Oxford, England.
- Schwartz S.J., Montgomery M.J. (2002), Similarities or Differences [in:] *Identity Development? The Impact of Acculturation and Gender on Identity Process and Outcome*. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 359–372.
- Schwartz S.J., Mullis R.L., Waterman A.S., Dunham R.M. (2000), Ego Identity Status, Identity Style, and Personal Expressiveness: An Empirical Investigation of Three Convergent Constructs. *Journal of Adolescent Research*, 15, 504–521.
- Seabl J. (2009), Relating Identity Processing Styles to Commitment and Self-Esteem Among College Students. *Journal of Psychology in Africa*, 19, 309–314.
- Senejko A. (2007), Style kształtowania tożsamości u młodzieży a ustosunkowanie wobec zagrożeń [Identity Styles of Adolescents and Their Attitudes Toward Threats] [in:] B. Harwas-Napierała, H. Liberska (eds.), *Tożsamość a współczesność [Identity in the Present Day]*, 101–128. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Soenens B., Duriez B., Goossens L. (2005), Social-Psychological Profiles of Identity Styles: Attitudinal and Social-Cognitive Correlates in Late Adolescence. *Journal of Adolescence*, 28, 107–125.
- Sramova B., Fichnova K. (2008), Identity and Creative Personality. *Studia Psychologica*, 50, 357–369.
- Srivastava R.K. (1993), Cultural Contexts and Identity Style. *Indian Journal of Psychology*, 68, 35–44.
- Streitmatter J. (1993), Identity Status and Identity Style: A Replication Study. *Journal of Adolescence*, 16, 211–215.
- Vleioras G., Bosma H.A. (2005), Are Identity Styles Important for Psychological Well-Being? *Journal of Adolescence*, 28, 397–409.
- Webster D.M., Kruglanski A.W. (1996), Individual Differences in Need for Cognitive Closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1049–1062.
- Xu S. (2009), What are the Relations between Identity Styles and Adolescents' Academic Achievement? A Study of College Students at a Private University in China. *International Journal of Adolescence and Youth*, 14, 299–311.

II. RAPORTY Z BADAŃ

Inwentarz Stylów Tożsamości (ISI) Michaela D. Berzonsky'ego – dane psychometryczne polskiej adaptacji kwestionariusza

ALICJA SENEJKO

Instytut Psychologii (WNHiP)
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera dane psychometryczne polskiej adaptacji metody Michaela Berzonsky'ego diagnozującej style tożsamości i zaangażowanie – Inwentarza Stylu Tożsamości – ISI (Identity Style Inventory). Metoda ta jest obecnie dostępna w dwóch wersjach: starszej, ISI3 (adaptacja polska A. Senejko), oraz najnowszej, ISI4 (adaptacja polska A. Senejko, E. Okręglicka-Forysiak). Artykuł zawiera dane psychometryczne dotyczące stabilności bezwzględnej, mocy dyskryminacyjnej pozycji oraz analizy czynnikowej zarówno dla wersji ISI3, jak i ISI4 kwestionariusza ISI. Dane psychometryczne metody poprzędono krótką charakterystyką modelu teoretycznego, na podstawie którego opracowano inwentarz ISI.

Słowa kluczowe: style tożsamości, polska adaptacja ISI, dane psychometryczne

WPROWADZENIE – TRADYCJA ANALIZOWANIA TOŻSAMOŚCI NA GRUNCIE PSYCHOLOGII

Inwentarz tożsamości Michaela Berzonsky'ego opiera się na modelu społeczno-poznawczym przetwarzania informacji. Na gruncie psychologii społecznej model ten nawiązuje do tradycji analizowania osobowości w kategoriach teorii „ja”, co będzie przedmiotem dalszej analizy. Z kolei w ramach psychologii rozwojowej

ujęcie Berzonsky'ego mieści się w obszarze „wpływów” Eriksonowskich. Tożsamość, zdaniem Erika Eriksona – wymiar osobowości decydujący o stopniu jej zintegrowania – nie jest łatwa do diagnozy, czego konsekwencją jest istnienie niewielu narzędzi badawczych ukierunkowanych na określenie u jednostki tego aspektu osobowości. Dzieje się tak głównie ze względu na trudności z operacjonalizacją samej kategorii „tożsamość”. Sam Erikson (1980) używa kategorii „tożsamość” w kilku znaczeniach: 1) świadomy sens tożsamości indywidualnej (*conscious sense of individual identity*), 2) nieświadome dążenie do ciągłości charakteru jednostki (*unconscious striving for a continuity of personal character*), 3) główne kryterium dla czynności, za pośrednictwem których dokonuje się syntezy „ja” (*ego synthesis*), 4) podtrzymywanie wewnętrznej solidarności z grupowymi wartościami i tożsamościami (*solidarity with a groups' ideals and identities*). A zatem Erikson przyznaje, że ta kategoria jest niejednoznaczna, niemniej wielokrotnie podkreśla ważną rolę podejmowania problemu kształtowania tożsamości dla zrozumienia procesów rozwojowych w różnych okresach życia jednostki, zwłaszcza w adolescencji (Erikson 1968, 1974, 1980).

Mimo iż niektórzy autorzy wypominają Eriksonowi ten brak operacjonalizacji i ściślejszego zdefiniowania kategorii „tożsamość”, zaś kontynuatorom Eriksonowskiego podejścia do zagadnień tożsamości – odbie-

ganie z kolei w swoich modelach od założeń samego Eriksona (zob. na przykład Van Hoof, 1999; Rattansi, Phoenix, 1997), problem kształtowania tożsamości rozpatruje się zwykle na podstawie kilku przyjętych modeli (do których można zaliczyć ujęcie Berzonsky'ego), niesprzecznych wobec siebie, rozwijających myśl Eriksona (Marcia, 1966; Berzonsky, Adams, 1999; Waterman, 1999).

ROZWÓJ I KONKRETYZACJA ZAŁOŻEŃ DOTYCZĄCYCH KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI

Najbardziej popularną operacjonalizacją założeń Eriksona jest model Jamesa Marcii (1966, 1980). Przytoczę krótko podstawowe jego założenia, gdyż i do nich nawiązuje również w swoim ujęciu Berzonsky. Zdaniem Marcii, tożsamość indywidualna nie jest ani poczuciem (*sense*), ani postawą (*attitude*), lecz strukturą „ja” (*self-structure*), „wewnętrzna, dynamiczna organizacja potrzeb, dążeń, możliwości, nadziei i wierzeń oraz historii indywidualnej” (Marcia, 1980, s. 159). Jak twierdzi autor, im lepiej struktura ta jest rozwinięta, tym bardziej człowiek zdaje sobie sprawę zarówno ze swojej niepowtarzalności, jak i podobieństwa do innych. I odwrotnie: im ta struktura jest słabiej rozwinięta, tym większego chaosu i niejasności doświadcza jednostka w zakresie wyróżniania siebie spośród innych, w związku z czym musi polegać na zewnętrznych źródłach oceny siebie. Marcia zakładał, że proces kształtowania się tożsamości zaczyna się wraz z różnicowaniem się „ja” od obiektu w niemowlęctwie, kończy zaś na ostatecznej integracji w późnej dorosłości. Tożsamość, jego zdaniem, buduje się stopniowo poprzez podejmowanie przez podmiot minimum trzech kwestii – „zrębów” tożsamości: orientacji seksualnej (*sexual orientation*), ideologicznej (*ideological stance*) i zawodowej (*vocational direction*).

Autor wyróżnił cztery statusy tożsamości, adekwatnie do przyjętych dwóch kryteriów: 1) eksploracja (określana też jako kryzys) i 2) zaangażowanie. Eksploracja odnosi się do psychologicznego procesu pogłębiania samo-

świadomości drogą sprawdzania (rozpatrywania) alternatywnych rozwiązań, eksperymentowania zarówno z sobą, jak i z otoczeniem, po to, aby lepiej poznać własne możliwości i preferencje, co niejednokrotnie przyczynia się do subiektywnego dyskomfortu (kryzysu), prowadzącego do rewizji postaw, przekonań, wartości, relacji społecznych. Z kolei zaangażowanie obejmuje osobiście sformułowane plany i cele, wartości, przekonania, które dostarczają jednostce, jej życiu – celu, znaczenia oraz kierunku (Marcia, 1980; Adams, Abraham, Markstrom, 2000).

Biorąc pod uwagę wyróżnione kryteria oraz dwa obszary aktywności życiowej: ideologiczny (orientacja religijna i polityczna) oraz zawodowy, Marcia scharakteryzował wyróżnione przez siebie statusy tożsamości (Archer, Waterman, 1983; Adams, Abraham, Markstrom, 2000).

Tożsamość dojrzała, osiągnięta (*identity achievement*) – charakteryzuje osoby, które doświadczyły eksploracji oraz są włączone w podejmowanie celów szkolno-zawodowych i ideologicznych (aktualne zaangażowanie po eksploracji, po kryzysie).

Tożsamość lustrzana, przejęta (*foreclosure*) – dotyczy osób zaangażowanych w realizację celów zarówno ideologicznych, jak i zawodowych, które jednak zostały raczej wytyczone przez rodziców, niż stanowią rezultat własnej eksploracji podmiotu. Tożsamość lustrzana jest zwodnicza, nieprawdziwa (*deceptive*) – oparta na „ja” publicznym, a nie na „ja” prywatnym (zaangażowanie bez eksploracji).

Tożsamość dyfuzyjna (*identity diffusion, confusion*) – charakteryzuje osoby, które nie ustanowiły zaangażowań w podstawowych obszarach ich aktywności życiowej lub wręcz unikają podejmowania decyzji niezależnie od tego, czy doświadczyły, czy też nie – eksploracji (kryzysu) [eksploracja (kryzys) obecna lub nie, brak zaangażowania] (szerzej na ten temat zob. Oleszkowicz, Senejko, 2011).

Niektórzy autorzy (np. Van Hoof, 1999; Rattansi, Phoenix, 1997) podważają sens kontynuowania badań w paradygmacie statusów tożsamości w ujęciu Marcii, zwłaszcza protestują przeciwko ograniczaniu tego modelu do

rozwojowego okresu adolescencji, skoro, jak pokazują wyniki większości badań, znacznie mniej niż połowa starszych adolescentów osiąga status tożsamości osiągniętej, z czego autorzy wyprowadzają słuszne wnioski, że proces kształtowania tożsamości może trwać przez całe życie, a na pewno w okresie następującym po adolescencji, czyli we wczesnej dorosłości. Zwraca się również uwagę na sfery kształtowania tożsamości nieuwzględnione czy też słabo uwzględnione w modelach Eriksona i Marcii, na przykład relacji intymnych, interpersonalnych, rodzinnych, oraz sfery odnoszące się do zmian związanych z szerszym kontekstem społecznym (na przykład problem globalizacji czy społeczeństw postmodernistycznych).

Powyzsze wątpliwości skłoniły niektórych współczesnych badaczy (Côté, Kurtinesa, Messusa, Grotevanta i Adamsa, Berzonsky'ego, Watermana) do sformułowania własnych modeli, opisujących specyfikę kształtowania tożsamości. Większość z nich opiera się jednak na koncepcji Marcii, stanowiąc *de facto* rozszerzenie jego modelu na obszary nierozpatrywane przez autora, na przykład stosunki interpersonalne czy relacje z rodzicami. Dwie z wymienionych wyżej koncepcji zasługują jednak na uwagę, gdyż stanowią nową propozycję podejścia do zagadnień kształtowania tożsamości. Są to: koncepcja Alana S. Watermana osobowej wyrazistości przejawiania się tożsamości (*Personally Expressive Identity Functioning*) oraz Michaela Berzonsky'ego model stylu tożsamości (*The Identity Style Paradigm*). Waterman (1999) traktuje tożsamość jako prawdziwe „ja”, *daimon*, które należy rozpoznać (za pomocą zarówno intuicyjnego, jak i racjonalnego poziomu regulacji poznawczej, jak opisuje je Epstein) i żyć zgodnie z nim, dokonując właściwych dla siebie, czyli dla swego prawdziwego „ja”, wyborów i zaangażowań (*personally expressive identity choices*). Z kolei Berzonsky (1992) rozwija paradygmat stylów tożsamości z perspektywy konstruktywistyczno-społecznej, akcentując różnice w zakresie procesów przetwarzania informacji odnoszących się do „ja”: jej ewaluacji, organizacji i wykorzystania. Model ten stanowił dla autora bazę teoretyczną dla opra-

cowania na jego podstawie inwentarza stylu tożsamości ISI, dlatego też to na nim skupimy uwagę i poprzedzimy charakterystykę metody w jej dwóch wersjach, ISI3 oraz ISI4, krótką analizą tego ujęcia.

STYLE KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI W UJĘCIU MICHAELA D. BERZONSKY'EGO

Berzonsky proponuje model tożsamości oparty na społeczno-poznawczym przetwarzaniu informacji (*social-cognitive process model of identity*), jakie wykorzystuje człowiek, ażeby poradzić sobie z konfliktami tożsamościowymi. Kształtowanie i rozwój tożsamości są, jego zdaniem, procesem podejmowania zaangażowań i przetwarzania informacji odnoszącej się do „ja”. Model ten naświetla rolę, jaką pełnią społeczno-poznawcze strategie i procesy przetwarzania informacji w sytuacjach, w których jednostki są zaangażowane w proces tworzenia lub zmianę tożsamości bądź też starają się uniknąć takiego zaangażowania się (Berzonsky, 1992, 1994). W związku z powyższym założeniem tożsamość rozumie Berzonsky zarówno jako strukturę, jak i jako proces.

Tożsamość jako poznawcza struktura (teoria „ja”) służy za osobistą podstawę odniesienia (*reference*) dla interpretacji osobistego doświadczenia, informacji odnoszących się do „ja”, odpowiedzi na pytania związane z rozumieniem, znaczeniem i celami życiowymi. Autor nawiązuje tym samym do podejść istniejących głównie na gruncie psychologii społecznej, analizujących społeczne funkcjonowanie człowieka za pomocą różnie definowanych teorii „ja”. Zdaniem Berzonsky'ego określenie tożsamości w kategoriach poznawczej struktury (teorii „ja”) oznacza, że tożsamość, jak każda teoria „ja”, zawiera wiedzę proceduralną lub schematy operacyjne potrzebne do podejmowania problemów i decyzji oraz konstrukty osobiste wykorzystywane dla rozumienia i tworzenia sensu wydarzeń i doświadczeń osobistych. Wartość teorii „ja” i teoretycznych konstruktów jest oceniana, jego zdaniem, w terminach funkcjonalnej uży-

teczności. Do takich funkcji należą: odkodowanie odnoszących się do „ja” informacji, utrzymywanie spójnego sensu „ja” i rzeczywistości, radzenie sobie z osobistymi stresorami i konfliktami, utrzymywanie pozytywnych relacji społecznych z innymi ludźmi, efektywne kontrolowanie i regulowanie własnego życia (Berzonsky, 2003, 2005, 2005a).

Z kolei tożsamość rozumiana jako proces, zdaniem Berzonsky’ego, ukierunkowuje i kontroluje zasoby, jakie wykorzystuje jednostka do radzenia sobie i przystosowania w codziennym życiu. Proces przystosowania może być nieskuteczny i wtedy negatywne informacje zwrotne, jakie młody człowiek otrzymuje, mogą uaktywnić potrzebę przekształcenia niektórych aspektów tożsamości.

Rozwój tożsamości jest zatem traktowany przez Berzonsky’ego jako ciągłość dialektycznych wzajemnych zmian pomiędzy asymilacyjnymi procesami kontrolowanymi przez strukturę tożsamości i procesami akomodacyjnymi ukierunkowanymi przez społeczny i fizyczny kontekst, w jakim człowiek żyje i rozwija się (Berzonsky, 2003, 2005, 2005a). Dopiero dzięki wyżej zarysowanej perspektywie teoretycznej można należycie zrozumieć, w jakim znaczeniu Berzonsky używa kategorii „styl tożsamości” czy „orientacje tożsamościowe” (*identity processing orientations*).

Model Berzonsky’ego zakłada również różnice dotyczące tego, jak młodzi ludzie radzą sobie z zadaniem kształtowania, utrzymywania i zmiany tożsamości, lub unikają podjęcia tego zadania. A zatem zakłada różnice pomiędzy jednostkami w zakresie sposobów przetwarzania informacji odnoszącej się do „ja”, podejmowania decyzji, rozwiązywania problemów oraz konstruowania i rekonstruowania ich teorii „ja”. Autor wyróżnia trzy społeczno-poznawcze przetwarzające tożsamościowe orientacje lub style tożsamości: informacyjny, normatywny i dyfuzyjno-unikowy. Jednostki wykorzystujące te style funkcjonują jako różne typy teoretyków „ja” (Berzonsky, 1994, 2003).

Jednostki reprezentujące styl przetwarzania informacyjnego (*informational processing orientation*) to osoby autorefleksyjne, aktyw-

nie poszukujące i szacujące informacje odnoszące się do „ja”; eksplorują, chcą poznać siebie. Są krytyczne w odniesieniu do przekonań na własny temat i świata, w którym funkcjonują (składających się na ich konstrukty „ja”, teorii „ja”), otwarte na nowe informacje i skłonne, pod wpływem informacji zwrotnej niezgodnej z ich własną, do sprawdzania i ewentualnej modyfikacji aspektów ich tożsamości. Takie pełne wysiłku mentalnego podejście do kształtowania siebie powinno prowadzić do teorii „ja” składającej się z relatywnie dobrze wydzielonych i zintegrowanych konstruktywów i przekonań.

Nie wszyscy są jednak, zdaniem Berzonsky’ego, tak otwarci i chętni do wysiłku mentalnego jak wyżej wymienieni.

Jednostki reprezentujące styl przetwarzania normatywnego (*normative processing orientation*) przejmują oczekiwania, wartości, przepisy od znaczących osób. Ich głównym celem jest ochrona tak ukształtowanych własnych poglądów na życie i obrona przed informacją rozbieżną z własnymi głównymi wartościami i przekonaniem. Posiadają słabą tolerancję wobec ambiwalentnych i niejasnych, niepewnych wymiarów egzystencji; mają też wysoką potrzebę zachowania struktury bez konieczności zmiany; są poznawczo zamknięte. Takie relatywnie automatyczne lub intuicyjne podejście prowadzi do sztywno ukształtowanej i zorganizowanej teorii „ja”, składającej się z odpornych na zmianę konstruktywów „ja”.

Styl przetwarzania dyfuzyjno-unikowego (*difuse-avoidant processing orientation*) z kolei charakteryzuje zdaniem Berzonsky’ego zwlekanie, odsuwanie decyzji na później, niechęć do konfrontowania się, akceptacji i radzenia sobie z nieprzyjemnymi decyzyjnymi sytuacjami, problemami osobistymi i konfliktami tożsamościowymi. Jeżeli zwleka się wystarczająco długo, zachowanie będzie uwarunkowane przez społeczne i fizyczne żądania i konsekwencje. Takie przystosowania włączają jednak krótkoterminowe akty, o charakterze raczej konformistycznych zachowań lub werbalnie usłużnych i uległych, niż stabilnych długoterminowych przekształceń w strukturze

tożsamości. Ten styl przetwarzania prowadzi do niezwaitej lub pustej teorii „ja”, ze stałym zapotrzebowaniem na ponowne uzupełnienie przez przyjemne doświadczenia, konsumowanie rzeczy, aprobatę innych i tym podobne (Berzonsky, 1992).

Berzonsky, poza wymienionymi trzema stylami tożsamościowego przetwarzania, uwzględnia także w swoim podejściu teoretycznym, jak również Kwestionariuszu ISI, opracowanym na podstawie swojego modelu, zaangażowanie (*commitment*), kategorię obecną także w modelu Marcii (Berzonsky, 1992a, 2003).

Zaangażowanie, zdaniem autora, dostarcza jednostce poczucia celu i kierunku, może też służyć jako podstawa dla monitorowania zachowania i informacji zwrotnej, ich oceny i regulacji. Ustabilizowane osobiste zaangażowanie może odgrywać znaczącą rolę we wspomaganii osobistego funkcjonowania i dobrostanu, czyli w określaniu siły lub jasności osobistych norm, przekonań, celów i tym podobnych.

Berzonsky przytacza w jednej ze swoich prac (Berzonsky, 2008) odniesienia wyróżnionych przez siebie stylów tożsamości do statusów tożsamości sformułowanych przez Marcję. I tak, jego zdaniem, styl tożsamości informacyjny odpowiada statusom tożsamości: osiągniętej i (lub) moratoryjnej, normatywny styl – statusowi tożsamości lustrzanej, przejętej, zaś dyfuzyjno-unikowy styl – statusowi tożsamości rozproszonej, dyfuzyjnej.

Przedstawione wyżej charakterystyki stylów tożsamości i zaangażowania stanowiły punkt wyjścia dla skonstruowania metody, Inwentarza Styłu Tożsamości (ISI – Identity Style Inventory), diagnozującej te trzy podstawowe sposoby przetwarzania informacji odnoszącej się do tożsamości jednostki oraz stopień wyrazistości i stabilności celów i wartości osobistych, czyli zaangażowanie (Berzonsky, 1992).

Obecnie są dostępne dwie wersje inwentarza ISI: ISI3, w opracowaniu samego autora, oraz ISI4, w opracowaniu Berzonsky'ego i psychologów z Belgii, z Uniwersytetu

w Leuven; są to: Bart Soenens, Ilse Smits, Koen Luyckx oraz Luc Goossens.

Poniżej zostały opisane obie wersje kwestionariusza ISI wraz z danymi dotyczącymi ich polskiej adaptacji.

INWENTARZ ISI (IDENTITY STYLE INVENTORY) W OPRACOWANIU BERZONSKY'EGO (WERSJA ISI3)

Kwestionariusz ISI w wersji ISI3 składa się z 40 twierdzeń odnoszących się do przekonań, postaw i sposobów radzenia sobie z różnymi sprawami. Badany udziela odpowiedzi na skali od 1 (zdecydowanie mnie nie dotyczy) do 5 (zdecydowanie mnie dotyczy), za pomocą której określa stopień, w jakim dane twierdzenie go charakteryzuje. ISI diagnozuje trzy style tożsamościowego przetwarzania oraz zaangażowanie.

Na skalę (orientację) informacyjną (OI) składa się 11 pozycji.

Na skalę (orientację) normatywną (ON) składa się 9 pozycji.

Na skalę (orientację) dyfuzyjno-unikową (OD) składa się 10 pozycji.

Na zaangażowanie (Z) składa się 10 pozycji (Berzonsky, 1992, 2003).

Wskaźnikiem stopnia nasilenia poszczególnych stylów oraz zaangażowania jest suma punktów otrzymanych z odpowiedzi diagnostycznych. Ostatecznego obliczenia wyników, zgodnie z sugestią samego Berzonsky'ego, dokonuje się za pomocą wystandaryzowanych wyników „z”. Innymi słowy, odejmuje się średnią próbkę dla każdej skali od każdego wyniku i dzieli tę różnicę przez standardowe odchylenie dla próbki. Następnie wykorzystuje się wynik z najwyższym „z” – jako wskaźnik stylu tożsamości badanego. Wynik powyżej średniej dla danej próbki w skali zaangażowania jest wskaźnikiem wysokiego zaangażowania badanego, zaś poniżej średniej – wskaźnikiem niskiego zaangażowania. Berzonsky jest zwolennikiem wprowadzania zaangażowania (jako dodatkowej zmiennej) wtedy, gdy jest to istotne dla badania (Berzonsky, 1992, 2003).

KWESTIONARIUSZ ISI (WERSJA ISI3), ADAPTACJA POLSKA W OPRACOWA- NIU ALICJI SENEJKO – DANE PSYCHOMETRYCZNE

Adaptacja polska metody ISI Berzonsky'ego polegała na kilku krokach. Pierwszym było jej przetłumaczenie przez trzech niezależnych tłumaczy, w tym dwóch *natives*. Drugim krokiem było zestawienie przetłumaczonych pozycji i zaznaczenie pozycji różniących się. W kolejnym kroku wzięła już udział młodzież z województwa dolnośląskiego: 120 osób w wieku 14 lat (30 nastolatków z Wrocławia i 90 z podwrocławskich małych miejscowości), 180 wrocławskich nastolatków 16–17-letnich (45 licealistów oraz 135 uczniów szkół zawodowych), 200 uczestników w wieku 19–35 lat (40 osób studiujących na wrocławskich uczelniach, 160 pracujących, z wykształceniem średnim lub zawodowym – mieszkańców wsi i miasteczek województwa dolnośląskiego). W sumie w tej części procedury adaptacyjnej uczestniczyło 500 osób w wieku 14–35 lat (271 kobiet, 229 mężczyzn). Przedstawiono im wszystkie pozycje przetłumaczonego kwestionariusza ISI (po jednej wersji pozycji, w których nie odnotowano różnic w tłumaczeniach, oraz wszystkie wersje pozycji różniących się tłumaczeniem). Zadaniem badanych było zaznaczenie przy danej pozycji, czy jest, ich zdaniem, sformułowana w sposób zrozumiały (oznaczenie plusem), czy też niezrozumiały (na przykład wieloznaczny) (oznaczenie minusem). Ostateczną wersję polską ISI w formie ISI3 utworzono z pozycji zrozumiałych dla przynajmniej 90% badanych. Włączono do inwentarza również jedną pozycję, która okazała się dla 20% badanych wieloznaczna lub niezrozumiała (nr 36: „Czasami nie chcę uwierzyć, że wydarzy się coś niekorzystnego, wierzę natomiast, że sprawa sama się rozwiąże”), gdyż wszyscy tłumacze przetłumaczyli ten item identycznie, nie było więc alternatywnego tłumaczenia (tłumaczeń) do wyboru, jak miało to miejsce w kilkunastu (19) przypadkach.

Dane psychometryczne adaptacji polskiej kwestionariusza ISI w wersji ISI3

Stabilność bezwzględna kwestionariusza ISI w wersji ISI3

Stabilność bezwzględną kwestionariusza ISI w wersji ISI3 obliczono za pomocą powtórnego testowania (test-retest) ($N = 72$, wiek 15–18 lat, 42 kobiety, 30 mężczyzn; odstępy między ponownym badaniem tych samych osób – dwa tygodnie).

Na podstawie przeprowadzonych badań otrzymano następujące wyniki (r -Pearsona) dla każdej ze skal ($p < 0,05$):

STYL INFORMACYJNY (OI) $r = 0,72$

STYL NORMATYWNY (ON) $r = 0,63$

STYL DYFUZYJNO-UNIKOWY (OD) $r = 0,80$

ZAANGAŻOWANIE (Z) $r = 0,67$

Przedstawione wyniki można uznać za zadowalające, zwłaszcza w odniesieniu do skal mierzących style dyfuzyjno-unikowy oraz informacyjny. Współczynniki korelacji otrzymane dla zaangażowania oraz dla stylu normatywnego, choć istotne statystycznie, są nieco niższe.

Współczynniki rzetelności α -Cronbacha oraz średnie i odchylenia standardowe dla skal ISI w wersji ISI3

Sprawdzono też dla wszystkich skal kwestionariusza ISI w wersji ISI3 współczynniki zgodności wewnętrznej liczone za pośrednictwem metody α -Cronbacha. Na podstawie przeprowadzonych 11 badań (liczba osób badanych od $N = 60$ do $N = 366$; wiek badanych: 14–35 lat), sprawdzono też dla poszczególnych skal, w jakich granicach mieszczą się wyniki przedstawione w postaci średnich (M), odchyłeń standardowych (SD) oraz współczynników α -Cronbacha. Otrzymano następujące rezultaty:

STYL INFORMACYJNY (OI):

Średnia: od $M = 35,45$ do $M = 37,95$

(min.: 21, maks.: 54). Odchylenie standardowe od $SD = 4,88$ do $SD = 7,03$

α -Cronbacha: od $\alpha = 0,68$ do $\alpha = 0,79$

STYL NORMATYWNY (ON):

Średnia: od $M = 27,78$ do $M = 34,46$ (min.:13, maks.: 53). Odchylenie standardowe od $SD = 3,84$ do $SD = 6,84$
 α -Cronbacha: od $\alpha = 0,60$ do $\alpha = 0,77$

STYL DYFUZYJNO-UNIKOWY (OD):

Średnia: od $M = 28,79$ do $M = 33,08$ (min.:14, maks.: 46). Odchylenie standardowe od $SD = 5,58$ do $SD = 7,50$
 α -Cronbacha: od $\alpha = 0,71$ do $\alpha = 0,83$

ZAANGAŻOWANIE (Z):

Średnia: od $M = 30,75$ do $M = 37,68$ (min: 17, maks.: 46). Odchylenie standardowe od $SD = 3,42$ do $SD = 6,65$
 α -Cronbacha: od $\alpha = 0,59$ do $\alpha = 0,78$

Analiza porównawcza danych z kilkunastu badań przeprowadzonych za pomocą inwentarza ISI w wersji ISI3 pokazała, że bardziej jednorodne, zbliżone parametry otrzymano dla

skal dyfuzyjno-unikowego i informacyjnego stylu niż dla stylu normatywnego i zaangażowania. Przede wszystkim mniejszy jest rozrzut wyników z poszczególnych badań zarówno w zakresie współczynników zgodności wewnętrznej α -Cronbacha, jak i w zakresie średnich (M) i odchyłeń standardowych (SD).

Moc dyskryminacyjna pozycji

Oszacowano również moc dyskryminacyjną poszczególnych pozycji składających się na skale kwestionariusza ISI3. W tym celu obliczono współczynniki korelacji między wynikiem danej pozycji a sumą wyników pozycji (itemów) diagnostycznych obliczonych dla każdej skali „trzech stylów” oraz „zaangażowania”, adekwatnie do wyznaczonego przez autora klucza. W obliczeniach wykorzystano wyniki trzech badań spośród wyżej wspomnianych (wiek badanych: 14–35 lat), z najwyższą liczbą badanych (tabele 1–4).

Tabela 1. Korelacje pomiędzy pozycjami diagnostycznymi i wynikiem sumarycznym dla skali stylu informacyjnego (ISI3). Wyniki z trzech badań (r-Pearsona)

Item	2	5	6	16	18	25	26	30	33	35	37
Bad. 1. (N = 366)	,43	,71	,44	,52	,78	,58	,41	,35	,37	,60	,68
Bad. 2. (N = 311)	,50	,69	,32	,38	,79	,49	,32	,39	,31	,62	,74
Bad. 3. (N = 192)	,44	,65	,34	,49	,65	,53	,48	,36	,54	,59	,66

$p < 0,05$

Tabela 2. Korelacje pomiędzy pozycjami diagnostycznymi i wynikiem sumarycznym dla skali stylu normatywnego (ISI3). Wyniki z trzech badań (r-Pearsona)

Item	4	10	19	21	23	28	32	34	40
Bad. 1. (N = 366)	,48	,60	,67	,78	,68	,67	,43	,39	,26
Bad. 2. (N = 311)	,53	,73	,59	,60	,74	,60	,40	,48	,48
Bad. 3. (N = 192)	,46	,50	,63	,54	,71	,59	,37	,50	,49

$p < 0,05$

Tabela 3. Korelacje pomiędzy pozycjami diagnostycznymi i wynikiem sumarycznym dla skali stylu dyfuzyjno-unikowego (ISI3). Wyniki z trzech badań (r-Pearsona)

Item	3	8	13	17	24	27	29	31	36	38
Bad. 1. (N = 366)	,37	,44	,49	,61	,78	,32	,77	,57	,66	,45
Bad. 2. (N = 311)	,53	,50	,33	,72	,78	,36	,73	,50	,56	,61
Bad. 3. (N = 192)	,44	,55	,39	,56	,72	,51	,62	,54	,53	,30

$p < 0,05$

Tabela 4. Korelacje pomiędzy pozycjami diagnostycznymi i wynikiem sumarycznym dla skali zaangażowania (ISI3). Wyniki z trzech badań (r-Pearsona)

Item	1	7	9	11	12	14	15	20	22	39
Bad. 1. (N = 366)	,22	,45	,43	,46	,30	,41	,37	,50	,35	,25
Bad. 2. (N = 311)	,50	,56	,54	,53	,28	,58	,50	,32	,55	,51
Bad. 3. (N = 192)	,43	,61	,45	,52	,55	,65	,39	,41	,53	,43

$p < 0,05$

Jak wynika z otrzymanych danych, powiązania pomiędzy poszczególnymi pozycjami stanowiącymi wskaźnik danego stylu bądź zaangażowania oraz sumą wyników z diagnostycznych itemów otrzymaną dla poszczególnych skal plasują się na poziomach: od niskich do średnich lub od średnich do wysokich. Przy tym relatywnie wyższe korelacje odnotowano dla stylu dyfuzyjno-unikowego, a następnie – dla informacyjnego stylu tożsamości (tabela 3 i tabela 1). Słabsze powiązania odnotowano natomiast pomiędzy wynikiem sumarycznym i poszczególnymi itemami diagnostycznymi dla stylu normatywnego (tabela 2) oraz dla skali zaangażowania (tabela 4).

Analiza czynnikowa z rotacją varimax i narzuconą liczbą trzech czynników dla ISI3

Zgodnie z sugestią samego autora Inwentarza Stylu Tożsamości ISI, dla potwierdzenia otrzymanych danych, wykonano dodatkowo analizę czynnikową confirmacyjną z rotacją varimax i narzuconą liczbą trzech czynników. Sprawdzono, czy itemy, na których była przeprowadzona analiza czynnikowa, wchodzą

do założonego czynnika adekwatnie do wyznaczonych przez Berzonsky'ego pozycji diagnostycznych tworzących dany rodzaj stylu tożsamości, tj. czy te wyznaczone pozycje diagnostyczne rzeczywiście najsilniej ładują dany czynnik. I wreszcie kontrolowano, czy jednocześnie ta sama pozycja diagnostyczna dla danego czynnika (tu: stylu) nie ładuje wysoko innych czynników. Zgodnie z sugestią autora, do analizy czynnikowej włączono itemy stanowiące wskaźniki trzech skal, z pominięciem zaangażowania.

Na podstawie przeprowadzonych analiz (dla trzech wyżej wymienionych badań) na wszystkie z postawionych pytań możemy odpowiedzieć twierdząco. I tak w analizach z każdego badania, w charakterze czynnika pierwszego (z najsilniejszymi ładunkami) usytuował się styl dyfuzyjno-unikowy, co, zgodnie z samymi założeniami analizy czynnikowej, świadczy o tym, że czynnik ten (tu: styl dyfuzyjno-unikowy) jest najsilniej skorelowany z pozycjami go tworzącymi. W charakterze drugiego czynnika występował w wymienionych trzech badaniach styl informacyjny, zaś trzeciego czynnika – normatywny. W żadnym

przypadku nie wystąpiła sytuacja, że ten sam item jednocześnie łądował silnie inny czynnik. Wszystkie itemy wchodzące w skład danej skali miały dla danego czynnika rzeczywiście najsilniejsze łądunki czynnikowe. Trzy czynniki wyjaśniały od 27% wariacji (badanie 1) do 32% wariacji (badanie 2).

Na podstawie wyników analizy czynnikowej, przeprowadzonej z trzech wymienionych badań, wyodrębniono również itemy (pozycje) dla poszczególnych stylów z najsilniejszymi łądunkami czynnikowymi.

I tak dla stylu dyfuzyjno-unikowego z ISI3 są to następujące itemy: item 24 – „Kiedy muszę podjąć decyzję w jakiejś sprawie, staram się ją odwlekać tak długo, jak to możliwe, w nadziei, że sprawa sama się rozwiąże” (łądunki czynnikowe od 0,86 do 0,68); item 29 – „Jeżeli mam jakiś problem, staram się o nim nie myśleć i zwlekam z jego rozwiązaniem tak długo, jak to jest możliwe” (łądunki czynnikowe od 0,81 do 0,56); item 17 – „Tak naprawdę nie myślę teraz o swojej przyszłości. To jeszcze dla mnie zbyt odległa sprawa” (łądunki czynnikowe od 0,72 do 0,56).

Dla stylu informacyjnego ISI3 najwyższe łądunki czynnikowe mają z kolei następujące itemy: item 18 – „Spędzam wiele czasu na rozmowach z wieloma ludźmi, rozwijając i kształtując wiele wartości, które są dla mnie ważne” (łądunki czynnikowe od 0,75 do 0,61); item 37 – „Kiedy podejmuję jakąś ważną decyzję, lubię mieć tak dużo informacji, jak to jest możliwe” (łądunki czynnikowe od 0,62 do 0,50); item 5 – „Spędzam dużo czasu, czytając i rozmawiając z innymi na tematy religijne” (łądunki czynnikowe od 0,60 do 0,42).

Dla stylu normatywnego ISI3 wyróżniono z kolei następujące itemy, mające najsilniejsze łądunki czynnikowe: item 23 – „Myślę, że lepiej mieć stabilne wierzenia, niż mieć otwarty umysł na wszystko” (łądunki czynnikowe od 0,85 do 0,60); item 10 – „Moje życie zawsze miało cel. Zostałem wychowany tak, że wiem, do czego dążę” (łądunki czynnikowe od 0,78 do 0,50); item 19 – „Jeżeli chodzi o religię, to zawsze wiedziałem, w co wierzę i w co nie wierzę. Nigdy nie miałem poważnych wątpliwości w tej dziedzinie” (korelacje od 0,72 do 0,56).

Wyróżniono również pozycje z najsłabszymi łądunkami czynnikowymi. Dla stylu dyfuzyjno-unikowego z ISI3 jest to item 13 – „Nie koncentruję się na własnych problemach osobistych, bo one często same się rozwiązują” (łądunki czynnikowe od 0,13 do 0,22); dla stylu normatywnego jest to item 32 – „Kiedy już wiem dokładnie, jak mam poradzić sobie z problemem, trzymam się tego i działam tak, jak to sobie przemyślałem” (łądunki czynnikowe od 0,17 do 0,22); zaś dla informacyjnego stylu pozycją mającą najsłabszy łądunek czynnikowy okazała się ta z nr 26 – „Uważam, że kiedy mam jakiś problem, najlepiej jest poradzić się profesjonalistów (np. księdza, lekarzy, prawników)” (łądunki czynnikowe od 0,13 do 0,19).

WERSJA ISI4 INWENTARZA STYLU TOŻSAMOŚCI (ISI) W OPRACOWANIU MICHAELA BERZONSKY'EGO, BARTA SOENENSA, ILSE SMITS, KOENA LUYCKXA, LUCA GOOSSENSA

Obecnie jesteśmy (pracownicy Instytutu Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego wraz z autorką artykułu) w posiadaniu kolejnej wersji, ISI4, Inwentarza Stylu Tożsamości (ISI). Autorami wersji ISI4 są, poza Berzonskim, również naukowcy z Uniwersytetu w Leuven w Belgii: Bart Soenens, Ilse Smits, Koen Luyckx oraz Luc Goossens.

Struktura metody pozostaje taka sama. Zmieniona została jedynie liczba pozycji składających się na poszczególne skale i nieco zmodyfikowano same pozycje. Kwestionariusz ISI w wersji ISI4 składa się z 48 (nie zaś z 40, jak w wersji ISI3) twierdzeń (itemów), odnoszących się do przekonań, postaw i sposobów radzenia sobie z różnymi sprawami¹. Badany udziela odpowiedzi w ten sam sposób jak w przypadku ISI3, czyli na skali od 1 do 5, za pomocą której określa stopień, w jakim dane twierdzenie go charakteryzuje.

ISI4, podobnie jak ISI3, diagnozuje trzy style tożsamościowego przetwarzania oraz zaangażowanie.

Na skalę (orientację) INFORMACYJNĄ (OI) składa się 10 pozycji.

Na skalę (orientację) NORMATYWNĄ (ON) składa się 9 pozycji.

Na skalę (orientację) DYFUZYJNO-UNIKOWĄ (OD) składa się 12 pozycji.

Na ZAANGAŻOWANIE (Z) składa się 9 pozycji.

KWESTIONARIUSZ ISI (WERSJA ISI4), ADAPTACJA POLSKA

– ALICJA SENEJKO ORAZ

EWA OKRĘGLICKA-FORYSIAK

– DANE PSYCHOMETRYCZNE

W adaptacji polskiej Inwentarza ISI w wersji ISI4, pod kierunkiem Alicji Senejko, wzięli udział w charakterze osób przeprowadzających badania (podobnie jak w przypadku adaptacji wersji ISI3) studenci Instytutu Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Uczestniczyła w tym procesie również Ewa Okręglińska-Forysiak, pracownik Instytutu. Adaptacja polska wersji ISI4 obejmowała identyczne kroki jak w przypadku wersji ISI3, dlatego też ich charakterystykę pominiemy w obecnym opisie.

Dane psychometryczne adaptacji polskiej kwestionariusza ISI w wersji ISI4

Stabilność bezwzględna kwestionariusza ISI w wersji ISI4

Stabilność bezwzględną kwestionariusza ISI w wersji ISI4 obliczono za pomocą powtórnego testowania (test-retest) (N = 102, wiek 15–18 lat, 60 kobiet, 42 mężczyzn; odstęp między ponownym badaniem tych samych osób – dwa tygodnie).

Na podstawie przeprowadzonych badań otrzymano następujące wyniki (r-Pearsona) dla każdej ze skal:

STYL INFORMACYJNY (OI) $r = 0,75$

STYL NORMATYWNY (ON) $r = 0,73$

STYL DYFUZYJNO-UNIKOWY

(OD) $r = 0,69$

ZAANGAŻOWANIE (Z) $r = 0,62$

Przedstawione wyniki dają podstawy do stwierdzenia, że największą stabilność bezwzględną mają skale ISI w wersji ISI4 mierzące styl informacyjny oraz normatywny tożsamości. Nieco niższą stabilność (choć zadowalającą) otrzymano dla stylu dyfuzyjno-unikowego, zaś najniższą dla zaangażowania. A zatem to, co różni wersję ISI4 od poprzedniej, ISI3, to niższy wynik w zakresie stabilności bezwzględnej dla skali diagnozującej styl dyfuzyjno-unikowy, zaś wyższy – dla skali diagnozującej normatywny styl tożsamości.

Współczynniki rzetelności α -Cronbacha oraz średnie i odchylenia standardowe dla skal ISI w wersji ISI4

Na podstawie przeprowadzonych sześciu badań (liczba osób badanych od N = 89 do N = 399; wiek badanych: 14–36 lat), sprawdzono dla poszczególnych skal wyniki przedstawione w postaci średnich (M), odchyłeń standardowych (SD) oraz współczynników rzetelności α -Cronbacha. Otrzymano następujące rezultaty:

STYL INFORMACYJNY (OI):

Średnia: od M = 33,51 do M = 39,23

(min.: 12, maks.: 50). Odchylenie standardowe od SD = 4,72 do SD = 6,56

α -Cronbacha: od $\alpha = 0,73$ do $\alpha = 0,85$

STYL NORMATYWNY (ON)

Średnia: od M = 23,37 do M = 26,41 (min.: 9, maks.: 38). Odchylenie standardowe od SD = 4,99 do SD = 6,27

α -Cronbacha: od $\alpha = 0,67$ do $\alpha = 0,79$

STYL DYFUZYJNO-UNIKOWY (OD)

Średnia: od M = 27,70 do M = 33,89

(min.: 14, maks.: 51). Odchylenie standardowe od SD = 6,36 do SD = 8,08

α -Cronbacha: od $\alpha = 0,63$ do $\alpha = 0,77$

ZAANGAŻOWANIE (Z):

Średnia: od M = 30,67 do M = 33,89 (min.: 14, maks.: 45). Odchylenie standardowe od SD = 5,46 do SD = 6,53

α -Cronbacha: od $\alpha = 0,61$ do $\alpha = 0,72$

Tym razem analiza porównawcza danych z sześciu badań przeprowadzonych inwentarzem ISI w wersji ISI4 pokazała, że wyniki otrzymane dla wszystkich stylów oraz zaangażowania mają zbliżone parametry w objętych badaniach grupach wiekowych, co przejawia się w podobnym rozrzucie wyników z poszczególnych badań zarówno w zakresie współczynników rzetelności α -Cronbacha, jak i w zakresie średnich (M) i odchyłeń standardowych (SD). Można jedynie odnotować nieco wyższe współczynniki rzetelności α -Cronbacha dla skali informacyjnej ISI4 niż dla skal pozostałych, jakie otrzymano z przeprowadzonych sześciu badań.

Moc dyskryminacyjna pozycji

Oszacowaliśmy również moc dyskryminacyjną poszczególnych pozycji składających się na skalę kwestionariusza ISI4. W tym celu obliczyliśmy współczynniki korelacji między wynikiem danej pozycji diagnostycznej a sumą wyników pozycji diagnostycznych obliczonych dla każdego z trzech stylów oraz zaangażowania, adekwatnie do wyznaczonego przez autorów klucza dla ISI4. Do obliczeń, podobnie jak w przypadku badań przeprowadzonych za pomocą wersji ISI3 inwentarza ISI, wykorzystano wyniki trzech badań z najwyższą liczbą badanych spośród wspomnianych sześciu badań (wiek badanych: 14–36 lat) (zob. tabele 5–8).

Tabela 5. Korelacje pomiędzy pozycjami diagnostycznymi i wynikiem sumarycznym dla stylu informacyjnego (ISI4). Wyniki z trzech badań (r-Pearsona)

Item	6	10	18	22	26	30	34	37	40	46
Bad. 1. (N = 399)	,60	,69	,66	,47	,68	,69	,68	,60	,56	,67
Bad. 2. (N = 189)	,61	,60	,65	,44	,69	,68	,69	,59	,56	,64
Bad. 3. (N = 107)	,64	,77	,70	,50	,73	,69	,73	,64	,54	,68

p < 0,05

Tabela 6. Korelacje pomiędzy pozycjami diagnostycznymi i wynikiem sumarycznym dla stylu normatywnego (ISI4). Wyniki z trzech badań (r-Pearsona)

Item	3	7	11	15	19	27	31	35	38
Bad. 1. (N = 399)	,67	,60	,45	,59	,58	,67	,48	,59	,45
Bad. 2. (N = 189)	,71	,55	,47	,54	,57	,65	,49	,69	,51
Bad. 3. (N = 107)	,67	,55	,44	,54	,55	,69	,50	,60	,49

p < 0,05

Tabela 7. Korelacje pomiędzy pozycjami diagnostycznymi i wynikiem sumarycznym dla stylu dyfuzyjno-unikowego (ISI4). Wyniki z trzech badań (r-Pearsona)

Item	4	8	12	16	20	24	28	32	36	42	45	48
Bad. 1. (N = 399)	,58	,54	,52	,64	,60	,40	,66	,53	,42	,57	,49	,52
Bad. 2. (N = 189)	,58	,53	,51	,64	,60	,43	,66	,52	,47	,58	,48	,56
Bad. 3. (N = 107)	,56	,52	,60	,65	,64	,42	,70	,48	,42	,62	,48	,55

p < 0,05

Tabela 8. Korelacje pomiędzy pozycjami diagnostycznymi i wynikiem sumarycznym dla zaangażowania (ISI4). Wyniki z trzech badań (r-Pearsona)

Item	1	5	9	13	17	21	25	29	33
Bad. 1. (N = 399)	,62	,72	,54	,65	,68	,71	,68	,58	,44
Bad. 2. (N = 189)	,64	,66	,48	,51	,69	,73	,65	,54	,47
Bad. 3. (N = 107)	,40	,49	,63	,73	,67	,36	,72	,52	,42

p < 0,05

Jak wynika z uzyskanych wyników, powiązania pomiędzy poszczególnymi pozycjami stanowiącymi wskaźnik danego stylu bądź zaangażowania oraz sumą wyników z diagnostycznych itemów utrzymaną dla poszczególnych skal ISI4 występują na poziomach średnich wartości lub (rzadziej) od średnich do wysokich. I tym razem relatywnie wysokie korelacje odnotowano dla stylu informacyjnego, a następnie dla normatywnego stylu tożsamości (tabela 5 i tabela 6). Słabsze powiązania (choć wszystkie na zadowalającym poziomie istotności) odnotowano pomiędzy wynikiem sumarycznym i poszczególnymi itemami diagnostycznymi dla stylu dyfuzyjno-unikowego (tabela 7) oraz zaangażowania (w tym ostatnim przypadku wyniki nie były też jednolite dla kilku itemów (zob. tabela 8).

Analiza czynnikowa z rotacją varimax i narzuconą liczbą trzech czynników dla ISI4

Podobnie jak w przypadku wersji ISI3 również i dla wersji ISI4 wykonano analizę czynnikową z narzuconą liczbą trzech czynników. I tym razem, zgodnie z sugestią Berzonsky'ego, do analizy czynnikowej włączono itemy stanowiące wskaźniki trzech skal, z pominięciem zaangażowania.

Na podstawie przeprowadzonych analiz (dla trzech wyżej wymienionych badań ISI4) możemy stwierdzić, że w charakterze czynnika pierwszego (z najsilniejszymi ładunkami) w każdym badaniu usytuował się styl informacyjny, w charakterze drugiego czynnika występował w wymienionych trzech badaniach styl normatywny, zaś trzeciego czynnika – dyfuzyjno-unikowy (zob. wydruki 1–3 Statistica 6.0, varimax). W żadnym przypadku nie wystąpiła sytuacja, że ten sam item jednocześnie łądował silnie inny czynnik.

Wydruk 1. Ładunki czynnikowe dla ISI4 (analiza varimax) (N = 399) (Statistica 6.0)

Zmienna	Ładunki czynnik.(Varimax) Wyodrębn. : Składowe główne (N=399)wiek:15-30		
	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
ISI_3	0,064600	0,659975	0,082141
ISI_4	-0,301730	0,063804	0,495370
ISI_6	0,612250	0,013280	0,102296
ISI_7	0,181137	0,582593	-0,085482
ISI_8	-0,115202	0,074098	0,577882
ISI_10	0,714139	-0,014486	-0,083510
ISI_11	0,208243	0,378712	0,035907
ISI_12	-0,180080	0,019969	0,549085
ISI_15	-0,096734	0,537850	-0,002459
ISI_16	-0,448547	0,215798	0,463132
ISI_18	0,651313	0,021971	-0,151976
ISI_19	-0,335327	0,491097	0,095167
ISI_20	-0,100828	0,200948	0,521616
ISI_22	0,411727	-0,218983	0,309078
ISI_24	0,014220	-0,093687	0,576454
ISI_26	0,697006	-0,089081	-0,146100
ISI_27	-0,150782	0,638629	0,144711
ISI_28	-0,306015	0,122261	0,591167
ISI_30	0,654831	-0,074863	-0,261130
ISI_31	-0,020641	0,479409	0,135832
ISI_32	-0,385653	0,294384	0,288080
ISI_34	0,671911	0,027504	-0,058449
ISI_35	-0,033317	0,640932	0,100101
ISI_36	0,077996	0,049772	0,582528
ISI_37	0,548574	0,241817	-0,120908
ISI_38	-0,296995	0,401927	0,118005
ISI_40	0,513559	-0,320690	0,119667
ISI_42	-0,312898	0,326491	0,364252
ISI_45	-0,329697	0,083817	0,236765
ISI_46	0,609641	-0,059132	-0,149460
ISI_48	-0,174478	0,187978	0,416858
War.wyj.	4,929434	3,245545	3,202057
Udział	0,159014	0,104695	0,103292

Wydruk 2. Ładunki czynnikowe dla ISI4 (analiza varimax) (N = 189) (Statistica 6.0)

Zmienna	Ładunki czynnik.(Varimax) (ISI4) Wyodrębn. : Składowe główne (N=189)(wiek-15-36)		
	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
ISI_3	0,082679	0,651714	0,138366
ISI_4	-0,249402	0,013201	0,521679
ISI_6	0,594248	0,105092	0,054925
ISI_7	0,126138	0,687676	-0,108991
ISI_8	-0,116491	0,042311	0,579564
ISI_10	0,697316	-0,017633	-0,152238
ISI_11	0,245536	0,400623	-0,001598
ISI_12	-0,160321	0,045856	0,548882
ISI_15	-0,192615	0,638239	-0,040005
ISI_16	-0,359338	0,197261	0,510871
ISI_18	0,650655	0,002533	-0,134799
ISI_19	-0,300380	0,485850	0,233769
ISI_20	-0,056727	0,210661	0,536408
ISI_22	0,453094	-0,198768	0,196348
ISI_24	0,071871	-0,095850	0,528360
ISI_26	0,692956	-0,125786	-0,141626
ISI_27	-0,098962	0,613820	0,250097
ISI_28	-0,296935	0,048258	0,618381
ISI_30	0,657945	-0,079616	-0,237131
ISI_31	-0,019278	0,396885	0,204821
ISI_32	-0,378394	0,239061	0,329184
ISI_34	0,663737	-0,002460	-0,067639
ISI_35	-0,093589	0,640994	0,058294
ISI_36	0,090608	-0,023644	0,526384
ISI_37	0,587404	0,247261	-0,090645
ISI_38	-0,314823	0,278195	0,218872
ISI_40	0,525284	-0,340846	0,046558
ISI_42	-0,286846	0,270231	0,417427
ISI_45	-0,330114	0,031112	0,314147
ISI_46	0,642357	-0,064823	-0,128061
ISI_48	-0,130885	0,140534	0,419256
War.wyj.	4,870575	3,228964	3,387392
Udział	0,157115	0,104160	0,109271

Trzy czynniki wyjaśniały od ponad 36% wariacji (badanie nr 1) do ponad 39 % wariacji (badanie nr 3), a zatem więcej niż w przypadku ISI3.

Na podstawie wyników analizy czynnikowej przeprowadzonej z wymienionych trzech badań wyodrębniono również itemy (pozycje)

Wydruk 3. Ładunki czynnikowe dla ISI4 (analiza varimax) (N = 107) (Statistica 6.0)

Zmienna	Ładunki czynnik.(Varimax) (ISI4I) Wyodrębn. : Składowe główne (N=107)(wiek-14-23)		
	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
ISI_R_3	0,058705	0,699903	0,140614
ISI_R_4	-0,434912	-0,002187	0,378346
ISI_R_6	0,672713	0,058665	0,048890
ISI_R_7	0,184647	0,648310	-0,183067
ISI_R_8	-0,235361	-0,061757	0,473804
ISI_R_10	0,752985	-0,050306	-0,155461
ISI_R_11	0,306064	0,394118	0,070484
ISI_R_12	-0,209299	-0,023537	0,633292
ISI_R_15	-0,208572	0,594570	-0,116907
ISI_R_16	-0,502311	0,189047	0,435137
ISI_R_18	0,719791	0,035151	-0,124594
ISI_R_19	-0,255102	0,463610	0,220608
ISI_R_20	0,002778	0,121350	0,661401
ISI_R_22	0,374840	-0,286799	0,148322
ISI_R_24	-0,018047	-0,138069	0,496292
ISI_R_26	0,768787	-0,083130	-0,163470
ISI_R_27	-0,078975	0,540942	0,307091
ISI_R_28	-0,258344	0,002141	0,662728
ISI_R_30	0,613583	-0,111165	-0,393190
ISI_R_31	0,047534	0,408478	0,315310
ISI_R_32	-0,301236	0,237249	0,339775
ISI_R_33	0,522008	-0,046227	0,164337
ISI_R_34	0,722783	-0,003254	0,024467
ISI_R_35	-0,086106	0,726213	0,069814
ISI_R_36	0,078416	-0,083825	0,479836
ISI_R_37	0,583483	0,140975	-0,167241
ISI_R_38	-0,175648	0,399818	0,298578
ISI_R_40	0,461608	-0,432949	0,193204
ISI_R_42	-0,312898	0,341936	0,494341
ISI_R_45	-0,234409	0,139988	0,312920
ISI_R_46	0,645898	-0,086728	-0,178237
ISI_R_48	-0,075014	0,218440	0,504309
War.wyj.	5,560950	3,427827	3,801723
Udział	0,173780	0,107120	0,118804

dla poszczególnych stylów z charakteryzującymi je ładunkami czynnikowymi. Przedstawiono je tym razem w postaci tabel (zob. tabele 9–11).

Na podstawie przytoczonych tabel można wyodrębnić pozycje kwestionariusza ISI4 z najsilniejszymi i najsłabszymi ładunkami

Tabela 9. Ładunki czynnikowe dla czynnika pierwszego: stylu informacyjnego ISI4. Wyniki trzech badań analizy czynnikowej z narzuconą liczbą trzech czynników

Itemy	ISI4 Czynnik pierwszy (ładunki czynnikowe)									
Item	6	10	18	22	26	30	34	37	40	46
Bad. 1. (N = 399)	,61	,71	,65	,41	,69	,66	,67	,54	,51	,60
Bad. 2. (N = 189)	,59	,69	,65	,45	,69	,65	,66	,58	,52	,64
Bad. 3. (N = 107)	,67	,75	,71	,37	,76	,61	,72	,58	,46	,64

Tabela 10. Ładunki czynnikowe dla czynnika drugiego: stylu normatywnego ISI4. Wyniki trzech badań analizy czynnikowej z narzuconą liczbą trzech czynników

Itemy	ISI4 Czynnik drugi (ładunki czynnikowe)									
Item	3	7	11	15	19	27	31	35	38	
Bad.1. (N = 399)	,66	,58	,38	,54	,49	,64	,48	,64	,40	
Bad.2. (N = 189)	,65	,69	,40	,64	,49	,61	,40	,64	,27	
Bad. 3. (N = 107)	,70	,65	,39	,60	,46	,54	,41	,73	,39	

Tabela 11. Ładunki czynnikowe dla czynnika trzeciego: stylu dyfuzyjno-unikowego ISI4. Wyniki trzech badań analizy czynnikowej z narzuconą liczbą trzech czynników

Itemy	ISI4 Czynnik trzeci (ładunki czynnikowe)											
Item	4	8	12	16	20	24	28	32	36	42	45	48
Bad. 1. (N = 399)	.56	.29	.33	.52	.64	.19	.49	.46	.32	.57	.60	.56
Bad. 2. (N = 189)	.38	.47	.63	.44	.66	.50	.66	.34	.48	.50	.31	.50
Bad. 3. (N = 107)	.52	.58	.55	.51	.54	.53	.62	.33	.53	.42	.31	.42

mi czynnikowymi dla poszczególnych stylów. I tak dla stylu informacyjnego ISI4 itemy z najsilniejszymi ładunkami czynnikowymi to: item 10 – „Gdy stoję wobec podjęcia życiowej decyzji, biorę pod uwagę różne punkty widzenia”; item 26 – „Gdy podejmuję ważne życiowe decyzje, lubię zastanawiać się, jakie mam alternatywy do wyboru”; item 34 – „Gdy podejmuję ważne decyzje, lubię mieć tak dużo informacji, jak to tylko możliwe”.

Z kolei dla stylu normatywnego pozycje z relatywnie najsilniejszymi ładunkami czyn-

nikowymi to: item 3 – „Automatycznie przyjmuję wartości, według których mnie wychowano i postępuję zgodnie z nimi”; item 35 – „Gdy podejmuję decyzję o mojej przyszłości, automatycznie postępuję tak, jak oczekują tego ode mnie moi bliscy przyjaciele lub rodzina”; item 27 – „Myślę, że lepiej jest trzymać się utrwalonych wartości niż rozważać alternatywne systemy wartości”.

Dla stylu dyfuzyjno-unikowego możemy natomiast wyodrębnić następujące itemy z relatywnie silnymi ładunkami czynnikowymi:

item 20 – „Kiedy muszę podjąć ważną życiową decyzję, staram się ją odwlekać tak długo, jak to tylko możliwe, żeby zobaczyć, co się stanie” i item 28 – „Staram się nie myśleć o problemach osobistych i nie zajmować się nimi tak długo, jak to możliwe”.

Wymieńmy również pozycje kwestionariusza z relatywnie najsłabszymi ładunkami czynnikowymi. Dla stylu informacyjnego z ISI4 jest to item 22 – „Uważam, że osobiste problemy często okazują się ciekawymi wyzwaniem”; dla stylu normatywnego – item 38 – „Gdy inni mówią coś, co jest niezgodne z moimi osobistymi wartościami lub przekonaniem, automatycznie lekceważę to, co mają do powiedzenia”. Z kolei dla stylu dyfuzyjno-unikowego nie jest łatwo wyodrębnić item z najsłabszymi ładunkami czynnikowymi w trzech analizowanych badaniach, gdyż wyniki w tym przypadku nie są jednolite: z jednej strony item 32 – „Staram się unikać sytuacji angażujących osobiście, które wymagają ode mnie wielu przemyśleń i samodzielnego działania” uzyskała relatywnie najsłabsze ładunki w trzech badaniach, ale wyniki analizy czynnikowej dwóch z trzech badań wskazują, że taką pozycją jest raczej item 45 – „To, kim jestem, zmienia się w zależności od sytuacji”, zaś wyniki analizy czynnikowej jednego z badań wskazują, że najsłabszy ładunek czynnikowy otrzymał item 24 – „Najlepiej jest nie brać życia zbyt serio; po prostu staram się nim cieszyć”.

Z powyższego wynika, że choć stosunkowo łatwo jest wymienić itemy z najsilniejszymi ładunkami czynnikowymi we wszystkich trzech badaniach, gdyż wyniki otrzymane są dosyć jednolite dla wszystkich stylów, to już te z najsłabszymi ładunkami znacznie trudniej wyodrębnić, zwłaszcza dla stylu dyfuzyjno-unikowego, co sygnalizuje konieczność kontynuacji badań w zakresie danych psychometrycznych ISI4.

Podsumowując przeprowadzone analizy, można stwierdzić, że w obu dostępnych wersjach inwentarza ISI, ISI3 oraz ISI4, w omawianej adaptacji polskiej skala diagnozująca styl informacyjny tożsamości ma relatywnie wysokie parametry psychometryczne, nato-

miast skalą z relatywnie najsłabszymi (choć zadowalającymi) parametrami okazała się w obu wersjach, ISI3 oraz ISI4, ta, mierząca zaangażowanie (*commitment*). Generalnie też parametry psychometryczne uzyskane dla omawianej adaptacji polskiej wersji ISI4 kwestionariusza ISI są nieco lepsze, niż te uzyskane dla polskiej adaptacji wersji ISI3.

ZAKOŃCZENIE

Inwentarz Stylu Tożsamości ISI w opracowaniu Berzonsky'ego jest jednym z niewielu narzędzi, jakie posiadamy we współczesnej polskiej psychologii do diagnozy tożsamości indywidualnej adolescentów oraz dorosłych. Z perspektywy omawianej w niniejszym artykule problematyki parametrów psychometrycznych metody ISI warto, w moim przekonaniu, przytoczyć na zakończenie pracę (Schwartz, Mullis, Waterman, Dunham, 2000), w której dokonano porównania wyników dwóch badań uwzględniających założenia trzech teorii: Marcii, Berzonsky'ego oraz Watermana, wykonanych z udziałem starszych adolescentów, studentów pierwszego roku: w badaniu pierwszym uczestniczyło 113 osób, a w drugim badaniu – 196. Wykorzystano w nich trzy metody: 1) EIPQ (The Ego Identity Process Questionnaire), diagnozującą statusy tożsamości w ujęciu Marcii, w opracowaniu Balisteri i współpracowników; 2) ISI (Identity Style Inventory) w opracowaniu Berzonsky'ego, diagnozującą style tożsamości w ujęciu Berzonsky'ego (wersja ISI3); 3) PEAQ (The Personally Expressive Activities Questionnaire) w opracowaniu Watermana, diagnozującą pięć najważniejszych dla badanego form aktywności życiowych. Otrzymane wyniki pokazały na wyraźne powiązania pomiędzy statusami tożsamości, stylami tożsamości oraz osobową wyrazistością życiowo ważnych form aktywności. Podobne rezultaty uzyskano w dwóch niezależnych badaniach. Jak się okazało, status tożsamości osiągniętej był powiązany z wysokim poziomem wykorzystania stylu informacyjnego przetwarzania informacji odnoszącej się do tożsamości, niskim poziomem dyfuzyjno-unikowego stylu w ujęciu

Berzonsky'ego oraz najwyższym poziomem włączenia się w życiowo ważne formy aktywności – z osobową wyrazistością, w ujęciu Watermana. Badanych ze statusem tożsamości moratoryjnej charakteryzowały natomiast najniższe wyniki w skali stylu normatywnego Berzonsky'ego, niskie w stylu dyfuzyjno-unikowym oraz raczej niskie wyniki w formach aktywności z osobową wyrazistością z modelu Watermana. Z kolei badani ze statusem tożsamości lustrzanej uzyskali, jak się okazało, również najwyższe wyniki w skali stylu normatywnej tożsamości Berzonsky'ego i niskie w stylu dyfuzyjno-unikowym oraz średnie wyniki w formach aktywności z osobową wyrazistością, z modelu Watermana. U badanych ze statusem tożsamości dyfuzyjnej otrzymano natomiast odwrotny obraz wyników w porównaniu ze statusem tożsamości osiągniętej, czyli najwyższe w stylu dyfuzyjno-unikowym i najniższe wyniki w informacyjnym stylu Berzonsky'ego oraz najniższy poziom włączenia się w życiowo ważne formy aktywności – z osobową wyrazistością, w ujęciu Watermana (Schwartz, Mullis, Waterman, Dunham, 2000). Przytoczone przez autorów analizy świadczą, w moim przekonaniu, o metodologicznej poprawności zarówno powyższych modeli tożsamości, jak i metod ich diagnozy (por. też Newman, Newman, 1999), co skłania do pozytywnej odpowiedzi na pytanie o sens wykorzystywania we współczesnej psychologii takich metod, jak Inwentarz Stylu Tożsamości ISI Berzonsky'ego, do diagnozy tożsamości młodych ludzi.

Z doniesień z innych badań wynika, że otrzymane wyniki układają się w dosyć jednolity obraz, uzupełniając wyjściową charakterystykę zarysowanych przez Berzonsky'ego

stylów tożsamości o nowe wymiary. I tak, biorąc pod uwagę model Wielkiej Piątki, na przykład z badań Barta Soenensa, Barta Durieza i Luca Goossensa (2005), wynika, że styl informacyjny pozytywnie koreluje z otwartością na doświadczenia (*openness to experience*) (podobne wyniki otrzymano również w innych badaniach: zob. na przykład Berzonsky, Sullivan, 1992; Dollinger, 1995). Z kolei ci, u których zdiagnozowano wysoki poziom stylu normatywnego, ujawniają również wysoki poziom sumienności (*conscientiousness*), jak wskazują doniesienia z kolejnych badań (Duriez, Soenens, Beyers, 2004; Dollinger, 1995). Z badań tych wynika też, że osoby reprezentujące styl dyfuzyjno-unikowy – w terminach modelu Wielkiej Piątki – wykazują wysoki neurotyzm (*neuroticism*), niski poziom ugodowości (*agreeableness*) i niski poziom sumienności (*conscientiousness*) (Dollinger, 1995, Duriez i in., 2004). Wiele innych doniesień z badań dostarcza dodatkowych informacji na temat powiązań stylów (orientacji) tożsamości z innymi diagnozowanymi wymiarami „ja” (zob. na przykład Berzonsky, 2008; Soenens, Berzonsky, Vansteenkiste, Beyers, Goossens, 2005).

Zarówno przytoczone rezultaty rozlicznych badań, jak i zadowalające parametry psychometryczne polskiej adaptacji metody ISI w jej dwóch wersjach: ISI3, w adaptacji A. Senejko, oraz ISI4, w adaptacji A. Senejko i E. Okręglickiej-Forysiak, pozwalają przyjąć Inwentarz Stylu Tożsamości ISI (Identity Style Inventory) w poczet rzetelnych narzędzi diagnozujących bardzo istotny wymiar osobowości: tożsamość „ja” wyrażoną w stylach, w jakich ludzie przetwarzają informacje bezpośrednio odnoszące się do „ja”.

PRZYPIS

¹ Klucz dla ISI4 zawiera wprawdzie 40 pozycji, nie 48, na skutek wstępnej selekcji itemów (dokonanej na podstawie badań sondażowych belgijskich i amerykańskich) i usunięcia z klucza tych najbardziej wątpliwych; Berzonsky sugerował jednak zostawienie 8 itemów usuniętych z klucza w zestawie inwentarza.

BIBLIOGRAFIA

- Adams G.R., Abraham K.G., Markstrom C.A. (2000), The Relations among Identity Development, Self-Consciousness, and Self-Focusing during Middle and Late Adolescence [w:] G. Adams (ed.), *Adolescent Development*, 72–76, Oxford, Malden: Blackwell Publishers.
- Archer S.L., Waterman A.S. (1983), Identity in Early Adolescence: A Developmental Perspective. *Journal of Early Adolescence*, v. 3, 3, 203–214.
- Berzonsky M.D. (1992), Identity Style and Coping Strategies. *Journal of Personality*, 60, 771–787.
- Berzonsky M.D. (1992a), *Identity Style Inventory (ISI3). Revised Version*. New York: Academic Press of the State University of New York at Cortland.
- Berzonsky M.D. (1994), Self Identity: The Relationship between Process and Content. *Journal of Research in Personality*, 28, 453–460.
- Berzonsky M. (2000), Theories of Adolescent Development [w:] G. Adams (red.), *Adolescent Development*, 11–28. Oxford, Malden: Blackwell Publishers Ltd.
- Berzonsky M.D. (2003), Identity Style and Well-Being: Does Commitment Matter? *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 3, 131–142.
- Berzonsky M.D. (2005), Identity Processing Style and Self-Definition: Effects of a Priming Manipulation, *Polish Psychological Bulletin*, v. 36, nr 3, 137–143.
- Berzonsky M.D. (2005a), Ego Identity: A Personal Standpoint in a Postmodern World, *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 5 (2), 125–136.
- Berzonsky M.D. (2008), Identity Formation: The Role of Identity Processing Style and Cognitive Processes, *Personality and Individual Differences*, 44, 643–653.
- Berzonsky M.D., Adams G.R. (1999), Reevaluating the Identity Status Paradigm: Still Useful after 35 Years. *Developmental Review*, 19, 557–590.
- Berzonsky M.D., Sullivan C. (1992), Social-Cognitive Aspects of Identity Style: Need for Cognition, Experiential Openness and Introspection. *Journal of Adolescent Research*, 7, 140–155.
- Dollinger S.M. (1995), Identity Styles and Five-Factor Model of Personality. *Journal of Research of Personality*, 29, 475–479.
- Duriez B., Soenens B., Beyers W. (2004), Religiosity, Personality and Identity Styles: An Integrative Study among Late Adolescents in Flanders (Belgium). *Journal of Personality*, 72, 877–910.
- Erikson E.H. (1968), *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Erikson E.H. (1974), A Healthy Personality for Every Child [w:] J.F. Rosenblith, W. Allinsmith, J.P. Williams (ed.), *The Causes of Behavior*, 289–299, Boston: Allyn and Bacon Inc.
- Erikson E.H. (1980), Elements of a Psychoanalytic Theory of Psychosocial Development [w:] S.I. Greenspan, G.H. Pollock (ed.), *The Course of Life*, 11–61, Maryland: Mental Heath Study Center.
- Marcia J.E. (1966), Development and Validation of Ego Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551–558.
- Marcia J.E. (1980), Identity in Adolescence [w:] J.J. Adelson (ed.). *Handbook of Adolescent Psychology*, 4, 159–187.
- Marcia J.E. (1999), Representational Thought in Ego Identity, Psychotherapy, and Psychosocial Developmental Theory [w:] I.E. Siegel (ed), *Development of Mental Representation: Theories and Application*, 391–441. Mahwah, New York: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Newman B.M., Newman P.R. (1999), *Development Through Life*. Belmont–Washington: ITP Company.
- Oleszkowicz A., Senejko A. (2011), Dorastanie [w:] J. Trempała (red.), *Rozwój psychiczny człowieka*, 258–285. Warszawa: PWN.
- Rattansi A., Phoenix A., (1997), Rethinking Youth Identities: Modernist and Postmodernist Frameworks, [w:] J. Bynner, L. Chisholm, A. Furlong (red.), *Youth, Citizenship and Social Change in a European Context*, 121–150, Aldershot, UK: Ashgate.
- Schwartz S.J., Mullis R.L., Waterman A.S., Dunham R.M. (2000), Ego Identity Status, Identity Style, and Personal Expressiveness: An Empirical Investigation of Three Convergent Constructs. *Journal of Adolescent Research*, v. 15, 4, 504–521.

- Soenens B., Berzonsky M., Vansteenkiste M., Beyers W., Goossens L. (2005), Identity Styles and Causality Orientation, In Search of the Motivational Underpinnings of the Identity Exploration Process. *European Journal of Personality*, 19, 427–442.
- Soenens B., Duriez B., Goossens L. (2005), Social-Psychological Profiles of Identities Styles: Attitudinal and Social-Cognitive Correlates in Late Adolescence. *Journal of Adolescence*, 28, 107–125.
- Van Hoof A. (1999), The Identity Status Approach: In Need of Fundamental Revision and Qualitative Change. *Developmental Review*, 19, 497–556.
- Waterman A.S. (1999), Identity, the Identity Statuses, and Identity Status Development: A Contemporary Statement. *Developmental Review*, 19, 591–621.

Struktura czynnikowa Kwestionariusza Stylów Tożsamości Michaela D. Berzonsky'ego. Ile stylów mierzy ISI3?¹

JAN CIECIUCH

Wydział Psychologii
Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie
Warszawa

STRESZCZENIE

Kwestionariusz Stylów Tożsamości ISI3 Michaela Berzonsky'ego jest obecnie jedną z najczęściej wykorzystywanych metod pomiaru w badaniach nad tożsamością – zarówno w literaturze anglojęzycznej, jak i polskiej. W artykule zaprezentowano wyniki badań nad strukturą czynnikową stylów tożsamości w konceptualizacji Berzonsky'ego, zoperacjonalizowanych w kwestionariuszu ISI3.

Badaniu poddano łącznie 1955 osób w trzech okresach rozwojowych: wczesnej adolescencji, późnej adolescencji i wczesnej dorosłości. Wykonując dotychczas stosowane w literaturze anglojęzycznej analizy (konfirmasiacyjną analizę czynnikową z procedurą grupowania itemów), potwierdzono (podobnie jak w innych kręgach kulturowych) trójczynnikową strukturę. W artykule zakwestionowano jednak ten sposób analiz, ukazując konieczność weryfikacji założenia o jednowymiarowości badanych konstruktów. Weryfikacja przeprowadzona za pomocą eksploracyjnej analizy czynnikowej oraz porównań alternatywnych modeli w konfirmacyjnej analizie czynnikowej skłania do odrzucenia hipotezy o strukturze trójczynnikowej. Zebrany materiał empiryczny sugeruje, że na styl dyfuzyjno-unikowy (mierzony za pomocą polskiej wersji ISI3) składają się dwa niezależne wymiary: styl unikowy oraz styl dyfuzyjno-bez troski.

Słowa kluczowe: styl tożsamości, styl dyfuzyjno-unikowy, struktura czynnikowa, dorastanie, wczesna dorosłość

STYLE TOŻSAMOŚCI W KONCEPCJI D. MICHAELA BERZONSKY'EGO

Kształtowanie tożsamości jest uznawane w badawczej tradycji Eriksonowskiej za jedno z najważniejszych zadań rozwojowych w okresie dorastania. Początkowo badania nad tożsamością były prowadzone w paradygmacie statusów, zaproponowanym przez Jamesa Marcie (Schwartz, 2001). Obecnie ujęciem alternatywnym jest propozycja Michaela D. Berzonsky'ego (2004), który opowiada się za społeczno-poznawczym modelem tożsamości. Tradycyjne, Eriksonowskie, rozumienie tożsamości Berzonsky wzbogaca o perspektywę konstruktywistyczną. Kontynuując rozważania George'a Kelly'ego i Stevena Epsteina, proponuje ujęcie tożsamości jako konstruowanej przez człowieka teorii siebie (Berzonsky, 2004, 2008). Owa teoria siebie umożliwia zarówno działanie w świecie (Berzonsky, 1992; Berzonsky, Ferrari, 1996; Berzonsky, Kuk, 2005), jak i interpretację tego świata i siebie (Berzonsky, 2004, 2005; Soenens, Berzonsky, Vansteenkiste, Beyers, Goossens, 2005; Duriez, Soenens, 2006).

Berzonsky wyróżnił trzy style tożsamości jako społeczno-poznawcze strategie, które lu-

dzie wykorzystują do konstruowania własnej teorii siebie i którymi się różnią. Są to: styl informacyjny, styl normatywny i styl dyfuzyjno-unikowy.

Strategia kształtowania własnej tożsamości określana jako styl informacyjny polega na aktywnym poszukiwaniu i wartościowaniu ważnych dla siebie informacji, dotyczących zarówno zagadnień ogólnych, jak i samego siebie. Osoby reprezentujące styl informacyjny wykazują przy tym duży krytycyzm wobec własnych konstrukcji teoretycznych, otwartość na nowe informacje i doświadczenia. Charakteryzują się wysokim poziomem autorefleksji i sumiennością. Strategia kształtowania własnej tożsamości określana jako styl normatywny polega na skłonności do przyjmowania punktu widzenia, wartości i wskazówek innych, ważnych osób. Osoby cechujące się stylem normatywnym dążą do utrzymania dotychczasowych przekonań, wykazują zamknięcie poznawcze i potrzebę ładu. Strategia kształtowania własnej tożsamości określana jako styl dyfuzyjno-unikowy jest charakteryzowana przez unikanie i odsuwanie decyzji i problemów. Dla tych osób znamienne są sytuacyjne podejmowanie decyzji, zewnętrzna kontrola zachowania oraz brak autorefleksji (Berzonsky, 2004).

Do pomiaru stylu tożsamości Berzonsky skonstruował Identity Issues Inventory (ISI) (Kwestionariusz Stylów Tożsamości), którego polską wersję opracowała Alicja Senejko (2007). Obecnie najbardziej popularna jest wersja ISI3, choć trwają już zaawansowane prace nad kolejną wersją, funkcjonującą jako ISI4.

Mimo bardzo dużej popularności Kwestionariusza Stylów Tożsamości ISI3 w Polsce nie publikowano dotąd wyników analiz struktury czynnikowej stylów mierzonych tym kwestionariuszem. W literaturze dotyczącej innych językowych wersji ISI3 można wprawdzie znaleźć takie analizy, ale są to wyłącznie confirmacyjne analizy czynnikowe, w których stosowano procedurę grupowania itemów (*parceling*). Procedura grupowania polega na takiej konstrukcji modelu czynnikowego, w której zmiennymi obserwowal-

nymi nie są pojedyncze itemy, ale średnia lub suma z ich grupy, wyodrębniona na podstawie jakiegoś kryterium merytorycznego lub dobrana w sposób losowy (Williams, O'Boyle, 2008). Przykładem mogą być analizy dotyczące włoskiej wersji ISI3, przeprowadzone przez Elisabetę Crocetti, Monikę Rubini, Michaela Berzonsky'ego i Wima Meeusa (2009). Wyniki tak przeprowadzonej confirmacyjnej analizy czynnikowej są zadowalające i wykazują wysoki stopień dopasowania modelu trójczynnikowego (styl informacyjny, normatywny i dyfuzyjno-unikowy) do danych.

Z procedurą grupowania itemów wiąza się jednak pewne dyskusowane w literaturze wątpliwości (Bandalos, 2008; Little, Cunningham, Shahar, 2002; Williams, O'Boyle, 2008). Niezależnie od stanowisk w sporze dotyczącym dopuszczalności procedury grupowania zarówno jej przeciwnicy, jak i zwolennicy zgadzają się, że jeśli jest dopuszczalna, to tylko pod pewnymi warunkami. Jednym z najważniejszych warunków jest jednowymiarowość zmiennej latentnej w modelu konstruowanym za pomocą grupowania (Little, Cunningham, Shahar, 2002). Z teoretycznego punktu widzenia, prezentowanego przez Berzonsky'ego, warunek ten jest oczywiście spełniony – każda z trzech zmiennych latentnych jest konstruktem jednowymiarowym.

Przynajmniej z dwóch powodów warto jednak założenie to poddać empirycznej weryfikacji. Pierwszym z nich są rozważania teoretyczne, wsparte wynikami badań, ukazujące wewnętrzne zróżnicowanie klasycznych procesów tożsamościowych – zaangażowania i poszukiwania. Elisabetta Crocetti, Monica Rubini, Koen Luyckx i Wim Meeus (2008) proponują trzy procesy tożsamościowe: poszukiwanie, zaangażowanie i rewizja zaangażowania. Z kolei Luyckx ze współpracownikami (Luyckx, Goossens, Soenens, Beyers, Vanseenkiste, 2005; Luyckx, Goossens, Soenens, Beyers, 2006; Luyckx, Schwartz, Berzonsky, Soenens, Vansteenkiste, Smits, Goossens, 2008) proponują rozszerzenie tradycyjnych dwóch procesów na model pięciowymiarowy, w skład którego wchodzi: poszukiwanie w głąb, poszukiwanie wszcz, poszukiwanie

ruminacyjne, zaangażowanie oraz identyfikacja z zaangażowaniem. Jedną z bardziej wyrazistych modyfikacji, a także replikowaną w kolejnych badaniach w stosunku do tradycyjnego podziału statusów zaproponowanego przez Marcję, jest rozbieżność statusu dyfuzyjnego na dwa podtypy: rozproszona dyfuzja (*diffused diffusion*) i beztroska dyfuzja (*carefree diffusion*) (Luyckx, Goossens, Soenens, Beyers, Vansteenkiste, 2005).

Koncepcja stylów tożsamości jest odmienną konceptualizacją problemu kształtowania tożsamości, zatem propozycja Luyckxa i współpracowników (2005) nie podważa modelu proponowanego przez Berzonsky'ego. Wydaje się jednak, że warto ich sposób myślenia i analiz odnieść również do modelu stylów Berzonsky'ego i poddać analizie empirycznej założenie o ich jednowymiarowości. W szczególności sposób poczynione przez nich dystynkcje w obrębie statusu dyfuzyjnego w konceptualizacji Marcii skłaniają do pytania o jednowymiarowość stylu dyfuzyjnego w konceptualizacji Berzonsky'ego.

Drugim powodem, dla którego warto założenie o jednowymiarowości stylów poddać empirycznej weryfikacji, jest zwyczajna nieufność wobec pomiaru kwestionariuszowego. Pomiar ten należy nieustannie poddawać różnego rodzaju weryfikacjom i wykorzystywać dostępne procedury psychometryczne do zwiększania jego precyzji. Jeśli zatem gromadzone są wyniki coraz większej liczby badań, w których wykorzystuje się kwestionariuszowy pomiar stylów tożsamości, niewątpliwym obowiązkiem badawczym jest również podjęcie refleksji nad zagadnieniami jakości pomiaru. Tylko w ten sposób zebrane wyniki mogą się przyczynić do budowy wiedzy psychologicznej.

Przedstawiona powyżej argumentacja zasiewa wątpliwości, choć oczywiście nie jest wystarczająca, aby postawić precyzyjną hipotezę dotyczącą struktury czynnikowej ISI3, która byłaby inna niż zakładana teoretycznie. Punktem wyjścia prezentowanych analiz jest zatem hipoteza dotycząca trójczynnikowej struktury stylów tożsamości, zgodnie z koncepcją Berzonsky'ego.

METODA

Osoby badane i procedura

W badaniach wzięło udział łącznie 1955 osób w trzech okresach rozwojowych: średniej adolescencji, późnej adolescencji oraz wczesnej dorosłości. Za okres średniej adolescencji przyjęto okres szkoły średniej, za okres późnej adolescencji – okres studiów, natomiast za okres wczesnej dorosłości pierwsze lata po zakończeniu studiów. Nie kontrolowano jednak wśród osób badanych faktu ukończenia studiów, przyjmując jedynie granicę 25 roku życia jako czas ukończenia studiów i rozpoczęcia pracy zawodowej. W związku z powyższym wiele osób zakwalifikowanych do grupy wczesnej dorosłości ciągle było studentami (czasem kontynuowało studia na drugim wydziale).

Badaniu poddano 655 osób w okresie średniej adolescencji w wieku od 15 do 18 roku życia ($M = 16,8$; $SD = 0,9$), w tym 64% dziewcząt i 36% chłopców. Przebadano 956 osób w okresie późnej adolescencji w wieku od 19 do 24 roku życia ($M = 21,5$; $SD = 1,5$), z czego 56% stanowiły dziewczęta, a 41% chłopcy (dla części osób nie zebrano informacji dotyczącej płci, toteż procenty nie sumują się do 100). W badaniu uczestniczyły 344 osoby w okresie dorosłości w wieku od 25 do 30 roku życia ($M = 27,2$; $SD = 1,7$), z czego kobiety stanowiły 56%, a mężczyźni 44%.

Badania przeprowadzono metodą papier-olówek, wykorzystując Kwestionariusz Stylów Tożsamości ISI3 Berzonsky'ego w polskiej adaptacji Alicji Senjeko (2007). Prezentowane tu wyniki pochodzą z kilku prowadzonych w latach 2008–2010 programów badawczych, w których wykorzystywano ISI3.

Metody weryfikacji hipotezy o trójczynnikowej strukturze

Weryfikacja hipotezy zostanie przeprowadzona w dwóch krokach. Pierwszym z nich będzie powtórzenie analiz obecnych w literaturze (Crocetti, Rubini, Berzonsky, Meeus, 2009), choć dotyczących innego kręgu kulturowego, czyli wykonanie confirmacyjnej analizy czyn-

nikowej z procedurą grupowania itemów (*parceling*). Drugim krokiem będzie wykonanie analiz dotąd nieobecnych w literaturze, które będą służyć weryfikacji założenia o jednowymiarowości badanych konstruktów, które to założenie jest warunkiem analiz przeprowadzonych w pierwszym kroku (Little, Cunningham, Shahar, 2002). Zostanie zatem przeprowadzona konfirmacyjna analiza czynnikowa bez grupowania, bezpośrednio na itemach, oraz eksploracyjna analiza czynnikowa. Dalejsze analizy zostaną wyznaczone uzyskanymi wynikami. Jeśli konfirmacyjna analiza czynnikowa na itemach i eksploracyjna analiza czynnikowa ukażą zasadność trójczynnikowego rozwiązania, hipoteza zostanie potwierdzona, a analizy zakończone.

Ze względu na dużą liczbę itemów i małą liczbę zmiennych latentnych bardziej prawdopodobny wydaje się jednak raczej negatywny wynik konfirmacyjnej analizy czynnikowej przeprowadzonej na itemach. Rozstrzygająca będzie zatem eksploracyjna analiza czynnikowa. Jeśli wygenerowane przez nią rozwiązanie będzie rozwiązaniem trójczynnikowym – hipoteza o trójczynnikowej strukturze stylów tożsamości w konceptualizacji Berzonsky'ego, mierzonych polską adaptacją ISI3, zostanie potwierdzona.

Jeśli natomiast przeprowadzone analizy ukażą konieczność przyjęcia innego rozwiązania, z inną liczbą czynników, zostaną przeprowadzone dodatkowe analizy konfirmacyjne dotyczące wyłącznie tego stylu tożsamości, który – według eksploracyjnej analizy czynnikowej – mógłby mieć więcej niż jeden wymiar. Porównane zostaną wówczas wskaźniki dopasowania do danych dwóch modeli: modelu tradycyjnego, zakładanego teoretycznie, oraz modelu znalezionej w analizie empirycznej.

Ponieważ celem analiz jest weryfikacja swobodnego *status quo* w literaturze, test empiryczny jednowymiarowości statusów tożsamości powinien być przeprowadzony w sposób jak najbardziej precyzyjny i systematyczny. Wyniki uzyskane na małej grupie badanych mogłyby zostać zinterpretowane jako specyficzna właściwość badanej grupy. Omawianym poniżej analizom poddano zatem dużą

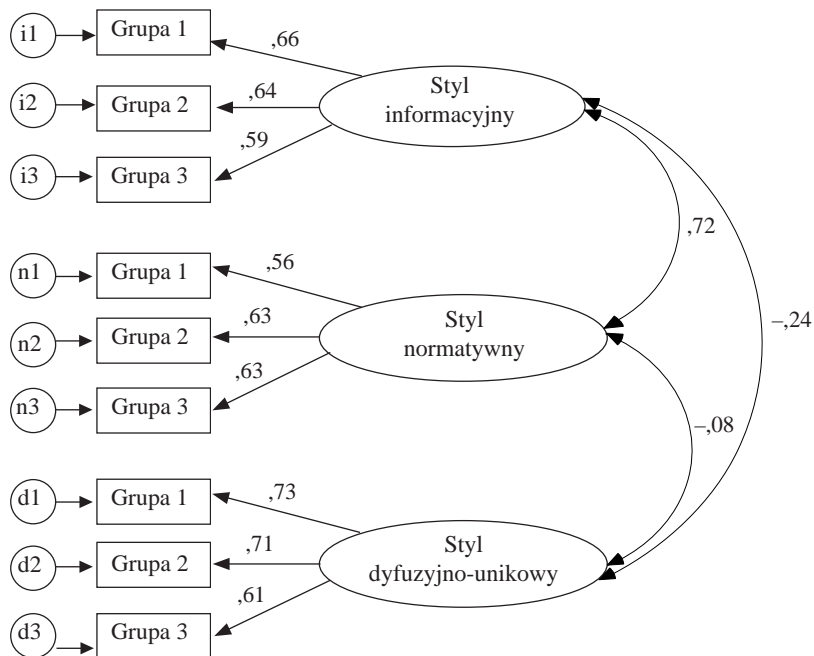
grupę osób (N = 1955). Cała opisana powyżej procedura analiz została przeprowadzona osobno w każdym z trzech okresów rozwojowych – średniej adolescencji, późnej adolescencji i wczesnej dorosłości.

WYNIKI

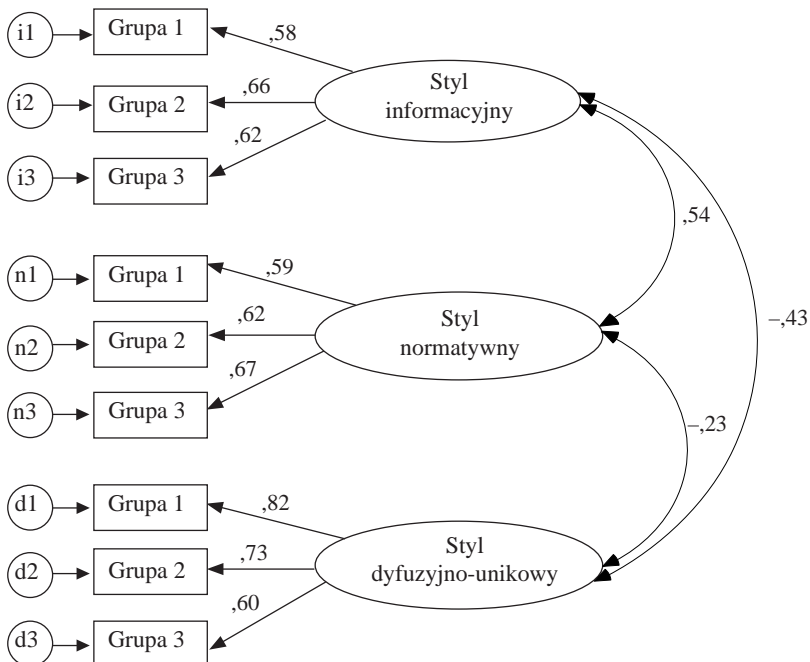
Konfirmacyjna analiza czynnikowa z procedurą grupowania itemów

Pierwszym etapem weryfikacji hipotezy o trójczynnikowej strukturze było wykonanie replikacji analiz stosowanych dotychczas w literaturze. Wykonano zatem konfirmacyjną analizę czynnikową z procedurą grupowania itemów. Podobnie jak Crocetti, Rubini, Berzonsky i Meeus (2009) zastosowano grupowanie losowe. Dla każdego ze stylów stworzono trzy grupy, z których każda składała się z trzech lub czterech itemów. Na rysunkach 1–3 przedstawiono strukturę czynnikową odpowiednio w grupie średniej adolescencji, późnej adolescencji i wczesnej dorosłości, natomiast na rysunku 4 pokazano strukturę czynnikową w całej badanej grupie.

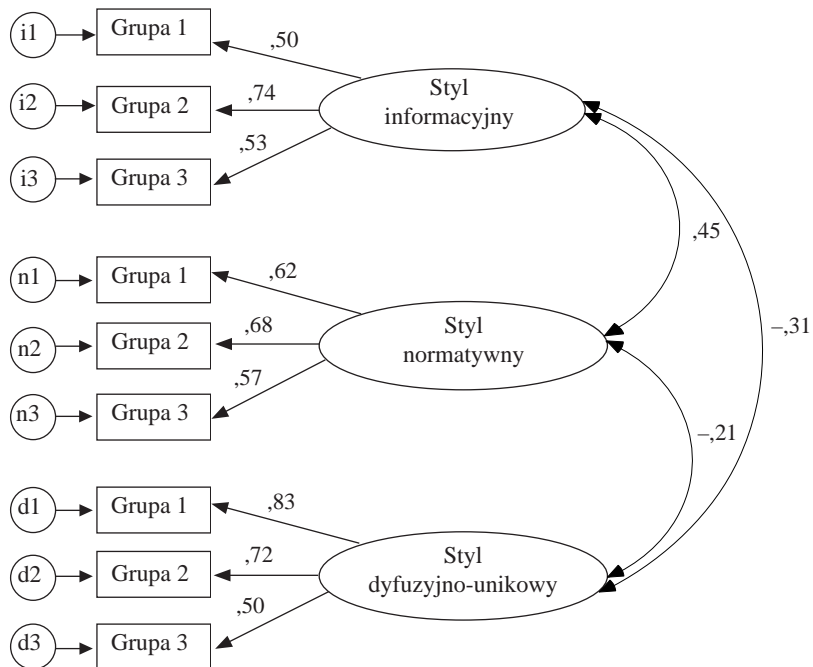
Wskaźniki dopasowania modelu do danych zamieszczono w tabeli 1. Znajdują się tam zarówno wskaźniki dopasowania analizowane przez Crocetti i współpracowników (2009), jak i dodatkowo wskaźniki, których stosowanie jest rekomendowane w literaturze metodologicznej dotyczącej równań strukturalnych. Oszacowanie dopasowania oparto zatem na wskaźniku RMSEA, Pclose oraz CFI. RMSEA (*root mean square error of approximation*), co odzwierciedla poziom dopasowania modelu do macierzy kowariancji, biorąc pod uwagę liczbę stopni swobody i wielkość próby (Brown, 2006). Wskaźnik Pclose (*probability of close fit*) określa prawdopodobieństwo, że RMSEA jest poniżej 0,05. Jeśli RMSEA jest poniżej 0,05, a Pclose powyżej 0,05, model jest bardzo dobrze dopasowany do danych. Za akceptowalny poziom odcięcia przyjmuje się RMSEA = 0,08 (Hu, Bentler, 1999; Marsh, Hau, Wen, 2004). Wskaźnik CFI (*comparative fit index*) powyżej 0,9 oznacza sugestię akceptacji modelu (Hu, Bentler, 1999).

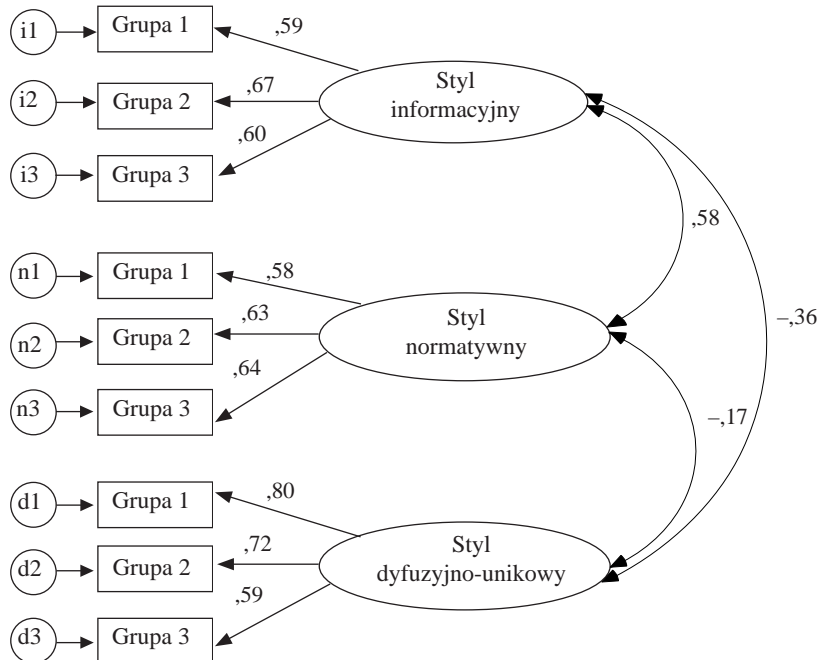
Rysunek 1. Struktura czynnikowa stylów tożsamości w średniej adolescencji (w procedurze grupowania itemów)

Rysunek 2. Struktura czynnikowa stylów tożsamości w późnej adolescencji (w procedurze grupowania itemów)

Rysunek 3. Struktura czynnikowa stylów tożsamości we wczesnej dorosłości (w procedurze grupowania itemów)

Rysunek 4. Struktura czynnikowa stylów tożsamości w badanej grupie (n = 1955) (w procedurze grupowania itemów)

Tabela 1. Wskaźniki dopasowania trójczynnиковego modelu do danych w konfirmacyjnej analizie czynnikowej z procedurą grupowania itemów

	Chi2/df	CFI	RMSEA	Pclose	SRMR	GFI
Cała grupa	11,1	0,933	0,072	0,000	0,046	0,969
15–18	3,3	0,952	0,059	0,144	0,046	0,974
19–24	7,8	0,913	0,085	0,000	0,055	0,955
25–30	3,0	0,918	0,075	0,020	0,056	0,955
Kobiety	9,2	0,903	0,085	0,000	0,055	0,957
Mężczyźni	3,6	0,960	0,057	0,176	0,041	0,976

Uzyskane wyniki są porównywalne do otrzymanych przez Crocetti i współpracowników (2009). Wszystkie wskaźniki dopasowania uplasowały się na satysfakcjonującym poziomie, umożliwiającym przyjęcie modelu jako dostatecznie dopasowanego do danych. Przeprowadzone analizy skłaniają zatem do przyjęcia hipotezy o trójczynnиковej strukturze badanych stylów tożsamości. Ponieważ jednak procedura grupowania – jak to wykazano wcześniej – zakłada jednowymiarowość badanych konstruktów, podjęto próby wniknięcia w strukturę zmiennych, aby owo założenie empirycznie zweryfikować.

Analizy czynnikowe przeprowadzone na itemach

Konfirmacyjna analiza czynnikowa przeprowadzona na 30 itemach konstytuujących trzy zmienne latentne (style tożsamości), zgodnie z wyrażonymi powyżej oczekiwaniami, wygenerowała wyniki świadczące o niedopasowaniu modelu do danych. Prawdopodobną przyczyną, sugerowaną również przez Crocetti i współpracowników (2009), jest stosunkowo duża liczba itemów w porównaniu z mierzonymi zmiennymi. W takiej sytuacji – inaczej niż Crocetti i współpracownicy – nie poprzestano jednak na konfirmacyjnej analizie czynnikowej z procedurą grupowania, lecz wykonano serię eksploracyjnych analiz czynnikowych. W każdej grupie wiekowej wykonano analizę czynnikową metodą czynnika

głównego z rotacją varimax i narzuconą liczbą trzech czynników, zgodnie z hipotezą wynikającą z modelu teoretycznego. Wyniki przedstawiono w tabeli 2. Ładunki poniżej 0,3 zostały pominięte. W średniej adolescencji oraz wczesnej dorosłości trzy czynniki wyjaśniają 28% wariacji, w późnej adolescencji – 29%. Wielkość wyjaśnianej wariacji jest zatem we wszystkich badanych okresach zbliżona, choć niezbyt duża. Między badanymi okresami istnieje jednak sporo różnic, a rozwiązania czynnikowe we wszystkich badanych grupach odbiegają od oczekiwanej struktury. Pierwszy czynnik łączy z sobą itemy będące teoretycznymi wskaźnikami stylu informacyjnego i normatywnego, ale dla wszystkich badanych okresów największą stałość w ramach tego czynnika wykazują itemy stylu informacyjnego. Największy chaos jest widoczny w czynniku trzecim. Jedynie dwa itemy stylu normatywnego na poziomie przekraczającym przyjęty punkt odcięcia 0,3 ładują ten czynnik w każdym z badanych okresów. Największe różnice w konstrukcji tego czynnika są między średnią adolescencją a wczesną dorosłością.

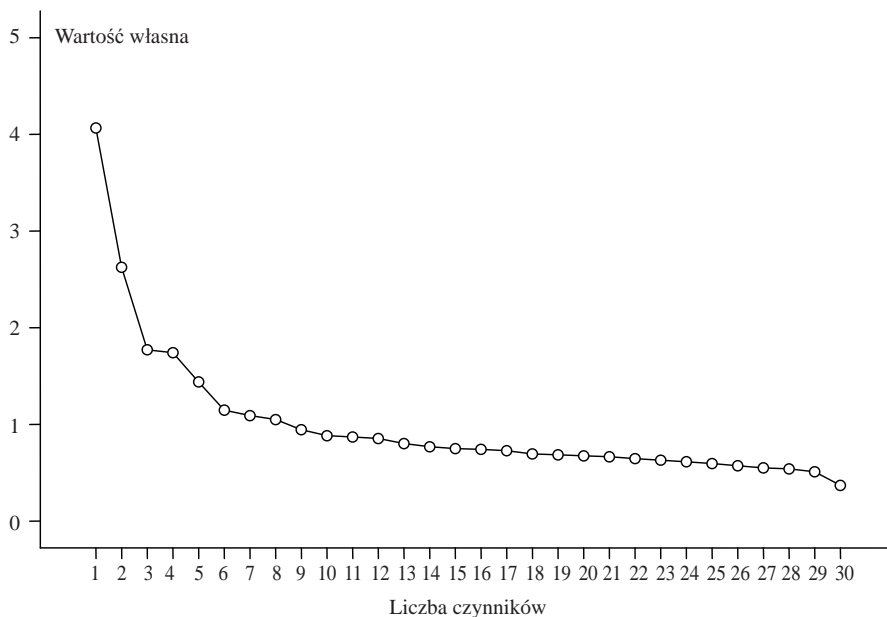
Eksploracyjna analiza czynnikowa, w przeciwieństwie do konfirmacyjnej, nie pozwala oszacować jakości rozwiązania na podstawie jednoznacznych wskaźników. Niemniej wyraźne różnice w stosunku do struktury teoretycznej, jak również różnice między okresami rozwojowymi skłaniają do wniosku o problematyczności tego rozwiązania.

Tabela 2. Ładunki czynnikowe w eksploracyjnej analizie czynnikowej z narzuconymi trzema czynnikami, po rotacji varimax, dla każdej grupy wiekowej

	1. czynnik			2. czynnik			3. czynnik		
	ś-a 13%	p-a 14,3%	w-d 12,8%	ś-a 9,4%	p-a 8,5%	w-d 8,7%	ś-a 5,7	p-a 6,6%	w-d 6,5%
item 25 (IN)	0,51	0,55	0,68						
item 37 (IN)	0,50	0,54	0,62						
item 32 (NO)	0,47	0,38	0,31						0,37
item 2 (IN)	0,47								
item 33 (IN)	0,45	0,33	0,35						
item 4 (NO)	0,39	0,31						0,30	0,36
item 40 (NO)	0,35							0,31	
item 6 (IN)	0,35	0,51	0,47						
item 18 (IN)	0,34	0,51							0,31
item 10 (NO)	0,34	0,34							0,63
item 30 (IN)	0,31	0,35							
item 35 (IN)		0,46	0,31						
item 21 (NO)									0,33
item 19 (NO)								0,38	0,44
item 24 (DY)				0,60	0,68	0,75			
item 31 (DY)				0,57	0,49	0,46			
item 29 (DY)				0,55	0,70	0,77			
item 38 (DY)				0,53	0,42	0,37			
item 36 (DY)				0,52	0,52	0,42			
item 3 (DY)				0,40	0,39				
item 17 (DY)			-0,37	0,33	0,42	0,44			
item 27 (DY)								-0,31	
item 5 (IN)							0,41		
item 13 (DY)						0,36	0,40		
item 16 (IN)							0,39		
item 23 (NO)							0,38	0,62	0,38
item 26 (IN)							0,33	0,39	
item 28 (NO)							0,33	0,54	0,41
item 34 (NO)								0,43	0,33
item 8 (DY)					0,33				

Oznaczenia:

- oznaczenia grup wiekowych: ś-a – średnia adolescencja, p-a – późna adolescencja, w-d – wczesna dorosłość;
- pod oznaczeniami okresu rozwojowego znajduje się procentowo wyrażona wielkość wyjaśnionej wariancji przez dany czynnik w danym okresie rozwojowym;
- w oznaczeniach itemów liczba odnosi się do pozycji z kwestionariusza. W nawiasie podano przyporządkowanie itemu zgodnie z kluczem do jednego z trzech stylów: IN – informacyjny, NO – normatywny, DY – dyfuzyjno-unikowy.

Rysunek 5. Wykres osypiska dla całej grupy badanej

W takiej sytuacji analizie poddano wykres osypiska najpierw w całej grupie, później natomiast również w każdej z badanych grup osobno. Wykres osypiska dla całej grupy przedstawiono na rysunku 5.

Analiza wykresu osypiska sugeruje raczej rozwiązanie pięcioczynnikowe (a nie trójczynnikowe, zakładane teoretycznie). Okazało się, że również kryterium wartości własnej nie pozwala w zasadny sposób na przyjęcie rozwiązania trójczynnikowego.

Wykonano zatem następną serię analiz czynnikowych, tym razem narzucając w każdej grupie badanej rozwiązanie pięcioczynnikowe, opierając się na kryterium wykresu osypiska. Wyniki przedstawiono w tabeli 3. W średniej adolescencji rozwiązanie pięcioczynnikowe wyjaśnia 38% wariancji, natomiast w późnej adolescencji oraz wczesnej dorosłości – 40%.

Przeprowadzone analizy do pewnego stopnia potwierdziły teoretyczną strukturę, ukazując zarazem pewien obszar możliwych modyfikacji. Warto podkreślić, że większość itemów połączyła się w teoretycznie oczeki-

wane grupy. Wygenerowane czynniki grupowały zatem itemy niemal wyłącznie jednego stylu, zarazem jednak niektóre style rozpadły się na dwa czynniki (styl dyfuzyjny rozpadł się na czynniki drugi i piąty, a styl informacyjny na czynniki pierwszy i czwarty według numeracji z tabeli 2).

W skład pierwszego czynnika informacyjnego weszły itemy dotyczące informacyjnego nastawienia podczas podejmowania decyzji (item 37 i 33), rozwiązywania problemów osobistych i życiowych (item 25 i 35) oraz kontaktów z innymi (item 6).

Do drugiego czynnika informacyjnego we wszystkich grupach wiekowych zostały zaklasyfikowane trzy itemy stylu informacyjnego: item 5 („Dużo czasu spędzam, czytając i rozmawiając z innymi na tematy religijne”), item 16 („Dużo czasu poświęcam na czytanie i zrozumienie polityki”) oraz item 26 („Uważam, że kiedy mam jakiś problem, najlepiej poradzić się profesjonalistów (np. księdza, lekarzy, prawników”). W odróżnieniu zatem od itemów wchodzących w skład pierwszego czynnika informacyjnego, które kładą większy nacisk

Tabela 3. Ładunki czynnikowe w eksploracyjnej analizie czynnikowej z narzuconymi pięcioma czynnikami, po rotacji varimax, dla każdej grupy wiekowej

	1. czynnik			2. czynnik			3. czynnik			4. czynnik			5. czynnik		
	ś-a	p-a	w-d	ś-a	p-a	w-d	ś-a	p-a	w-d	ś-a	p-a	w-d	ś-a	p-a	w-d
	13,0	8,5	12,8	9,4	14,3	8,7	5,7	6,6	6,5	5,0	6,1	5,4	4,8	4,9	6,4
item 37 (IN)	0,53	0,58	0,59												
item 33 (IN)	0,51	0,45	0,31												
item 25 (IN)	0,50	0,55	0,68												
item 32 (NO)	0,42	0,32							0,43						
item 2 (IN)	0,42	0,33													
item 35 (IN)	0,40	0,34	0,36		-0,44										
item 18 (IN)	0,39	0,44									0,32	0,41			
item 6 (IN)	0,34	0,48	0,50												
item 30 (IN)	0,32		0,31												
item 17 (DY)	-0,32		-0,42		0,38	0,31									
item 21 (NO)												0,31			
item 24 (DY)				0,62	0,70	0,75									
item 38 (DY)				0,55	0,51	0,41									
item 29 (DY)				0,54	0,65	0,67									0,31
item 31 (DY)				0,54	0,50	0,41									
item 36 (DY)				0,50	0,39										0,38
item 3 (DY)				0,38	0,41										
item 19 (NO)							0,54	0,41	0,53						
item 23 (NO)							0,51	0,60	0,52						
item 4 (NO)							0,41	0,40	0,44						
item 28 (NO)							0,37	0,60	0,50						
item 10 (NO)					-0,43		0,36	0,35	0,45			0,35			
item 40 (NO)							0,30	0,35							
item 16 (IN)										0,54	0,42	0,48			
item 5 (IN)										0,39	0,63	0,37			
item 34 (NO)								0,34		0,35		0,38			
item 26 (IN)										0,34	0,32	0,42			
item 8 (DY)													0,49	0,50	0,50
item 27 (DY)													0,38	0,54	0,49
item 13 (DY)													0,33	0,48	0,43

Oznaczenia:

- oznaczenia grup wiekowych: ś-a – średnia adolescencja, p-a – późna adolescencja, w-d – wczesna dorosłość;
- pod oznaczeniami okresu rozwojowego znajduje się procentowo wyrażona wielkość wyjaśnionej wariancji przez dany czynnik w danym okresie rozwojowym;
- w oznaczeniach itemów liczba odnosi się do pozycji z kwestionariusza. W nawiasie podano przyporządkowanie itemu zgodnie z kluczem do jednego z trzech stylów: IN – informacyjny, NO – normatywny, DY – dyfuzyjno-unikowy.

na poszukiwanie informacji ważnych w osobistych decyzjach, itemy zgrupowane w drugim czynniku dotyczą informacyjnego nastawienia w zagadnieniach światopoglądowych (rozmowy o religii, polityce, porady profesjonalistów), poszukiwania takich informacji, które nie są wprawdzie potrzebne przy podejmowaniu ważnej osobistej decyzji w danej chwili, ale konstruują tożsamość w wymiarze światopoglądu (religia, polityka), połączonym z profesjonalną wiedzą posiadaną przez ludzi wymienionych przykładowo w itemie 26.

Styl dyfuzyjno-unikowy również rozpadł się na dwa czynniki. W pierwszym czynniku dyfuzyjno-unikowym w każdej z badanych grup wiekowych zgrupowały się następujące itemy: item 24 („Kiedy muszę podjąć decyzję w jakiejś sprawie, staram się ją odwlekać tak długo, jak to możliwe, w nadziei, że sprawa sama się rozwiąże”), item 29 („Jeżeli mam jakiś problem, staram się o nim nie myśleć i zwlekam z jego rozwiązaniem tak długo, jak to możliwe”), item 31 („Staram się unikać spraw osobistych, które wymagałyby ode mnie dużo myślenia i działania”), item 38 („Kiedy wiem, że sytuacja może być dla mnie stresująca, staram się jej unikać”). Jest to zatem wymiar opisujący unikanie myślenia o problemach, odsuwanie zadań, stosowanie strategii samoutrudniania.

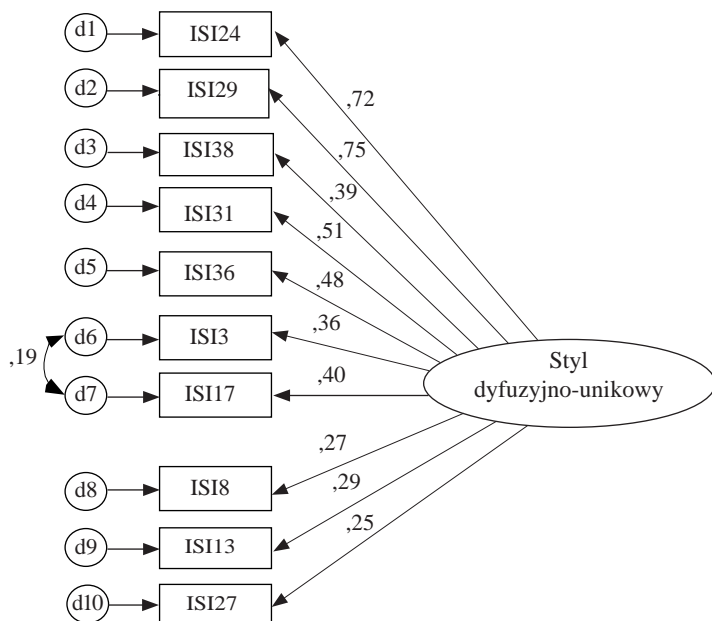
Drugi czynnik dyfuzyjno-unikowy w identyczny sposób we wszystkich badanych grupach wiekowych skupił trzy itemy. Są to: item 8 („Nie warto martwić się na zapas. Podejmuję decyzję w jakiejś sprawie dopiero wtedy, kiedy taka sprawa się zdarzy”), item 13 („Nie koncentruję się na własnych problemach osobistych, bo one często same się rozwiązują”) oraz item 27 („Najlepiej jest dla mnie nie brać życia zbyt poważnie. Po prostu staram się nim cieszyć”). Czynniki różnicowanie stylu dyfuzyjnego przypomina koncepcję Luyckxa (Luyckx, Goossens, Soenens, Beyers, Vansteenkiste, 2005). Drugi z opisanych czynników jest odpowiednikiem beztroskiej dyfuzji w jego koncepcji. Opisuje on zatem wymiar unikania podejmowania zaangażowania i poszukiwania, ale połączony z bez troską i radością, które są wyraźnym elementem dominującym w tym stylu.

Dwuczynnikowa struktura stylu dyfuzyjno-unikowego

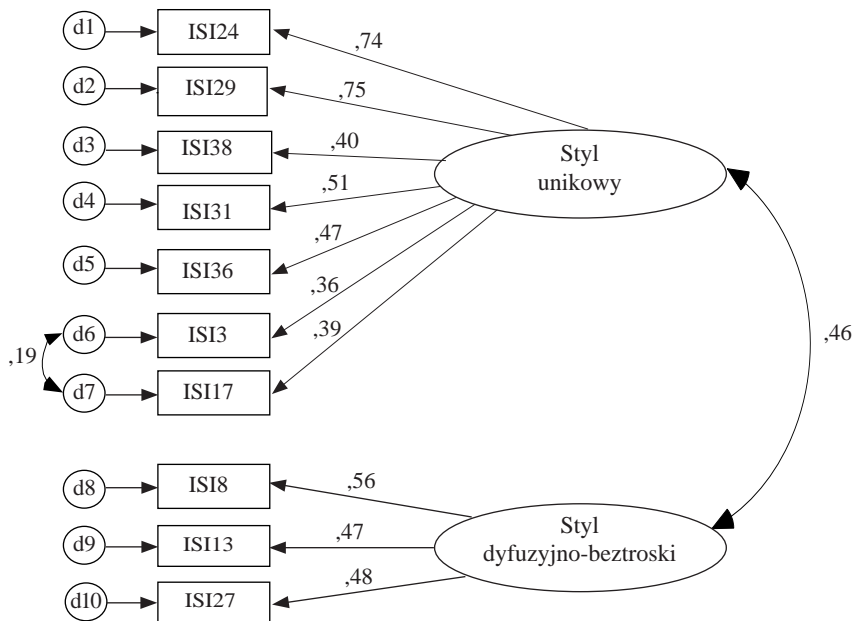
Ostateczną weryfikację dwuwymiarowej struktury stylu informacyjnego oraz dyfuzyjno-unikowego przeprowadzono w konfirmacyjnej analizie czynnikowej, przez porównanie wskaźników dopasowania dwóch modeli do danych: modelu jednoczynnikowego i dwuczynnikowego stylu informacyjnego oraz analogicznie dla stylu dyfuzyjno-unikowego. Poniżej zostaną jednak zaprezentowane jedynie wyniki dla stylu dyfuzyjno-unikowego, ponieważ dwuczynnikowa struktura tego stylu została odnaleziona w każdej z badanych grup wiekowych. W wypadku struktury stylu informacyjnego wyniki nie były jednoznaczne. Zarówno model jedno-, jak i dwuczynnikowy nie uzyskiwał akceptowalnych wskaźników dopasowania. Na gruncie zebranego materiału empirycznego nie można zatem jednoznacznie stwierdzić wewnętrznego zróżnicowania stylu informacyjnego (nie można też sformułować jednoznacznego wniosku o jednowymiarowości tego konstruktów). Można natomiast w sposób dość wyraźny i jednoznaczny stwierdzić dwuwymiarowość stylu dyfuzyjno-unikowego.

W każdej z badanych grup rozwojowych przeprowadzono test modelu jednoczynnikowego oraz dwuczynnikowego stylu dyfuzyjno-unikowego. Na rysunkach 6 i 7 przedstawiono wyniki dla całej grupy badanej, natomiast w tabeli 4 wskaźniki dopasowania obu modeli w każdej grupie wiekowej oraz w całej grupie badanej.

Wyniki są powtarzalne w analizach na każdym poziomie wiekowym. Rozwiązanie jednoczynnikowe jest słabiej dopasowane do danych (ze względu na wskaźnik CFI wyraźnie poniżej 0,9). Uzyskane wyniki skłaniają do wniosku o zasadności odrzucenia hipotezy o trójczynnikowej strukturze stylów tożsamości mierzonych ISI3. Styl dyfuzyjny jest konstruktorem dwuwymiarowym, co jest widoczne w każdym rodzaju analiz – zarówno w eksploracyjnej analizie czynnikowej, przeprowadzonej na wszystkich itemach, jak i w porównaniu modelu jednoczynnikowego z modelem dwuczynnikowym w konfirmacyjnej analizie czynnikowej. Wyniki są podobne dla każdej grupy wiekowej.

Rysunek 6. Jednoczynnikowy model stylu dyfuzyjno-unikowego w całej grupie badanej

Rysunek 7. Dwuczynnikowy model stylu dyfuzyjno-unikowego w całej grupie badanej

Tabela 4. Wskaźniki dopasowania jedno- i dwuczynnikowego modelu stylu dyfuzyjno-unikowego w całej grupie badanej oraz w podgrupach wiekowych

	Chi2/df		CFI		RMSEA		Pclose		SRMR		GFI	
	m1	m2	m1	m2	m1	m2	m1	m2	m1	m2	m1	m2
Cała grupa	15,0	8,9	,843	,914	,085	,064	,0	,0	,061	,046	,944	,971
15–18	4,4	3,6	,858	,895	,073	,063	,001	,035	,053	,047	,956	,966
19–24	9,4	5,0	,822	,971	,094	,065	,0	,006	,072	,052	,926	,966
25–30	3,5	2,4	,847	,917	,086	,064	,0	,093	,071	,056	,929	,957

Oznaczenia:

- m1 – jednoczynnikowy model stylu dyfuzyjno-unikowego;
- m2 – dwuczynnikowy model stylu dyfuzyjno-unikowego.

Dodatkowym argumentem na rzecz dwuczynnikowej struktury stylu dyfuzyjno-unikowego jest odmienny układ korelacji znalezionych dwóch czynników budujących ten

styl ze wskaźnikami stylów liczonymi według klucza. Omawiane współczynniki znajdują się w tabeli 5.

Tabela 5. Współczynniki korelacji stylów tożsamości liczonych zgodnie z kluczem z czynnikami wygenerowanymi w eksploracyjnej analizie czynnikowej w całej grupie badanych

		Styl informacyjny ISI	Styl normatywny ISI	Styl dyfuzyjno-unikowy ISI	Zaangażowanie ISI
	styl informacyjny	1			
ISI	styl normatywny	0,37*	1		
	styl dyfuzyjny	–0,23*	–0,11*	1	
	zaangażowanie	0,42*	0,43*	–0,37*	1
	styl unikowy	–0,22*	–0,12*	0,85*	–0,43*
EAC	styl dyfuzyjno-beztroski	0,03	0,02	0,58*	0,00

Oznaczenia:

- ISI – wskaźniki obliczone zgodnie z kluczem do kwestionariusza ISI3;
- EAC – wskaźniki wygenerowane przez eksploracyjną analizę czynnikową w całej grupie badanej.

* $p < 0,01$

Dwa czynniki składające się na styl dyfuzyjno-unikowy odmiennie wiążą się z pozostałymi stylami. Układ znany z korelacji wskaźników obliczonych według klucza jest taki sam jak układ związków czynnika unikowego. Czynniki dyfuzyjno-beztroski nie powtarza jednak tego układu. Czynniki ten nie wiąże się z żadną zmienną mierzoną kwe-

stionariuszem ISI3 ani z pozostałymi dwoma czynnikami. Nie wiąże się również ze wskaźnikiem zaangażowania. Oznacza to, że jest to czynnik względnie niezależny od pozostałych, a zarazem – jak przekonują przeprowadzone analizy czynnikowe – mocno ugruntowany w zebranych materiale empirycznym.

DYSKUSJA NAD WYNIKAMI

Koncepcja stylów tożsamości autorstwa Berzonsky'ego jest podstawą wielu współczesnych badań nad tożsamością, prowadzonych zarówno w Polsce, jak i wielu innych krajach. Do pomiaru stylów w ostatnich latach był powszechnie używany Kwestionariusz Stylów Tożsamości ISI3, którego polską adaptację przygotowała Alicja Senejko (2007). Przedmiotem omówionych badań i analiz uczyniono strukturę czynnikową stylów tożsamości mierzonych polską wersją ISI3, gdyż mimo popularności tej koncepcji i narzędzia, nie opublikowano dotąd tego rodzaju polskich wyników. Przeprowadzono serię analiz czynnikowych (konfirmacyjnych i eksploracyjnych) na wynikach grupy 1955 osób, podzielonych na trzy okresy rozwojowe: średnia adolescencja, późna adolescencja i wczesna dorosłość.

Uzyskane wyniki są spójne z wynikami otrzymanymi w innych kręgach kulturowych. Konfirmacyjna analiza czynnikowa z procedurą grupowania itemów potwierdziła trójczynnиковą strukturę stylów tożsamości w Polsce, podobnie jak została ona potwierdzona między innymi przez Crocetti, Rubini, Berzonsky'ego i Meeusa (2009) we Włoszech. Zarazem jednak przeprowadzone analizy skłaniają do wniosku, że styl dyfuzyjno-unikowy jest konstruktem dwuwymiarowym. W dotychczasowych analizach przeprowadzonych między innymi we Włoszech dwuwymiarowość konstruktów nie została wykryta, ponieważ stosowano konfirmacyjną analizę czynnikową z procedurą grupowania. Procedura ta jednak jest dopuszczalna tylko wówczas, gdy badane konstrukty są jednowymiarowe (Little, Cunningham, Shahar, 2002). Powyższa empiryczna weryfikacja założenia o jednowymiarowości polegała na przeprowadzeniu serii eksploracyjnych analiz czynnikowych na itemach. Uzyskane rezultaty zostały wzmocnione porównaniem w konfirmacyjnej analizie czynnikowej modelu jedno- i dwuczynnиковego oraz obserwacją układu korelacji wskaźników liczonych według klucza, a także empirycznie wygenerowanych na podstawie eksploracyjnej analizy czynnikowej.

Hipoteza mówiąca o trójczynnиковej strukturze stylów tożsamości mierzonych ISI3 została zatem odrzucona. Z punktu widzenia logiki modelu dedukcyjnego negatywny wynik testu empirycznego, uzasadniający odrzucenie hipotezy, jest w pewnym sensie bardziej wartościowy, ponieważ – przez wykluczenie fałszu – zbliża nas do prawdy. Czy tak jest również w przypadku prezentowanych powyżej analiz? Wydaje się, że zaprezentowany sposób odrzucenia postawionej hipotezy może być przykładem tak zwanego problemu Duhema, rozważanego między innymi przez Poppera (Ciecuch, 2008). Postawiona hipoteza dotyczyła trójczynnиковej struktury tożsamości w modelu Berzonsky'ego, mierzonej polską wersją ISI3. W gruncie rzeczy testowana była zatem koniunkcja hipotez. Jedną z testowanych hipotez dotyczyła trójczynnиковej struktury stylów, drugą natomiast – narzędzia przeznaczonego do pomiaru owych stylów. Gwoli precyzji można dodać, że koniunkcja hipotez składała się jeszcze z wielu innych elementów, jednakże z interesującego nas tu merytorycznego punktu widzenia najbardziej istotne są dwie wymienione. Negacja koniunkcji oznacza zatem negację przynajmniej jednego elementu, choć nie mamy sposobu, aby jednoznacznie orzec, który element został sfalsyfikowany. Najogólniej rzecz biorąc – prezentowane powyżej analizy falsyfikujące główną hipotezę w istocie rzeczy sfalsyfikowały albo hipotezę dotyczącą struktury, albo hipotezę dotyczącą narzędzia, albo obie hipotezy jednocześnie. Podsumowując zatem, wyniki przeprowadzonych analiz nie upoważniają do rozstrzygnięcia, czy należy któryś z badanych konstruktów uznać za dwuwymiarowy, czy też przyczyny upatrywać w narzędziu badawczym.

Warto jednak dodać, że falsyfikacja hipotezy o trójczynnиковej strukturze stylów tożsamości nie kwestionuje ani jakości modelu teoretycznego Berzonsky'ego, ani jakości narzędzia. Sugestia dwuczynnиковego stylu dyfuzyjno-unikowego jest bowiem spójna z podstawami teoretycznymi modelu Berzonsky'ego i jest jedynie sugestią jego uszczegółowienia, podobnego do tego, jakie

zapropowała Luyckx i współpracownicy (2005), analizując statusy tożsamości w modelu Marcii. Przeprowadzone analizy potwierdzają też jakość polskiej adaptacji ISI3, która okazała się porównywalna na przykład z wersją włoską (Crocetti, Rubini, Berzonsky, Meeus, 2009). Zebrany materiał empiryczny sugeruje jednak ostrożność w zakresie pomiaru stylu dyfuzyjno-unikowego za pomocą ISI3. Obecnie coraz częściej jest stosowana kolejna, zrewidowana wersja Kwestionariusza Stylów Tożsamości Berzonsky'ego, znana jako ISI4. Warto stosunkowo szybko poddać analizie strukturę czynnikową stylów mierzo-

nych za pomocą nowej wersji tego kwestionariusza. Jeśli jej wyniki będą zbieżne z zaprezentowanymi w niniejszym artykule, będzie to być może sygnał o konieczności modyfikacji koncepcji teoretycznej. Jeśli natomiast nie zostaną wygenerowane dwa czynniki dyfuzyjne, świadczyć to będzie o pewnej właściwości dotychczasowej metody. Niezależnie od przyszłych wyników warto na koniec podkreślić, że uzyskane w powyższych analizach rezultaty mogą być podstawą reinterpretacji części dotychczasowych wyników uzyskanych za pomocy (przynajmniej) polskiej wersji ISI3.

PRZYPIS

¹ Praca finansowana przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego ze środków na naukę na lata 2009-2011 jako projekt badawczy nr N N106 110836.

BIBLIOGRAFIA

- Bandalos D. (2008), Is Parceling Really Necessary? A Comparison of Results from Item Parceling and Categorical Variable Methodology. *Structural Equation Modeling*, 15, 211–240.
- Berzonsky M.D. (1992), Identity Style and Doping Strategies. *Journal of Personality*, 60, 771–788.
- Berzonsky M.D. (2004), Identity Processing Style, Self-Construction, and Personal Epistemic Assumptions. *European Journal of Developmental Psychology*, 1(4), 303–315.
- Berzonsky M.D. (2005), Identity Processing Style and Self-Definition: Effects of Priming Manipulation. *Polish Psychological Bulletin*, 36(3), 137–143.
- Berzonsky M.D. (2008), Identity Formation: The Role of Identity Processing Style and Cognitive Processes. *Personality and Individual Differences*, 44, 643–653.
- Berzonsky M.D., Ferrari J.R. (1996), Identity Orientation and Decision Strategy. *Personality and Individual Differences*, 20, 597–606.
- Berzonsky M.D., Kuk L. (2005), Identity Style, Psychosocial Maturity, and Academic Performance. *Personality and Individual Differences*, 39, 235–247.
- Brown T.A. (2006), *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. New York: Guilford Press.
- Cieciuch J. (2008), Przydatność falsyfikacjonizmu Karla Poppera w badaniach psychologicznych [w:] R. Stachowski, W. Zeidler (red.), *Opisowa metodologia badań psychologicznych. Studia i przykłady*, 83–116. Warszawa: Vizja Press&IT.
- Crocetti E., Rubini M., Berzonsky M., Meeus W. (2009), Brief Report: The Identity Style Inventory – Validation in Italian Adolescents and College Students. *Journal of Adolescence*, 32, 425–433.
- Crocetti E., Rubini M., Luyckx K., Meeus W. (2008), Identity Formation in Early and Middle Adolescents from Various Ethnic Groups: from Three Dimensions to Five Statuses. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 983–996.
- Duriez B., Soenens B. (2006), Personality, Identity Styles, and Religiosity: an Integrative Study among Late and Middle Adolescents. *Journal of Adolescents*, 29, 119–135.
- Hu L., Bentler P.M. (1999), Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus new Alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1–55.

- Little T., Cunningham W., Shahar G. (2002), To Parcel or Not to Parcel: Exploring the Question, Weighing the Merits. *Structural Equation Modeling*, 9(2), 151–173.
- Luyckx K., Goossens L., Soenens B., Beyers W. (2006), Unpacking Commitment and Exploration – Preliminary Validation of an Integrative Model of Late Adolescent Identity Formation. *Journal of Adolescent*, 29, 361–378.
- Luyckx K., Goossens L., Soenens B., Beyers W., Vansteenkiste M. (2005), Identity Statuses Based on 4 Rather Than 2 Identity Dimensions: Extending and Refining Marcia's Paradigm. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(6), 605–618.
- Luyckx K., Schwartz S., Berzonsky M., Soenens B., Vansteenkiste M., Smits I., Goossens L. (2008), Capturing Ruminative Exploration: Extending the Four Dimensional Model of Identity Formation in Late Adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42, 58–82.
- Marsh H.W., Hau K.-T., Wen Z. (2004), In Search of Golden Rules: Comment on Hypothesis-Testing Approaches to Setting Cutoff Values for Fit Indexes and Dangers in Overgeneralizing Hu and Bentler's (1999) findings. *Structural Equation Modeling*, 11, 320–341.
- Schwartz S. (2001), The Evolution of Eriksonian and Neo-Eriksonian Identity Theory and Research: a Review and Integration. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1(1), 7–58.
- Senejko A. (2007), Style kształtowania tożsamości u młodzieży a ustosunkowanie wobec zagrożeń [w:] B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność*, 101–128). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Soenens B., Berzonsky M.D., Vansteenkiste M., Beyers W., Goossens L. (2005), Identity Styles and Causality Orientations: In Search of Motivational Underpinnings of the Identity Exploration Process. *European Journal of Personality*, 19, 427–442.
- Williams L., O'Boyle E. (2008), Measurement Models for Linking Latent Variable and Indicators: A Review of Human Resource Management Research Using Parcels. *Human Resource Management Review*, 18, 233–242.

Strategie konstruowania przyszłości a style tożsamości w późnej adolescencji

ANNA OLESZKOWICZ
ANNA MISZTELA

Instytut Psychologii (WNHiP)
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław

STRESZCZENIE

W artykule zostały przedstawione rezultaty badań, których celem było ustalenie, na ile aktywność prospektywna młodzieży, rozpatrywana w kategoriach strategii konstruowania przyszłości, jest uwikłana w proces kształtowania tożsamości oraz czy działania te mają związek z nasileniem wzorców relacyjnych rozpatrywanych w kategoriach autonomii i bliskości w rodzinach adolescentów. Grupę badaną stanowiło 145 osób, w tym 68 uczniów szkół średnich oraz 77 studentów. W badaniu zastosowano Kwestionariusz Strategii Konstruowania Przyszłości, Kwestionariusz Stylów Tożsamości oraz Skalę Rodziny Pochodzenia. Wyniki badania pokazały związek między strategią realistyczną a stylem informacyjnym, zaangażowaniem i (ujemny) ze stylem dyfuzyjno-unikowym; zależności między strategiami autorytetu i przymusu a stylem normatywnym, a także dodatnią zależność między strategią carpe diem i stylem dyfuzyjno-unikowym oraz ujemną ze stylem informacyjnym i zaangażowaniem. Udział wzorców relacyjnych w rodzinie w preferencji strategii wydaje się przede wszystkim upośredniony przez zaangażowanie rozumiane jako ukształtowanie określonego systemu wartości.

Słowa kluczowe: strategie konstruowania przyszłości, style tożsamości, relacje rodzinne, rodzina pochodzenia

WPROWADZENIE

Adolescencja to czas intensywnych przemian w życiu psychicznym młodego człowieka. Na plan pierwszy wysuwają się zmiany w obrębie struktur poznawczych i osobowościowych. Ewolucja czynności umysłowych dotyczy głównie rekonstrukcji i reintegracji wcześniejszych sposobów myślenia i tym samym tworzenia nowych, bardziej adekwatnych i zróżnicowanych sposobów postrzegania siebie i świata. Na skutek rozwoju struktur poznawczych oraz intensywnego zainteresowania własną osobą, wynikającego z egocentryzmu młodzieńczego, dochodzi także do przemian w obszarze osobowości. Następuje intensywny rozwój samowiedzy oraz stabilizacja pojęcia „ja”. Dominującym źródłem informacji na własny temat przestają być dorośli, ich miejsce zastępują rówieśnicy, będący istotną grupą odniesienia, stanowiącą źródło licznych porównań społecznych (Obuchowska, 2006). Młody człowiek staje przed zadaniem kształtowania wizji własnej przyszłości i wyboru, mniej lub bardziej określonej drogi życiowej, a nawet projektowania rozwoju osobistego w perspektywie wielu lat. Działania podejmowane w tym celu można określić mianem „aktywności prospektywnej”, definiowanej jako szeroko rozumiana aktywność psychiczna jednostki – mająca swój aspekt wewnętrzny, związany z aktywnością umysłową – oraz zewnętrzny, związany z zachowaniem – której funkcją jest świadome odnoszenie się do przyszłości (Katra, 2008).

W okresie dorastania jednym z najważniejszych zadań rozwojowych jest proces kształtowania tożsamości. Odpowiedź na pytanie, kim jestem i kim mogę być w przyszłości, jest możliwa dzięki pogłębionej autorefleksji, długotrwałej obserwacji siebie, własnych działań, sympatii, antypatii, relacji z innymi oraz możliwości, jakie stwarza zewnętrzne otoczenie. Dla wspomnianych wyzwań nie bez znaczenia jest środowisko rodzinne decydujące w znacznym stopniu o tym, na ile powiedzie się, charakterystyczny dla okresu dorastania, proces separacji dający możliwość emocjonalnego uniezależnienia się od dorosłych i pozyskania samodzielności tak potrzebnej dla kształtowania osobistej tożsamości i konstruowania dojrzałej wizji siebie, przy równoczesnym zachowaniu partnerskiej i ciepłej więzi z rodzicami.

Strategie konstruowania przyszłości

W prezentowanym badaniu aktywność młodzieży dotycząca sposobów kształtowania wizji przyszłego życia jest rozpatrywana w kategoriach strategii konstruowania przyszłości. Strategie te są definiowane jako: „zbiór reguł, za pomocą których jednostka tworzy scenariusz swojego dalszego życia, a więc selekcjonuje informacje, przetwarza je i dokonuje wyboru” (Timoszyk-Tomczak, 2003, s. 43). Wyróżnia się sześć niżej opisanych strategii.

Strategia realistyczna stanowi zbiór zasad odnoszących się do uważnej obserwacji siebie oraz własnego otoczenia, wykorzystania indywidualnych zdolności i umiejętności oraz doświadczeń innych przy podejmowaniu decyzji, adekwatnej oceny własnej sytuacji życiowej oraz rozważania alternatyw stworzonych przez środowisko i siebie. Realistyczna strategia konstruowania przyszłości jest jedyną w pełni konstruktywną i, jak pokazują badania, najsilniej preferowaną przez adolescentów.

Strategia autorytetu to zbiór zasad opartych na zbieraniu rad i wskazówek od osób znaczących, które nastolatek postrzega jako bardziej kompetentne i doświadczone niż on sam, a następnie bazowaniu na tych sugestiach w procesie budowania przyszłego życia. Oso-

by preferujące tę strategię nie dążą do autonomii, oczekując raczej pomocy z zewnątrz, bardziej ufając wskazówkom starszych i „mądrzejszych” niż własnym oczekiwaniom.

Strategia przymusu odwołuje się do konieczności wynikającej z nakazu innych osób bądź nakazu sytuacji, które młody człowiek odbiera jako ważniejsze niż jego własne oczekiwania. Jest zatem ostrzejszą formą strategii autorytetu. Taki sposób kształtowania koncepcji przyszłego życia może z jednej strony być dla jednostki wygodny, gdyż zwalnia ją z odpowiedzialności za aktywne konstruowanie własnego życia, z drugiej zaś może ograniczać jej osobisty rozwój, prowadząc do narastania wewnętrznych konfliktów.

Strategia życzeniowa ogranicza się do wyobrażeń dotyczących atrakcyjnych stanów finalnych związanych z własną przyszłością, znacząco odbiegających od faktycznych możliwości jednostki. Ponadto w strategii tej adolescent nie określa działań, które mogłyby doprowadzić go do realizacji tych celów. Stosując tę strategię, nastolatek nie stwarza dla siebie realnych szans na osiągnięcie upragnionych celów, gdyż bierność w działaniach połączona z dereistycznym fantazjowaniem nie daje możliwości dalszego rozwoju.

Strategia oczekiwania to zbiór zasad opartych na biernym wyczekiwaniu na to, co się wydarzy. Jej główne założenie opiera się na przekonaniu młodego człowieka, iż trudno planować przyszłość, gdyż i tak zależy ona od czynników zewnętrznych, takich jak przeznaczenie, siła wyższa czy los. Dorastający biernie poddaje się biegowi wydarzeń, nie wierząc w skuteczność własnych działań. Taki sposób myślenia o własnej przyszłości może mieć związek z przekonaniem o uporządkowaniu i sprawiedliwości otaczającego jednostkę świata, w którym każdy otrzymuje to, na co zasłużył.

Strategia *carpe diem* stanowi zbiór reguł skupionych wokół koncentracji jednostki na tu i teraz, korzystaniu z doraźnych przyjemności, z pominięciem działań mających na celu planowanie przyszłości. Niemniej ten brak wizji dalszego życia również jest sposobem na przyszłość, gdyż nastolatek może koncentro-

wać się na tym, aby codziennie uzyskiwać przyjemność, czyli realizować wartości hedonistyczne (Timoszyk-Tomczak, 2003).

Decyzje dotyczące wyboru strategii zależą od czynników indywidualnych i społecznych. Celina Timoszyk-Tomczak (Timoszyk-Tomczak, 2003; Timoszyk-Tomczak, Zaleski, 2006) wskazuje na uwarunkowania wewnętrzne, na przykład siłę motywacji, poczucie lokalizacji kontroli, optymizm, wartości, a także cechy osobowości związane z koncepcją Wielkiej Piątki, oraz na czynniki zewnętrzne, na przykład preferowane w środowisku standardy czy sytuacje losowe. Interesujące jest zatem pytanie o rolę rodziny w kształtowaniu i wyborze przez młodego człowieka określonych strategii.

SPOŁECZNO-POZNAWCZY MODEL PRZETWARZANIA TOŻSAMOŚCIOWEGO MICHAELA BERZONSKY'EGO

Proces kształtowania tożsamości można rozpatrywać w kategoriach osiągania poszczególnych statusów (por. Marcia 1966; Archer, Waterman, 1983; Meeus, 1996; Schwarz, Mullis, Waterman, Durham, 2000) lub rozwoju tak zwanych stylów tożsamości (Berzonsky, 1989, 2004, 2005). W ujęciu Michaela Berzonsky'ego tożsamość stanowi zarówno strukturę, jak i proces oparty na społeczno-poznawczych strategiach przetwarzania informacji dotyczących „ja”. Model przetwarzania tożsamościowego dotyczy zarówno tych jednostek, które podjęły próbę budowania czy przekształcania własnej tożsamości, jaki i tych, które starają się uniknąć wysiłku związanego z konstruowaniem obrazu samego siebie. Berzonsky podkreśla między innymi różnice w sposobie, w jaki ludzie przetwarzają informacje dotyczące siebie, podejmując decyzje oraz tworzą i odtwarzają swoje teorie „ja” (Berzonsky, 1989, 2004, 2005; Oleszkowicz, 2006; Senejko, 2007). Berzonsky wyróżnia trzy style kształtowania tożsamości.

Styl informacyjny charakteryzuje się chęcią poznawania siebie, aktywnym poszuki-

waniem informacji odnoszących się do „ja”, eksploracją siebie i otoczenia, otwarciem na nowe informacje, autorefleksją, skłonnością do modyfikacji „ja” pod wpływem informacji zwrotnych oraz radzeniem sobie z problemami zorientowanymi na zadanie. Dorastający przyjmujący informacyjny styl budowania tożsamości potrafią być krytyczni względem własnych pomysłów, a w obliczu negatywnych informacji zwrotnych są w stanie poddać modyfikacji niektóre aspekty własnej tożsamości. Podejmowane przez nich wysiłki prowadzą do ukształtowania tożsamości o relatywnie dobrze wydzielonych i zintegrowanych konstrukcjach i przekonaniach.

Drugim opisanym przez Berzonsky'ego stylem tożsamości jest styl normatywny. Osoby charakteryzujące się tym stylem przyjmują za podstawowy cel ochronę i utrzymanie wizerunku własnej osoby. Chętnie też dostosowują się do wymagań i oczekiwań osób znaczących, kształtując koncepcję siebie poprzez przejmowanie od nich wyznawanych wartości, przekonań, postaw oraz realizowanych zadań i ról społecznych. Jednocześnie chronią obraz siebie przed napływającymi z zewnątrz informacjami, które mogą prowadzić do rozbieżności i ambiwalencji. Osoby te kształtują tożsamość o nieprzepuszczalnych granicach oraz sztywnej organizacji wewnętrznej, co powoduje małą elastyczność ich działań oraz trudności w przystosowaniu do sytuacji nowych i nieustrukturyzowanych.

Trzeci styl, dyfuzyjno-unikowy, charakteryzuje się odwlekaniem w czasie rozwiązywania problemów związanych z kształtowaniem obrazu własnej osoby. Dorastający podejmują działania związane z tym problemem jedynie pod presją otoczenia, co ma z reguły charakter krótkotrwałych aktów konformizmu, które są dalekie od autonomicznych, długofalowych strategii poszukiwania siebie i własnej drogi życiowej. Styl ten wiąże się również ze słabą autorefleksją, niechęcią do konfrontowania się z problemami, stosowaniem strategii samoutrudnienia, defensywą oraz poszukiwaniem doraźnych źródeł przyjemności.

Dodatkowym pojęciem w koncepcji Berzonsky'ego jest zaangażowanie, dające

jednostce poczucie realizacji kierunku i celu własnych działań. Dzięki niemu możliwa jest ocena ich efektywności oraz ewentualna korekta pod wpływem dochodzących do jednostki informacji zwrotnych. Ustabilizowane zaangażowanie jest istotnym czynnikiem osiągnięcia przez dorastającego dobrostanu psychicznego. Zaangażowanie można traktować jako zmienną pośredniczącą między stylami tożsamości a innymi czynnikami (model moderatora) lub jako zmienną niezależną (model efektu bezpośredniego) (Berzonsky, Neimeyer, 1994, 2003; Senejko, 2007). Jednocześnie wysoki poziom stylu informacyjnego i zaangażowania można porównać ze statusem tożsamości osiągniętej.

Berzonsky zbadał związki występujące między stylami tożsamości a trzema typami władzy rodzicielskiej wyróżnionymi przez Dianę Baumrind (1971, za Berzonsky, 2004): wychowaniem autorytarnym, autorytatywnym i permissywnym. Z jego badań wynika, że autorytarny styl wychowania wchodzi w niską korelację zarówno z normatywnym, jak i dyfuzyjno-unikowym stylem tożsamości. Styl autorytatywny koreluje na poziomie umiarkowanym ze stylem normatywnym, ale też informacyjnym. Wzorzec władzy rodzicielskiej o charakterze permissywnym w niskim stopniu koreluje natomiast pozytywnie ze stylem dyfuzyjno-unikowym (Berzonsky, 2004). Powyższe wyniki uzasadniają konieczność poszukiwania dalszych uwarunkowań zarówno stylów tożsamości, jak i strategii konstruowania przyszłości we wzorcach relacji rodzinnych.

WZORY RELACYJNE AUTONOMII I BLISKOŚCI W RODZINIE

Proces kształtowania tożsamości oraz konstruowania wizji przyszłego życia wydaje się w znacznym stopniu powiązany z funkcjonowaniem środowiska rodzinnego młodego człowieka. Na okres ten przypada środkowa faza życia rodziny, której jednym z podstawowych zadań jest przekształcenie relacji pomiędzy rodzicami a dziećmi z hierarchicznej w partnerską, dającą możliwość stopniowego

usamodzielniania się dorastającego i kształtowania niezbędnej dla osiągnięcia dojrzałości psychicznej autonomii (Haley, 1973, za: Ostojka-Zawadzka, 1999).

Wzór relacyjny w rodzinie to pojęcie charakterystyczne dla transgeneracyjnej teorii systemów rodzinnych, stanowiącej pomost między podejściem psychodynamicznym a teorią systemów rodzinnych (Fajkowska-Stanik, 1999, 2001). Wzór relacyjny jest definiowany jako względnie stałe układy emocjonalnych odniesień między osobami w rodzinie, budowane poprzez oczekiwania, zasady, zobowiązania oraz cechy osobowości jej członków i odzwierciedlane w postaci konkretnych i powtarzających się zachowań. To, czy wzory relacyjne w rodzinie będą miały charakter funkcjonalny, czy też nie, w znacznym stopniu zależy od istniejących w systemie rodzinnym granic i ich charakteru. Granice między podsystemami prawidłowo funkcjonującej rodziny stanowią taki rodzaj relacji, który jasno wyznacza odmienne reguły zachowań wewnątrz każdego z rodzinnych podsystemów (Fajkowska-Stanik, 2001).

Spośród wielu istniejących w rodzinie wzorców relacyjnych, z punktu widzenia prowadzonych tu rozważań, dotyczących konstruowania wizji własnej przyszłości i procesu kształtowania tożsamości, na szczególną uwagę zasługują wzorce autonomii i bliskości. Autonomia, stanowiąca zdrowy kompromis pomiędzy fuzją a izolacją, jest wynikiem odsunięcia się jednostki od rodziny w kierunku większej samodzielności, przy równoczesnym zachowaniu z nią więzi. Stanowi swego rodzaju przekształcenie relacji pomiędzy dzieckiem a rodzicami, z typowo dziecięcej, opartej na zależności i silnym emocjonalnym przywiązaniu, w relację partnerską, opartą na niezależności i gotowości do samostanowienia. Na wzorzec autonomii składają się: prawo jednostki do posiadania własnych poglądów i otwartości w ich głoszeniu, osobista odpowiedzialność za podejmowane decyzje, a także szacunek i tolerancja dla poglądów innych członków rodziny.

Obok autonomii drugim wzorcem relacyjnym, ważnym dla procesu kształtowania tożsamości, jest bliskość rozumiana jako proces,

w którym jednostka przez umiarkowaną zażyłość z innymi członkami rodziny staje się coraz bardziej tożsama, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Wzorzec bliskości w rodzinie jest budowany przede wszystkim na bazie pozytywnej atmosfery domowej, wynikającej z empatii i możliwości swobodnego wyrażania emocji zarówno negatywnych, jak i pozytywnych. Tak rozumiana bliskość opiera się przede wszystkim na zasadach partnerstwa i równości w relacjach między członkami rodziny, co wydaje się możliwe dzięki zaangażowaniu w proces wzajemnego poznania się, wykraczającego poza granice pełnionych w rodzinie ról i zadań (Fajkowska-Stanik, 1999, 2001).

BADANIA WŁASNE

Pytania i hipotezy

Na podstawie rozważań teoretycznych oraz dotychczasowych badań (Berzonsky, 2004; Fajkowska-Stanik, 2001; Timoszyk-Tomczak, 2003) sformułowano następujące pytania i hipotezy badawcze.

1) Jakie strategie konstruowania przyszłości preferuje współczesna młodzież?

2) Jaki jest związek między preferowanymi przez młodzież strategiami konstruowania przyszłości a stylami tożsamości?

3) Czy i na ile związek między preferowanymi przez młodzież strategiami konstruowania przyszłości a stylami tożsamości jest upośredniony przez wzorce relacyjne w ich rodzinie pochodzenia?

Hipotezy teoretyczne zostały sformułowane do pytania drugiego, natomiast pozostałe pytania pozostały otwarte:

H1. Większa preferencja realistycznej strategii konstruowania przyszłości wiąże się z wyższym poziomem informacyjnego stylu tożsamości i wyższym poziomem zaangażowania.

H2. Większa preferencja strategii konstruowania przyszłości opartej na autorytecie lub przymusie wiąże się z wyższym poziomem normatywnego stylu tożsamości.

H3. Większa preferencja strategii *carpe diem* wiąże się z wyższym poziomem stylu

dyfuzyjno-unikowego tożsamości i niższym poziomem stylu informacyjnego.

Metody badawcze i osoby badane

Do celów badawczych wykorzystano trzy kwestionariusze: Kwestionariusz Strategii Konstruowania Przyszłości Celiny Timoszyk-Tomczak, Kwestionariusz Stylów Tożsamości Michaela Berzonsky'ego oraz Skalę Rodziny Pochodzenia (Alana J. Havestadta, Williama T. Andersona, Freda P. Piercy'ego, Samuela W. Cochрана, Marshella Fine'a).

Kwestionariusz Strategii Konstruowania Przyszłości Timoszyk-Tomczak składa się z 30 twierdzeń (wersja skrócona) dotyczących sposobów projektowania własnej przyszłości. Do każdego stwierdzenia badany udziela odpowiedzi na pięciostopniowej skali typu Likerta. Metoda pozwala na uzyskanie wyników o preferencjach dotyczących sześciu strategii: realistycznej, autorytetu, przymusu, oczekiwania, *carpe diem* i życzeniowej. Kwestionariusz w swojej wersji podstawowej (44 pytania) spełnia wymogi rzetelności. Różne współczynniki rzetelności występują w przedziałach od 0,76 do 0,78 (Timoszyk-Tomczak, 2003). W wersji skróconej można się spodziewać nieco niższych współczynników. Kwestionariusz wydaje się być jednak wystarczająco dobrym narzędziem do badań ilościowych. Rozpiętość wyników surowych jest różna dla poszczególnych skal, bowiem składają się one z różnej liczby pytań. Dlatego wyniki osób badanych zostały wyrażone jako średnie na skali od 1 do 5.

Kwestionariusz Stylów Tożsamości Berzonsky'ego (adaptacja A. Senejko, E. Okręglicka-Forysiak) składa się z 48 twierdzeń odnoszących się do czterech skal: informacyjnej, normatywnej, dyfuzyjno-unikającej i zaangażowania. Osoba badana ustosunkowuje się do twierdzeń na skali pięciopunktowej. Wynik pozwala określić, jaki styl tożsamości dominuje u osoby badanej oraz jaki jest jej poziom zaangażowania. W badaniach polskich przeprowadzonych przez Senejko (2007) została potwierdzona rzetelność kwestionariusza. Współczynnik α -Cronbacha dla poszczególnych skal (dla $N = 242$) wyniósł od 0,61 do 0,70.

Rozpiętość wyników surowych w stylach tożsamości wynosi od 13 do 65 punktów, z kolei w skali zaangażowania – od 9 do 45 punktów.

Skala Rodziny Pochodzenia – Havestadta, Andersona, Piercy'go, Cochрана, Fine'a (adaptacja M. Fajkowska-Stanik) składa się z 40 twierdzeń, dzięki którym można dokonać pomiaru percepcji doświadczeń, jakie jednostka zdobyła w relacji z własną rodziną pochodzenia. Odpowiedzi udzielane są na skali typu Likerta. Kwestionariusz obejmuje dwie podstawowe skale, autonomii i bliskości, z których każda dzieli się na kolejnych pięć podwymiarów. Na autonomię składają się: jasność ekspresji, odpowiedzialność, szacunek dla innych, otwartość na innych oraz akceptacja separacji i straty. Skalę bliskości tworzą zaś podwymiary: zakres uczuć, nastrojów i ton rodziny, rozwiązywalność konfliktów, empatia oraz zaufanie. Skale autonomii i bliskości są wyodrębnione teoretycznie, w opisie skali nie ma informacji potwierdzającej to empirycznie. Z badań własnych ($N = 145$) wynika, że korelacja między bliskością i autonomią wynosi $r = 0,9$.

Stabilność bezwzględna testu (w okresie dwumiesięcznym) wynosi 0,96. W każdej ze skal można uzyskać maksymalnie 100 punktów, co świadczy o tym, że rodzina jest „zdrowa”, zaś minimalna liczba punktów świadczy o jej dysfunkcyjności (Fajkowska-Stanik, 2001).

Osoby badane

Badaniami objęto 145 osób, w tym 68 licealistów w wieku 17–18 lat oraz 77 studentów w wieku 20–22 lata, a zatem osoby będące w fazie późnej adolescencji. W badanej grupie było 95 dziewcząt (68%) i 50 chłopców (32%). Osoby badane to uczniowie wrocławskich i wrocławskich liceów ogólnokształcących i profilowanych, a także studenci kierunków humanistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego (pedagogiki, politologii, historii, dziennikarstwa). Badania miały charakter anonimowy i były prowadzone podczas lekcji lub ćwiczeń. Osoby badane otrzymywały kolejno do wypełnienia: Kwestionariusz Stylów Tożsamości, Kwestionariusz Strategii Konstruowania Przyszłości, Skalę Rodziny Pochodzenia. Czas na wypełnienie testów wynosił 45 minut i był wystarczający.

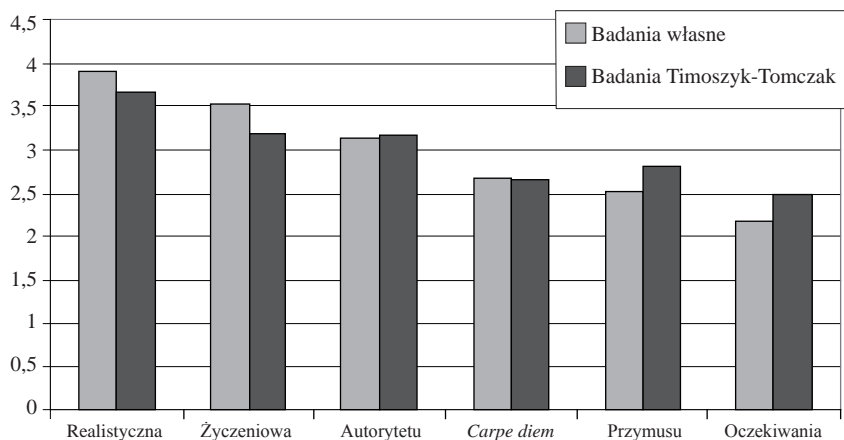
WYNIKI BADAŃ

Preferowane strategie konstruowania przyszłości – analiza porównawcza

W celu odpowiedzi na pierwsze pytanie dotyczące preferencji strategii konstruowania przyszłości obliczono średni wynik dla każdej strategii i odpowiadające mu odchylenie standardowe (tabela 1). Formuła ta pozwala na porównanie wyników uzyskanych w badaniach

Tabela 1. Średnie wyniki i odchylenia standardowe dla strategii konstruowania przyszłości (analiza porównawcza 2003–2010)

Strategie	M (N = 145) Badania własne	SD (N = 145)	M (N = 239) Timoszyk-Tomczak	SD (239)
Realistyczna	3,89	0,51	3,67	0,49
Życzeniowa	3,53	0,76	3,18	0,82
Autorytetu	3,13	0,71	3,16	0,62
<i>Carpe diem</i>	2,67	0,66	2,65	0,70
Przymusu	2,52	0,71	2,82	0,70
Oczekiwania	2,17	0,78	2,50	0,84

Wykres 1. Hierarchia stylów konstruowania własnej przyszłości – analiza porównawcza

własnych z wynikami badań Timoszyk-Tomczak (2003) przeprowadzonymi na grupie 239 osób w okresie późnej adolescencji.

Na pierwszym miejscu zdecydowanie występuje strategia realistyczna. Kolejne miejsca zajmują: strategia życzeniowa i autorytetu. Uzyskane wyniki są zgodne z rezultatami badań Timoszyk-Tomczak (2003). W badaniu własnym mniejsze preferencje pojawiły się przy strategii przymusu, co przesunęło ją o jedno miejsce w dół w porównaniu z badaniami z 2003 roku. Na uwagę zasługuje również fakt, że najmniejszy rozrzut wokół śred-

niej odnotowuje się w strategii realistycznej, co wskazuje na dość dużą homogeniczność grupy w tym zakresie. Największy zaś w strategii oczekiwania, która – jako mało konstruktywna i rzadziej preferowana – znacznie bardziej różnicuje grupę adolescentów.

Strategie konstruowania przyszłości a style tożsamości

W celu weryfikacji hipotez H1, H2, H3 przeprowadzono badanie korelacyjne i analizę regresji.

Tabela 2. Korelacje proste r-Pearsona między strategiami konstruowania przyszłości a stylami tożsamości (N = 145; *p < 0,05)

Zmienne	Styl informacyjny	Styl normatywny	Styl dyfuzyjny	Zaangażowanie
Strategia realistyczna	0,50*	0,14	-0,28*	0,39*
Strategia autorytetu	0,15	0,38*	0,05	0,06
Strategia przymusu	-0,03	0,29*	0,22*	-0,23*
Strategia <i>carpe diem</i>	-0,21*	-0,08	0,46*	-0,30*
Strategia oczekiwania	-0,09	0,30*	0,10	0,04
Strategia życzeniowa	0,10	0,07	0,18*	-0,09

Odnosnie do hipotezy 1: strategia realistyczna koreluje na poziomie umiarkowanym ze stylem informacyjnym i zaangażowaniem (tabela 2). Oznacza to, że wzrost preferencji tej strategii współwystępuje ze wzrostem poziomu informacyjnego stylu tożsamości i wzrostem poziomu zaangażowania. Tym samym hipoteza 1 została potwierdzona w całości. Dodatkowa korelacja, na poziomie niskim, wystąpiła ze stylem dyfuzyjno-unikowym. Styl ten najwyraźniej nie sprzyja strategii realistycznej, która wymaga od młodzieży realnej oceny własnych możliwości, sytuacji życiowej i stawiania pytań o przyszłość.

Współczynnik wielokrotnej regresji dla strategii realistycznej potraktowanej jako zmienna zależna i stylów tożsamości oraz zaangażowania (zmiennych niezależnych) wyniósł: $R = 0,56$, $R^2 = 0,32$ dla $F = 16,39$ przy $p = 0,0000$, co oznacza, że zmienne niezależne tłumaczą 32% wariacji w zakresie tej strategii. Jednocześnie współczynniki b^* osiągnęły wartość: dla stylu informacyjnego (0,40) i dla zaangażowania (0,19) przy istotności statystycznej $p < 0,02$.

Odnosnie do hipotezy 2: wyniki badań (tabela 2) potwierdziły nasze oczekiwanie, że wystąpi związek między strategiami opartymi na autorytecie i przymusie a stylem normatywnym. Im wyższy poziom preferencji tych strategii, tym wyższy poziom stylu normatywnego. Korelacja ta w przypadku strategii autorytetu jest na poziomie umiarkowanym, a w przypadku strategii przymusu – na poziomie niskim. Jednocześnie ujawniły się bardzo interesujące związki między strategią opartą na przymusie a stylem dyfuzyjno-unikowym (związek dodatni) oraz zaangażowaniem (związek ujemny). Ujawnione zależności wskazują na niekonstruktywność strategii opartej na przymusie i pewne problemy z nadmierną uległością, jakie może mieć młodzież z nierozwiązanym problemem tożsamości.

Współczynnik wielokrotnej regresji dla strategii autorytetu potraktowanej jako zmienna zależna oraz dla stylów tożsamości i zaangażowania wyniósł $R = 0,41$, $R^2 = 0,16$ dla $F = 6,90$ przy $p = 0,0000$, co oznacza, że zmienne

niezależne tłumaczą 16% wariacji w zakresie tej strategii. Jednocześnie istotność statystyczną osiągnął tylko styl normatywny: wartość $b^* = 0,38$ przy $p = 0,0000$.

Odnosnie do hipotezy 3: strategia *carpe diem* współwystępuje ze stylem dyfuzyjno-unikowym (umiarkowana dodatnia korelacja) oraz ze stylem informacyjnym (niska ujemna korelacja). Tym samym została potwierdzona hipoteza 3. Dodatkowo wystąpił związek strategii *carpe diem* z zaangażowaniem. Osoby o wyższym poziomie zaangażowania charakteryzują się niższą preferencją w zakresie tej strategii.

Współczynnik wielokrotnej regresji wyniósł $R = 0,50$, wartość $R^2 = 0,22$ dla $F = 11,41$ przy $p = 0,0004$, co oznacza, że style tożsamości tłumaczą 22% wariacji w zakresie strategii *carpe diem*. Jednocześnie styl dyfuzyjno-unikowy uzyskał wartość b^* (0,44) przy poziomie istotności $p = 0,0000$.

Obydwie analizy potwierdziły związek między stylami tożsamości a strategiami konstruowania przyszłości, a uzyskane korelacje są na umiarkowanym poziomie.

Związek między strategiami konstruowania przyszłości a stylami tożsamości w kontekście wzorców relacyjnych w rodzinie pochodzenia

W celu udzielenia odpowiedzi na pytanie o udział wzorców rodzinnych w relacji między stylami tożsamości i strategiami konstruowania przyszłości obliczono stosowane korelacje.

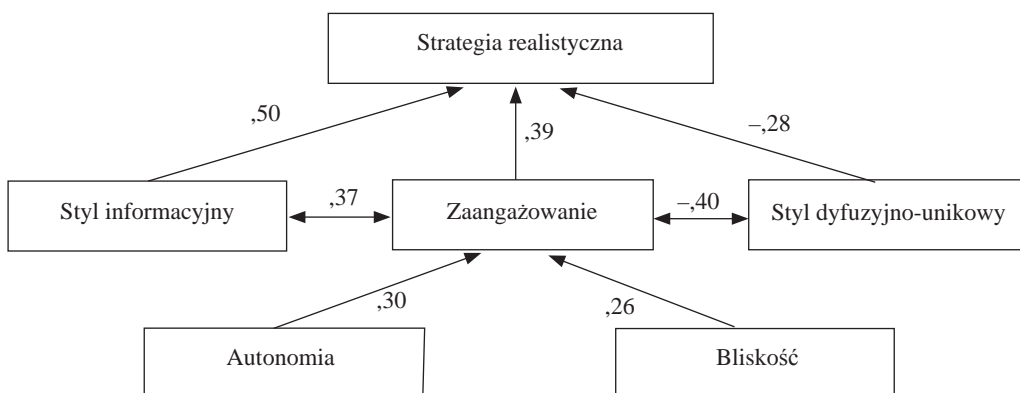
Jak wskazują wyniki zamieszczone w tabeli 3, nie wystąpiły żadne znaczące korelacje między stylami tożsamości i strategiami konstruowania przyszłości a wzorcami relacyjnymi w rodzinie. Jedyna znacząca zależność pojawiła się między zaangażowaniem a autonomią i bliskością. Wyższy poziom zaangażowania wiąże się z bardziej „zdrowymi” relacjami w rodzinie. Powyższy wynik zdaje się wskazywać na pośredniczącą rolę zaangażowania, o której wspomina Berzonsky w swoich artykułach (Berzonsky, Neimeyer, 1994; Berzonsky, 2003).

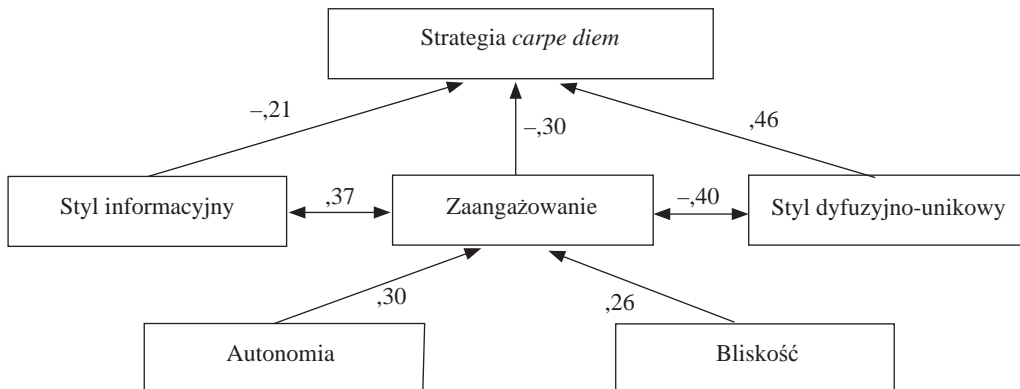
Tabela 3. Korelacje proste r-Pearsona między strategiami konstruowania przyszłości oraz stylami tożsamości a autonomią i bliskością w rodzinie pochodzenia (N = 145; *p < 0,05)

Zmienne	Autonomia	Bliskość
Styl informacyjny	0,13	0,09
Styl normatywny	0,17*	0,14
Styl dyfuzyjny	-0,09	-0,05
Zaangażowanie	0,30*	0,26*
Strategia realistyczna	0,10	0,10
Strategia autorytetu	0,07	0,04
Strategia przymusu	-0,01	-0,05
Strategia <i>carpe diem</i>	0,00	0,04
Strategia życzeniowa	0,11	0,10
Strategia oczekiwania	0,13	0,10

Ostatecznie, biorąc pod uwagę całość wyników, można zaproponować następujący

schemat zależności między badanymi zmiennymi:

Schemat 1. Relacje między strategią realistyczną a stylami tożsamości, zaangażowaniem i wzorami funkcjonowania w rodzinie

Schemat 2. Relacje między strategią *carpe diem* a stylami tożsamości, zaangażowaniem i wzorami funkcjonowania w rodzinie

DYSKUSJA NAD WYNIKAMI

Hierarchia preferencji strategii konstruowania przyszłości w zasadzie pozostaje od kilku lat bez zmian. Pierwsze miejsce zajmowane przez strategię realistyczną świadczy o konstruktywnym podejściu przez młodzież do własnej przyszłości. Cele i plany w dużym stopniu są wyznaczane na podstawie analizy własnej sytuacji życiowej. Wynik ten jest zgodny z hierarchią stylów tożsamości, w której na pierwszym miejscu występuje styl informacyjny, następnie normatywny i na końcu dyfuzyjno-unikowy. Kolejność ta, uzyskana w badaniu własnym, została również potwierdzona w innych badaniach polskich i amerykańskich (por. Schwarz i in., 2000; Senejko, 2007; Czyżowska, 2008). Wynik ten wskazuje na normatywny przebieg rozwoju większości polskiej młodzieży, która zgodnie z prawidłowościami tego okresu zaczyna umiejętnie łączyć proces autorefleksji z informacjami zwrotnymi z otoczenia.

Drugie miejsce strategii życzeniowej jest również zgodne z trendami rozwojowymi. Budowanie wizji własnej przyszłości na podstawie pragnień i fantazji siłą rzeczy czyni je oderwanymi od rzeczywistości i realności. Proces ten jest zgodny z kosmiczną fazą poczucia sensu życia (Obuchowski, 2000), młodzież-

czą fascynacją potencjalnymi możliwościami kreowania rzeczywistości (Inhelder, Piaget, 1970) czy w końcu rytualizacją ideologiczną, która opiera się na przyjętych *a priori* założeniach i oczekiwaniach (Erikson, 2004) i jest próbą dostosowania świata do siebie, a nie na odwrót. Przejście do realności wymaga procesu decentracji dokonującego się poprzez dyskusje (na przykład w rodzinie), eksperymentowanie na rolach czy podjęcie pracy lub innych zobowiązań.

Trzecie miejsce strategii autorytetu wskazuje na znaczącą rolę innych osób (rodziców, przywódców, autorytetów) w kreowaniu wizji własnej przyszłości oraz potrzebę korzystania ze wskazówek, a nawet dyrektyw ważnych osób, dzięki czemu jednostka może uniknąć chaosu i odnaleźć sens życia. Wynik ten jest zgodny z badaniami nad statusami tożsamości, które wskazują na stosunkowo wysoką częstość występowania statusu tożsamości lustrzanej (nadanej) wśród adolescentów (por. Liberska, 2007; Meeus, 1996, i in.). Można go również odnieść do negatywnego zjawiska, jakim jest poszukiwanie przez młodych ludzi swojego miejsca i szczęścia w sektach (a więc grupach silnie kontrolowanych przez autorytet) (Oleszkowicz, 2006).

Odnosnie do hipotez 1, 2 i 3 – wszystkie zostały potwierdzone zgodnie z oczekiwaniami.

Nietrudno zauważyć pewne podobieństwo między stylem informacyjnym a strategią realistyczną. Oba te procesy są związane z otwartością na informacje, próbą podejmowania zmian w obrazie własnej osoby, głębszą autorefleksją i chęcią poznawania siebie. Proces tożsamościowego przetwarzania wydaje się bardziej pierwotny i związany z szerszą aktywnością adolescentów niż strategię konstruowania przyszłości. Warto zauważyć, że strategia realistyczna wiąże się również z zaangażowaniem, które w zasadniczym stopniu jest kojarzone przez Berzonsky'ego z ukształtowaniem w miarę stabilnego systemu wartości. Większość twierdzeń z kwestionariusza KST, dotyczących tej zmiennej, koncentruje się właśnie na wartościach: na przykład „Mam jasno zdefiniowany system wartości, który wykorzystuję przy podejmowaniu decyzji” lub „Tak naprawdę nie jestem pewien, w co wierzę”. Skoro informacyjny styl tożsamości koreluje ujemnie ze stylem dyfuzyjno-unikowym (w badaniu własnym $-0,27$; w badaniu Berzonsky'ego (2004) $-0,38$), konsekwencją tej zależności jest również ujemna korelacja stylu dyfuzyjno-unikowego ze strategią realistyczną. Analogiczne podobieństwa można odnaleźć między strategią *carpe diem* (nastawioną na odraczanie ważnych planów i koncentrację na codziennych przyjemnościach) a stylem dyfuzyjno-unikowym i informacyjnym (w tym wypadku korelacja jest ujemna). Również ujemna korelacja z zaangażowaniem potwierdza tezę, że ważną podstawą dla aktywności ukierunkowanej na przyszłość jest wypracowany system wartości. Jak twierdzi Maria Czerwińska-Jasiewicz (2005), koncepcja przyszłego życia wywodzi się z systemu wartości i jest na nim oparta. Jeśli tego systemu nie ma lub pozostaje w kryzysie, istnieje duże prawdopodobieństwo, że jednostka będzie przede wszystkim koncentrować się na doraźnych problemach i przyjemnościach.

Bardo ciekawy wynik ujawnił się odnośnie do strategii przymusu. Wykorzystywanie przez młodzież tej strategii wiąże się jednocześnie z normatywnym i dyfuzyjno-unikowym stylem tożsamości. Jest to zgodne z charakterystyką stylu dyfuzyjnego, w której

podkreśla się odwlekanie w czasie rozwiązywania problemów tożsamościowych i zajmowanie się nimi pod wyraźnym naciskiem środowiska. Strategia przymusu wyraża pewien rodzaj bezradności młodego człowieka wobec zadań tożsamościowych, wynikający być może z mniejszego przygotowania psychicznego (na przykład mniejszej gotowości poznawczej czy emocjonalnej) lub specyficznych relacji rodzinnych (na przykład relacji o charakterze autorytarnym). Po części potwierdzają to badania Berzonsky'ego (2004), z których wynika, że styl autorytarny (w modelu analiz ścieżek) wchodzi w dodatnią korelację ze stylem normatywnym i stylem dyfuzyjno-unikowym. Jednocześnie pamiętajmy o tym, że Timoszyk-Tomczak (2003) charakteryzuje strategię przymusu jako ostrzejszą formę (pewnie też mniej demokratyczną) niż strategię autorytetu. Jak wyjaśnia Berzonsky (2004), wzorzec autorytarny w rodzinie prowadzi do posłuszeństwa, które z jednej strony skutkuje większą sumiennością, a z drugiej – konwencjonalnością i kontrolą. Jednocześnie autorytarni rodzice częściej wzbudzają bunt u swoich dzieci, co przez jakiś czas może utrudniać i spowalniać proces kształtowania dojrzałego zaangażowania (por. tożsamość negatywna – Erikson 2004; bunt młodzieńczy – Oleszkowicz, 2006). Przyjmowanie pod naciskiem wizji własnej przyszłości od innych ludzi czyni ją bardzo podatną na wszelkie zagrożenia związane z jej realizacją.

Ostatnim problemem jest udział czynników rodzinnych w kształtowaniu się stylów tożsamości, jak również w wyborze strategii konstruowania przyszłości. Przedstawione wyniki badań (tabela 3) oraz schematy 1 i 2 wskazują na pośredni wpływ wzorców relacyjnych w rodzinie podstawowej na obie zmienne. Wpływ ten jest upośredniony przez zaangażowanie, które, jak już zostało wspomniane wyżej, należy wiązać ze względnie jasnym i stabilnym systemem wartości. Związek między bliskością i autonomią a zaangażowaniem występuje na zbliżonym poziomie (0,26) i (0,30) i takiej zbieżności należało się spodziewać, ponieważ korelacja między tymi dwoma wzorcami relacyjnymi w rodzinie wynosi 0,91. Oznacza

to, że jakość relacji w rodzinie związana z klimatem emocjonalnym oraz z klimatem sprzyjającym rozwojowi niezależności i tolerancji odgrywa istotną rolę w rozwoju systemu wartości. Rodzina niewątpliwie jest jednym z tych środowisk, które przekazują młodzieży wartości i modelują zgodne z nimi zachowania. Jak pokazały badania Teresy Rostowskiej (1995), rodziny, w których stwierdzono całkowity zakres podobieństwa pod względem wartości między obojgiem rodziców a dziećmi w okresie późnej adolescencji i wczesnej dorosłości, stanowiły 71% badanych. Również Ewa Gurba (2006) w swoich badaniach nad konfliktem pokoleń uzyskała wynik wskazujący na brak zasadniczych różnic między wartościami wyznawanymi przez rodziców i dzieci. Można zatem sądzić, że zachęta do brania odpowie-

dzialności za swoje decyzje, jasność komunikacji oraz bliskość sprzyjająca rozwiązywaniu konfliktów i radzeniu sobie z trudnościami będą sprzyjały stabilizacji systemu wartości i braniu go pod uwagę w konstruowaniu własnej przyszłości. Niestety nie uzyskano wyników wskazujących na bardziej bezpośrednie zależności między przyjętymi czynnikami rodzinnymi a pozostałymi zmiennymi. Jest to wynik nieco zaskakujący w świetle rezultatów uzyskanych przez Berzonsky'ego (2004), wskazujących na bezpośrednie związki między stylami tożsamości a stylami wychowawczymi. Niewątpliwie w dalszych badaniach należy bliżej się przyjrzeć temu problemowi, poszerzając listę czynników rodzinnych, ale też sprawdzając uzyskane rezultaty na innej grupie osób badanych.

BIBLIOGRAFIA

- Archer S.L., Waterman A.S. (1983), *Identity in Early Adolescence: A Developmental Perspective*. *Journal of Early Adolescence*, 3, 203–214.
- Berzonsky M. (1989), Identity style: Conceptualization and Measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4, 267–281.
- Berzonsky M. (2003), Identity Style and Well-being: Does Commitment Matter? *Identity: An International Journal of Theory And Research*, 3, 1, 131–142.
- Berzonsky M. (2004), Identity Style, Parental Authority, and Identity Commitment. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 3, 213–220.
- Berzonsky M. (2005), Identity Processing Style and Self-definition: Effects of Priming Manipulation. *Polish Psychological Bulletin*, 36, 3, 137–143.
- Berzonsky M., Neimeyer G.J. (1994), Ego Identity Status and Identity Processing Orientation: The Moderating Role of Commitment. *Journal of Research in Personality*, 28, 425–435.
- Czerwińska-Jasiewicz, M. (2005), *Rozwój psychiczny młodzieży a jej koncepcje dotyczące własnego życia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Czyżowska D. (2008), Tożsamość i płeć a sposób rozwiązywania dylematów społeczno-moralnych w wieku młodzieńczym [w:] B. Zimoń-Dubowik, M. Gamian-Wilk (red.), *Oblicza tożsamości: perspektywa interdyscyplinarna*, 75–88. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe DSW.
- Erikson E.H. (2004), *Tożsamość a cykl życia*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Fajkowska-Stanik M. (1999), Polska adaptacja skali rodziny pochodzenia Hovestadta, Andersona, Piercy'ego, Cochran'a i Fine'a. *Przegląd Psychologiczny*, 3, 51–67.
- Fajkowska-Stanik M. (2001), *Transseksualizm i rodzina. Przekaz pokoleniowy wzorów relacyjnych w rodzinach transseksualnych kobiet*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej.
- Gurba E. (2006), Relacje: rodzice – dorastające dzieci w ocenie rodziców i ich dorastających dzieci. *Psychologia Rozwojowa*, 11, 4, 81–90.
- Inhelder B., Piaget J. (1970), *Od logiki dziecka do logiki młodzieży*. Warszawa: PWN.
- Katra G. (2008), *Aktywność prospektywna młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Liberska H. (2007), Kształtowanie się tożsamości a style wychowania w rodzinie [w:] B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność*, 53–74. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

- Marcia A.E. (1966), Development and Validation of Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551–577.
- Meeus W. (1996), Studies on Identity Development in Adolescence: An Overview of Research and Some New Data. *Journal of Youth and Adolescence*, 25, 5, 569–594.
- Obuchowska I. (2006), Adolescencja [w:] B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, 163–210. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Obuchowski K. (2000), *Galaktyka potrzeb*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Oleszkowicz A. (2006), *Bunt młodzieńczy. Uwarunkowania, formy, skutki*. Warszawa: Wydawnictwo „Scholar”.
- Ostoja-Zawadzka K. (1999), Mity rodzinne [w:] B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, 85–90. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rostowska T. (1995), *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Senejko A. (2007), Style kształtowania tożsamości u młodzieży a ustosunkowanie wobec zagrożeń [w:] B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność*, 101–127. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Schwarz S.J., Mullis R.L., Waterman A.S., Durham R.M. (2000), Ego Identity Status, Identity Style, and Personal Expressiveness: an Empirical Investigation of Three Convergent Constructs. *Journal of Adolescent Research*, 15, 4, 504–521.
- Timoszyk-Tomczak C. (2003), *Strategie konstruowania własnej przyszłości*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Timoszyk-Tomczak C., Zaleski Z. (2006), Personality and Construing One's Own Future. *Polish Psychological Bulletin*, 37, 3, 172–184.

Związek między stylami tożsamości i jakością relacji z rodzicami u młodzieży gimnazjalnej i licealnej

EWA GURBA

Instytut Psychologii
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

STRESZCZENIE

Rozwiązanie kryzysu tożsamości stanowi główne zadanie rozwojowe dorastających. Proces budowania własnej indywidualności zachodzi w wielu kontekstach społecznych, z których najwcześniejszym jest rodzina i relacje z rodzicami. Na gruncie różnych ujęć teoretycznych znajdujemy odmienne propozycje rozwiązania problemu określenia roli rodziców w kształtowaniu tożsamości adolescenta. Wynika z nich, że bliskie, emocjonalne relacje rodziców z dorastającymi dziećmi, które współwystępują z akceptacją dążeń nastolatków do autonomii, sprzyjają eksplorowaniu przez nich dróg własnego rozwoju i angażowaniu się w wybrane dziedziny aktywności.

Przedstawione w artykule badania miały na celu określenie związku między jakością relacji rodziców z nastolatkami (w ocenie nastolatków) i stylami ich tożsamości. Z badań, w których uczestniczyło 145 uczniów gimnazjum oraz 324 licealistów, wynika, że mała liczba nieporozumień współwystępuje z rozwojem normatywnego i informacyjnego stylu tożsamości gimnazjalistów, a bliskie relacje z ojcem towarzyszą stylowi tożsamości normatywnej i rozwojowi zaangażowania licealistów. W tej grupie zaobserwowano też korelacje między częstymi nieporozumieniami i dyfuzyjnym stylem tożsamości. W obydwu grupach znacznie więcej zależności uzyskano dla relacji z matką.

Słowa kluczowe: rozwój, kryzys tożsamości, style tożsamości, relacje rodzice – dorastające dzieci

WPROWADZENIE

Prace Erika Eriksona (1963, 1968) dotyczące kryzysu tożsamości dorastających zainicjowały trwające do dzisiaj duże zainteresowanie tym zagadnieniem. Mając psychoanalityczne korzenie, badacz opisywał tożsamość w kategoriach zarówno świadomych, jak i nieświadomych procesów, definiując tę strukturę jako konfigurację stopniowego integrowania cech konstytucjonalnych, specyficznych potrzeb popędowych, znaczących identyfikacji, skutecznych obron oraz udanych sublimacji i spójnych ról. Optymalny rozwój tożsamości obejmuje odkrywanie ról społecznych oraz właściwych środowisk, które współgrają z biologicznymi i psychicznymi zdolnościami. Poczucie własnej tożsamości¹ jednostka kształtuje pod wpływem trzech, pozostających we wzajemnej interakcji, elementów: właściwości biologicznych (płeć, wygląd zewnętrzny, fizyczne zdolności i ograniczenia), psychicznych (jednostkowe potrzeby, zainteresowania i obrony), oraz środowiska kulturowego, które umożliwia zarówno ekspresję, jak i rozpoznanie biologicznych i psychicznych potrzeb (Kroger, 2007). Tożsamość jest zatem strukturą psychospołeczną, którą jednostka buduje

poprzez interakcje społeczne, w różnorodnych środowiskach. Pierwsze i przez długi czas najważniejsze środowisko życia człowieka stanowi rodzina i relacje z rodzicami. Dlatego zwraca się uwagę na jego szczególne znaczenie dla budowania tożsamości.

Teoretyczne ujęcie tożsamości zaproponowane przez Eriksona zyskało liczne operacjonalizacje (Marcia, 1966; Bosma, Gerrits, 1985; Adams, Ryan, Hoffman, Dobson, Nielsen, 1984; Berzonsky, 1989), które pozwoliły na podjęcie empirycznych badań nad tym zagadnieniem. W ostatnich latach dużą popularnością wśród badaczy cieszy się opracowana przez Michaela Berzonsky'ego koncepcja stylów tożsamości, która została wykorzystana w prezentowanych badaniach.

ROZWIĄZANIE KRYZYSU TOŻSAMOŚCI PODSTAWOWYM ZADANIEM DORASTAJĄCEGO

Zdaniem Roberta Havighursta (1981) na okres adolescencji przypadają następujące zadania rozwojowe: 1) ukształtowanie roli męskiej lub kobiecej, 2) akceptacja swojego wyglądu i kontrola nad własnym ciałem, 3) rozwijanie ideologii (systemu wartości ważnego w codziennych wyborach), 4) osiągnięcie niezależności uczuciowej od rodziców i innych osób dorosłych, 5) ukształtowanie nowych, bardziej dojrzałych więzi z rówieśnikami obojga płci, 6) przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie, 7) przygotowanie do kariery zawodowej (niezależności ekonomicznej).

Jak łatwo zauważyć, zadania te ogniskują się wokół kwestii związanych z procesami budowania tożsamości przez dorastającego, które w konsekwencji prowadzą do rozstrzygnięcia kryzysu tożsamości.

Pierwsze trzy wprost odnoszą się do odpowiedzi na pytanie, kim jestem, zarówno w zakresie własnej fizyczności i płciowości, jak i akceptowanego systemu wartości. Rozwiązanie kolejnych zdaje się stanowić warunek budowania własnej tożsamości, ponieważ osiągnięcie niezależności uczuciowej od autorytetów pozwala dorastającemu na rozwój

w kierunku autonomii, samodzielnego budowania obrazu własnej osoby oraz przyszłej drogi życiowej. Kolejne zadania rozwojowe, takie jak nawiązanie bardziej dojrzałych więzi z rówieśnikami, przygotowanie do kariery zawodowej oraz do życia w rodzinie, wymagają od młodego człowieka przynajmniej zarysowania granic tożsamości. Wybór kariery zawodowej wiąże się bowiem z rozpoznaniem posiadanych predyspozycji czy zdolności oraz z możliwością odniesienia do akceptowanego systemu wartości. Z kolei umiejętność nawiązywania bliskich, partnerskich relacji z drugim człowiekiem możliwa jest, zdaniem Eriksona, wyłącznie w przypadku osób mających wgląd we własne „ja”.

Zdaniem Berzonsky'ego (którego operacjonalizacja tożsamości została wykorzystana w prezentowanych badaniach) budowanie tożsamości angażuje różne procesy i społeczno-poznawcze strategie, wykorzystywane przez jednostkę do podejmowania decyzji, przetwarzania informacji zgodnych z self oraz do kształtowania zaangażowania tożsamościowego. Wyznaczają one tak zwany styl tożsamości. Autor wyróżnia:

- styl normatywny, gdy jednostka rozstrzyga konflikty tożsamościowe poprzez internalizację i adaptację preskrypcji oraz oczekiwań znaczących dla niej osób;
- styl informacyjny odznaczający się tym, że przed podjęciem decyzji tożsamościowych jednostka aktywnie poszukuje różnych informacji i przepracowuje je;
- styl dyfuzyjno-unikający polegający na tym, że jednostka tak długo, jak to jest możliwe, zwleka i odsuwa rozstrzygnięcie osobistych problemów i konfliktów tożsamościowych, a jej zachowanie wyznaczają głównie czynniki sytuacyjne.

Silę motywacji oraz stabilność w realizowaniu przyjętego systemu wartości i dążeniu do wybranych celów określa odrębny czynnik zwany zaangażowaniem.

Proces adaptacji w okresie adolescencji rozgrywa się przez rozwiązanie kryzysu tożsamości, czyli znalezienie odpowiedzi na takie pytania, jak: jaki jestem?, do czego dążę? i jaki jest sens mojego życia?

Ukształtowana tożsamość pełni funkcje instrumentu samoregulacji, czyli pozwala wybierać właściwe ścieżki życia, znajdować środki do osiągnięcia wybranych celów i w razie utraty tych środków umożliwia ich zdobycie. Stanowi zatem warunek dla odkrywania przez dorastającego zadań właściwych dla kolejnych faz dorosłego życia i umiejętności radzenia sobie z nimi. Wypełnienie głównego zadania okresu adolescencji, jakim jest rozwiązanie kryzysu tożsamości, zapewnia jednostce twórczą adaptację, jest przejawem rozwoju i umożliwia dalszy rozwój.

Zdaniem Zygmunta Baumanna (2008) zbudowanie własnej tożsamości jest szczególnie ważne dla jednostek we współczesnym społeczeństwie, bowiem postindustrialne społeczeństwa nie formułują jednoznacznych oczekiwań wobec swoich członków w odniesieniu do podejmowanych przez nich ról płciowych, społecznych czy zawodowych.

ROLA RODZICÓW W KSZTAŁTOWANIU TOŻSAMOŚCI ADOLESCENTA

Propozycje rozwiązań powyższego problemu znajdujemy na gruncie różnych podejść teoretycznych (Meeus, Wied 2007).

Jedno z najwcześniej sformułowanych rozwiązań tej kwestii odwołuje się do koncepcji przywiązania (ang. *parental attachment*) Johna Bowlby'ego (1969), w której przywiązanie i eksploracja stanowią dwa komplementarne systemy. Głosi ono, że bezpieczne przywiązanie do rodziców stymuluje rozwój tożsamości (Quintana, Lapsley, 1987).

Częściowe empiryczne wsparcie tego poglądu znajdujemy w wynikach badań Papiniego, Sebby'ego, Clarka, (1989), wskazujących na rodziny, w których matki w pełni akceptują zachowanie dziecka jako kontekst najintensywniejszej eksploracji tożsamościowej dorastających. Zdaniem Jane Kroger i Stephena Hasletta, (1998) relacje: rodzice–dzieci i zmiany w *ego* to dwie równoległe rozwijające się struktury.

Inna propozycja odnosząca się do problemu wpływu rodziców na proces budowania tożsa-

mości ich dorastającego dziecka odwołuje się do zjawisk: separacji i indywiduacji (ang. *separation – individuation*) i głosi, że nastolatek dla kształtowania własnej odrębności musi porzucić zinterioryzowane w dzieciństwie wyobrażenia rodziców. Na prawidłowość tę wskazują badania, w których najwyższy poziom eksploracji tożsamościowej ujawniała młodzież zachęcana w rodzinach do rozwijania indywidualności, podejmowania samodzielnych decyzji, a także do wchodzenia w bliskie relacje z rodzicami (Grotevant, 1998). Dla przebiegu procesu poszukiwania własnej tożsamości równie ważne okazało się szanowanie przez rodziców poglądów dorastających dzieci, nawet wyraźnie odmiennych od ich własnych, a także udzielanie im wsparcia w dążeniu ku autonomii (Hauser, Powers, Noam, Jacobson, Weiss, Follansbee, 1984).

Na znaczenie jakości relacji z rodzicami dla budowania tożsamości przez dorastających wskazują autorzy (Grotevant, Cooper, 1986), którzy podkreślają determinujący wpływ więzi emocjonalnej na kształtowanie indywidualności młodego człowieka (ang. *connectedness and individuality*). W okresie adolescencji relacje z rodzicami zmieniają się tak, że miejsce dominacji autorytetu zajmują związki partnerskie. O tym, że silne więzi z rodzicami sprzyjają kształtowaniu indywidualności, przekonują wyniki badania statusów tożsamości, zgodnie z którymi tożsamości osiągnięta² i moratoryjna (a więc odznaczające się wysokim poziomem eksplorowania) cechują młodzież wywodzącą się z rodzin charakteryzujących się bliskością emocjonalną ich członków oraz szanowaniem indywidualności dzieci (Kennedy, 1999; Willemsen, Waterman, 1991). Jednocześnie wskazuje się, że silny związek emocjonalny z rodzicami i ich małe wsparcie dla dążeń dorastających dzieci ku autonomii współwystępują u nastolatków ze statusem tożsamości nadanej (Perosa, Perosa, Tam, 1996; Willemsen, Waterman, 1991). Odkryto również, że u młodzieży wywodzącej się z rodzin o słabych więzach emocjonalnych oraz w których jest ograniczana niezależność dziecka, dominuje status tożsamości dyfuzyjno-unikającej (Schultheiss, Blustein, 1994).

Podejmowane są też próby poszukiwania związków między postawami rodzicielskimi i sposobami określania tożsamości przez nastolatków. Wskazują one, że autorytatywna postawa rodziców współwystępuje ze stylem informacyjnym, permissywna jest związana ze stylem dyfuzyjno-unikającym, a autorytarna z normatywnym stylem budowania tożsamości przez dorastających (Berzonsky, Branje, Meeus, 2007).

Interesująca jest hipoteza wskazująca na znaczenie granic międzygeneracyjnych (adolescenci–rodzice) w procesie budowania tożsamości dorastających. Zdaniem autorów analizujących ten aspekt relacji rodziców z dorastającymi dziećmi niekorzystne są zarówno niejasne, jak i zbyt sztywne granice międzypokoleniowe w rodzinie, bowiem młodzi nie mogą podejmować samodzielnych zobowiązań z powodu silnego autorytetu rodziców, którzy kierują ich wyborami (Bosma, Gerrits, 1985; Marcia, 1980), lub nie otrzymują wówczas wsparcia od rodziców.

Jak wynika z przeprowadzonej przez Meusa i de Wied (2007) metaanalizy 37 badań odnoszących się do związku między relacjami rodziców z adolescentami i tożsamością tych drugich – relacje z rodzicami nie są silnie powiązane z rozwojem tożsamości dorastających. Wyraźniejsze związki występują natomiast między rozwojem tożsamości i jakością przywiązania do rodziców oraz przebiegiem procesu separacji/indywidualizacji nastolatków, a także między jasno określonymi granicami międzypokoleniowymi w rodzinie i intensywnym eksplorowaniem przez dorastających alternatywnych tożsamości. Brak jednoznacznych zależności między jakością relacji rodziców z dorastającymi dziećmi i rozwojem tożsamości młodych tłumaczy się między innymi wpływem innych znaczących zmiennych, takich jak na przykład kontakty młodzieży z rówieśnikami, a także małą liczebnością grup badanych (szczególnie kiedy stosowane są indywidualne wywiady w celu testowania tożsamości). Dlatego koncepcja stylów tożsamości Berzonsky'ego i opracowany na jej podstawie kwestionariusz wydają się szczególnie cenne, bo otwierają nowe

możliwości badania dużych grup młodzieży. Koncepcja ta została wykorzystana w badaniach relacjonowanych w prezentowanym artykule, a prowadzonych ze względu na następujące pytania:

1. Czy istnieje związek między relacjami rodziców z dorastającymi dziećmi i stylami tożsamości tych drugich? Jak związki te kształtują się w różnych fazach edukacji młodzieży (gimnazjum, liceum)?

2. Czy istnieją różnice w tych związkach na poszczególnych poziomach edukacyjnych?

Odpowiedź na powyższe kwestie wymaga wcześniejszego porównania stylów tożsamości gimnazjalistów i licealistów, a także ich obrazu relacji z rodzicami.

Choć dotychczasowe badania i analizy ogniskują się głównie wokół zagadnienia wpływu rodziców na kształtowanie tożsamości młodzieży, warto pamiętać, że możliwa jest też odwrotna zależność. Bunt wobec rodziców i autorytetów często towarzyszy poszukiwaniu tożsamości, a nawet, jak pokazuje Anna Oleszkowicz (2006), jest warunkiem kreowania siebie przez nastolatków. Dążenie do autonomii, które stanowi odpowiedź młodego człowieka na zmiany upodabniające go do dorosłych, z jednej strony uruchamia mechanizm poszukiwania własnej tożsamości, z drugiej zaś – autonomiczne zachowania są nieodłącznie związane z wyraźnym określeniem siebie, swoich planów i celów. Pragnienie niezależności młodego człowieka, samodzielne poszukiwanie własnej drogi oraz bunt są zjawiskami nierozzerwalnie związanymi z budowaniem tożsamości, ale też modyfikującymi wzajemne relacje dorastających z rodzicami.

ZWIĄZKI MIĘDZY RELACJAMI RODZICÓW Z DORASTAJĄCYMI DZIEĆMI I STYLAMI TOŻSAMOŚCI DZIECI – BADANIA WŁASNE

Aby odnieść się do sformułowanych powyżej pytań, w latach 2006–2008 przeprowadzono badania, w których wzięli udział uczniowie gimnazjum i liceum.

Zbadano 145 uczniów gimnazjum (średnia wieku: 14,5 roku) oraz 324 licealistów (średnia wieku: 16,26 roku).

Uczniowie wypełniali testy w trakcie godzin wychowawczych.

W badaniu wykorzystano dwie metody: Kwestionariusz Relacji Rodzice–Dzieci oraz Kwestionariusz Stylów Tożsamości. Kwestionariusz Relacji Rodzice–Dzieci (Ewa Gurba) zawiera 38 sytuacji, które mogą stanowić przedmiot nieporozumień między nimi. W odniesieniu do wybranych sytuacji konfliktowych osoba badana ocenia na skali pięciostopniowej częstość i nasilenie nieporozumień oraz wybiera spośród pięciu możliwości charakterystykę swoich relacji oddzielnie z matką i z ojcem. Wskaźniki nasilenia i częstotliwości nieporozumień nastolatka z rodzicami stanowiły odpowiednio sumę zaznaczonej (na skali pięciostopniowej) wielkości nasilenia i częstotliwości nieporozumień dla wybranych przez osobę badaną obszarów nieporozumień. Wskaźnik „liczba sytuacji konfliktowych” jest sumą zaznaczonych obszarów nieporozumień. Ocena relacji dla każdej osoby była określana na podstawie dokonanego przez nią wyboru jednej z pięciu możliwości (relacje: a) przepełnione miłością, b) bliskie, ale z nieporozumieniami, c) satysfakcjonujące, d) z dystansem, e) przesycone konfliktami), przy czym wyższy wynik oznaczał bardziej negatywną ocenę

relacji. Każdy wskaźnik obliczano osobno dla relacji z matką i z ojcem).

Kwestionariusz Stylów Tożsamości (Identity Style Inventory, ISI) Berzonsky’ego, w adaptacji Alicji Senejko, obejmuje 40 itemów, do których badany odnosi się na pięciostopniowej skali Likerta.

WYNIKI

Styl tożsamości gimnazjalistów i licealistów

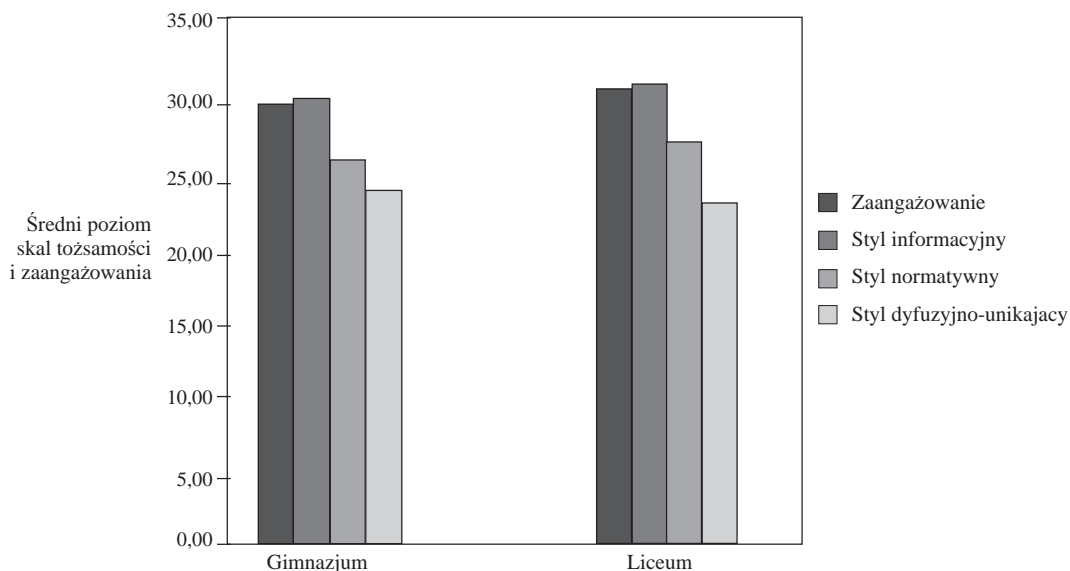
Przed przystąpieniem do odpowiedzi na sformułowane powyżej pytania podjęto próbę sprawdzenia, czy istnieją różnice w stylach tożsamości i poziomie zaangażowania młodzieży w zależności od poziomu edukacji (gimnazjum/liceum) (tabela 1, wykres 1).

W obydwu badanych grupach układ wyników dla poszczególnych skal tożsamości kształtuje się podobnie. Zarówno gimnazjaliści, jak i licealiści najwyższe wyniki uzyskali w skali informacyjnej, następnie w skali normatywnej, a najniższe w skali dyfuzyjnej Kwestionariusza Stylów Tożsamości Berzonsky’ego. Istotna statystycznie różnica (na poziomie $p = 0,05$) między uczniami gimnazjum i liceum dotyczy wyłącznie wyników w skali zaangażowanie. Wyższy poziom w tej skali prezentują licealiści.

Tabela 1. Style tożsamości i poziom zaangażowania oddzielnie dla grupy gimnazjalistów i licealistów

Skale tożsamości	Średnia Gimnazjum, Liceum N = 123 N = 284		Min. wynik Gimnazjum, Liceum		Max. wynik Gimnazjum, Liceum		Odchyl. stand. Gimnazjum, Liceum	
Informacyjna	33,9	35,2	11	19	48	48	7,8	5,8
Normatywna	29,08	30,26	2	19	40	43	6,9	4,9
Dyfuzyjno-unikająca	26,8	26	7	12	41	44	6,5	5,9
Zaangażowanie	33,4	34,7*	13	21	45	45	5,42	4,4

* Różnica istotna na poziomie $p = 0,05$

Rysunek 1. Style tożsamości i poziom zaangażowania oddzielnie w grupie gimnazjalistów i licealistów

Relacje z rodzicami w ocenach gimnazjalistów i licealistów

Aby odpowiedzieć na pytanie, czy obraz relacji z rodzicami zmienia się w zależności od etapu edukacji, porównano wskaźniki tych relacji uzyskane w obydwu grupach. Określa je suma: liczby sytuacji konfliktowych, nasilenia konfliktów, częstotliwości konfliktów oraz ogólna ocena kontaktów z ojcem i matką (tabela 2).

Charakterystyki relacji z rodzicami w grupie gimnazjalistów i licealistów istotnie statystycznie (na poziomie $p = 0,05$) różnią się jedynie pod względem liczby sytuacji konflik-

towych z rodzicami. Licealiści (10,99) wyróżniają więcej niż gimnazjaliści (9,3) sytuacji, w których dochodzi do nieporozumień z rodzicami.

Związek stylów tożsamości adolescentów z ich obrazem relacji z rodzicami

Aby odpowiedzieć na podstawowe dla tych badań pytanie o związek między stylem tożsamości dorastających i ich obrazem relacji z rodzicami, przeprowadzono analizy korelacyjne między poszczególnymi wskaźnikami relacji i poziomami skal tożsamości (tabela 3).

Tabela 2. Obraz relacji z rodzicami w ocenie młodzieży gimnazjalnej i licealnej

Wskaźnik obrazu relacji	Gimnazjum N = 110	Liceum N = 228
Liczba sytuacji konfliktowych	9,3	10,99*
Średnia częstotliwość nieporozumień	29,2	27,37
Średnie nasilenie nieporozumień	25,99	24,56
Ogólna ocena kontaktów z matką	2,28	2,4
Ogólna ocena kontaktów z ojcem	2,68	2,7

* Różnica istotna na poziomie $p = 0,05$

Tabela 3. Związek stylów tożsamości i poziomu zaangażowania całej badanej grupy młodzieży (gimnazjaliści i licealiści) z ich obrazem relacji z rodzicami (istotne korelacje na poziomie istotności $p < 0,05$)

Obraz relacji młodzieży (gimnazjalnej i licealnej) z rodzicami	Styl tożsamości	Współczynnik korelacji Pearsona $p < 0,05$ N = 315
Częstotliwość konfliktów z matką	Dyfuzyjny Normatywny	0,13 -0,17
Nasilenie konfliktów z matką	Normatywny	-0,14
Nasilenie konfliktów z ojcem	Normatywny	-0,12
Ocena kontaktów z matką	Normatywny Zaangażowanie	-0,18 -0,15
Ocena kontaktów z ojcem	Normatywny Zaangażowanie	-0,14 -0,13
Liczba sytuacji konfliktowych z matką	Zaangażowanie Normatywny	-0,12 -0,17

W badanej grupie młodzieży (gimnazjaliści i licealiści łącznie) wystąpiły słabe, ale istotne statystycznie korelacje między dwoma stylami tożsamości (stylem normatywnym i dyfuzyjno-unikającym) i wskaźnikami ocen relacji rodzice–dorastające dzieci. Najczęściej z różnorodnymi wskaźnikami relacji rodzice–dzieci koreluje (ujemnie) styl normatywny tożsamości. Im wyższy jest poziom tego stylu u dorastających, tym mniejsze zaznaczają oni nasilenie konfliktów z matką (-0,14) i ojcem (-0,12), częstotliwość konfliktów z matką (-0,17) oraz liczbę sytuacji konfliktowych z matką (-0,17). Wysoki poziom tej skali oraz skali zaangażowania współwystępuje również z pozytywną oceną kontaktów zarówno z ojcem (-0,13), jak i matką (-0,15). Styl dyfuzyjno-unikający współwystępuje natomiast z częstotliwością konfliktów z matką (0,13). Warto zauważyć, że obydwa wymienione style tożsamości korelują dwukrotnie częściej z charakterystykami relacji z matką.

Grupa gimnazjalistów

Poszukiwanie związków między różnymi stylami tożsamości młodzieży i ujawnionymi przez nich charakterystykami kontaktów z rodzicami przeprowadzono oddzielnie dla

grupy gimnazjalistów i licealistów. Obliczono współczynniki korelacji poziomu skal tożsamości i poszczególnych wskaźników obrazu relacji z rodzicami. Dla przejrzystości prezentacji wyników w tabeli 4 zamieszczono wyłącznie zmienne pozostające z sobą w istotnych związkach korelacyjnych na poziomie istotności $p < 0,05$.

Spośród analizowanych trzech skal tożsamości (dyfuzyjno-unikającej, informacyjnej i normatywnej) styl normatywny koreluje niemal ze wszystkimi (oprócz oceny kontaktów z ojcem) wskaźnikami jakości relacji nastolatka z rodzicami. Wysoki poziom tego stylu wiąże się z relacjonowaną przez nastolatków małą częstotliwością konfliktów (matka = -0,24, ojciec = -0,24) i niedużym ich nasileniem ($m = -0,21$, $o = -0,24$) oraz małą liczbą obszarów konfliktowych z rodzicami ($m = -0,28$, $o = -0,25$), a także pozytywną oceną z relacji z matką (-0,24). Ostatnia z wymienionych charakterystyk współwystępuje też ze stylem informacyjnym (-0,20) oraz poziomem skali „zaangażowanie” (-0,26). Natomiast styl dyfuzyjno-unikający nie koreluje z żadnym wskaźnikiem relacji gimnazjalistów z rodzicami.

Opierając się na hipotezie podkreślającej wpływ bliskości z rodzicami na sposób budowania tożsamości przez adolescenta, prze-

Tabela 4. Związek stylu tożsamości i poziomu zaangażowania gimnazjalistów z ich obrazem relacji z rodzicami (istotne zależności)

Obraz relacji z rodzicami w ocenie gimnazjalistów	Styl tożsamości	Współczynnik korelacji Pearsona, $p < 0,05$, $N = 108$
Częstotliwość konfliktów z matką	Normatywny	-0,24
Częstotliwość konfliktów z ojcem	Normatywny	-0,24
Nasilenie konfliktów z matką	Normatywny	-0,21
Nasilenie konfliktów z ojcem	Normatywny	-0,24
Liczba sytuacji konfliktowych z matką	Normatywny	-0,28
Liczba sytuacji konfliktowych z ojcem	Normatywny	-0,25
Ocena kontaktów z matką	Normatywny Informacyjny Zaangażowanie	-0,24 -0,20 -0,26

Tabela 5. Wyniki analizy wielokrotnej regresji dla zmiennej zależnej: styl tożsamości i poziom zaangażowania, oraz zmiennych niezależnych: wskaźniki relacji rodzice–dorastające dzieci w grupie gimnazjalistów (istotne zależności)

Zmienne: zależna i niezależna	R	R2 skorelowane	Wartość F	P	N
STYL INFORMACYJNY / WSKAŹNIKI RELACJI	0,426	0,117	F(8, 101) = 2,8	0,00	110
Nasilenie konfliktów z matką, B* = ,05 p = ,007					
Ocena kontaktów z matką, B* = -,16 p = ,004					
STYL NORMATYWNY / WSKAŹNIKI RELACJI	0,403	0,095	F(8, 101) = 2,44	0,02	110
Nasilenie konfliktów z matką b* = ,51, p = ,05					
Liczba sytuacji konfliktowych z matką, b* = -,62, p = ,02					
Ocena kontaktów z matką, B* = -,23, p = ,02					
ZAANGAŻOWANIE/WSKAŹNIKI RELACJI	0,38	0,076	F(8, 100) = 2,11	0,04	109
Liczba sytuacji konfliktowych z matką, b* = -,11, p = ,043					
Ocena kontaktów z matką B* = -,22 p = ,005					

prowadzono analizę regresji między różnymi wskaźnikami ocen relacji i wynikami poszczególnych skal tożsamości i poziomu zaangażowania w grupie gimnazjalistów (tabela 5).

Wyniki analizy regresji dla zmiennej zależnej: style tożsamości wskazują, że informacyjny styl tożsamości gimnazjalistów w 11% jest wyjaśniany przez wskaźniki ich relacji z matką, przy czym istotne okazały się dwie charakterystyki tych relacji: nasilenie konfliktów ($b^* = 0,05$, $p = 0,007$) oraz jakość kontaktów z matką ($b^* = -0,16$, $p = 0,004$). Zmienność wyników w obrębie normatywnego stylu tożsamości jest wyjaśniana w 9% wyłącznie przez wskaźniki relacji gimnazjalistów z matką: nasilenie konfliktów ($b^* = ,51$ $p = 0,05$), liczbę obszarów konfliktowych ($b^* = -0,62$, $p = 0,02$) oraz ocenę kontaktów ($b^* = -,23$, $p = 0,02$). Liczba obszarów konfliktowych z matką ($b^* = -0,11$, $p = 0,04$) oraz ocena relacji z matką ($b^* = -0,22$, $p = 0,00$) są predyktorami poziomu skali „zaangażowanie”, wyjaśniając 8% zmienności wyników w tej skali.

Widać więc, że jakość relacji gimnazjalistów z matką stanowi jeden z czynników określających sposób budowania tożsamości przez nastolatków. Warto jednak rozważyć też odwrotną zależność: czy i jak styl budowanej przez dorastających tożsamości może określać jakość tych relacji. Dlatego wykonano analizę regresji, w której zmienną zależną są wskaźniki relacji rodzice–dorastające dzieci, a zmiennymi niezależnymi – style tożsamości oraz poziom zaangażowania.

Regresja dla wskaźników relacji rodzice–dzieci jako zmiennej zależnej okazała się nieistotna. Zatem style tożsamości (informacyjny, normatywny, dyfuzyjny) oraz poziom zaangażowania nie wyjaśniają zmienności wyników opisujących relacje gimnazjalistów z rodzicami.

Grupa licealistów

Otoczenie oczekuje sformułowania celów życiowych, szczególnie dotyczących edukacji i przyszłości związanej z wyborem zawodu, znacznie częściej od młodzieży licealnej niż gimnazjalnej. Jednocześnie rozszerza się krąg kontekstów społecznych, które stanowią środowisko rozwoju dorastających na wyższym poziomie edukacji. Można zatem oczekiwać u licealistów odmiennych niż u gimnazjalistów związków między relacjami w rodzinie i stylem budowania tożsamości. Dlatego w odniesieniu do młodzieży licealnej przeprowadzono odrębne analizy korelacji między wskaźnikami relacji rodziców z dorastającymi dziećmi i poszczególnymi stylami budowania tożsamości przez młodych (tabela 6).

W grupie licealistów dyfuzyjno-unikający styl tożsamości koreluje z częstotliwością konfliktów (0,20) oraz liczbą obszarów konfliktowych z matką (0,15). Oznacza to, że częste nieporozumienia oraz duża liczba obszarów konfliktowych z matką wiążą się z wysokim poziomem stylu dyfuzyjno-unikającego

Tabela 6. Związek stylów tożsamości i poziomu zaangażowania licealistów z ich obrazem relacji z rodzicami (istotne zależności)

Obraz relacji z rodzicami	Styl tożsamości	Współczynnik korelacji Pearsona $p < 0,05$, $N = 207$
Częstotliwość nieporozumień z matką	Styl dyfuzyjny	0,20
Liczba konfliktów z matką	Styl dyfuzyjny	0,15
Ocena kontaktów z ojcem	Styl normatywny Zaangażowanie	-0,16 -0,14

go licealistów. Styl normatywny (-0,16) oraz poziom zaangażowania (-0,14) współwystępują natomiast z pozytywną oceną kontaktów z ojcem (tabela 7).

Analiza regresji dla zmiennej zależnej: style tożsamości, i zmiennych niezależnych: wskaźniki relacji z rodzicami pozwala stwierdzić, że zmienność wyników w obrębie informacyjnego stylu tożsamości licealistów

jest wyjaśniana zaledwie w 4% przez wskaźniki relacji z matką: nasilenie konfliktów ($b^* = 0,48$, $p = 0,004$) oraz liczbę obszarów konfliktowych ($b^* = -0,51$, $p = 0,001$). Predyktorem stylu normatywnego okazały się: liczba obszarów konfliktowych: z matką ($b^* = -0,20$, $p = 0,003$) oraz z ojcem ($b = -0,05$, $p = 0,006$), które wyjaśniają 5% zmienności wyników w obrębie tego stylu. Zmien-

Tabela 7. Wyniki analizy regresji dla zmiennej zależnej: styl tożsamości i poziomu zaangażowania i zmiennej niezależnej: wskaźniki relacji z rodzicami w grupie licealistów (istotne zależności)

Zmienna zależna i niezależna	R	R ² skorygowane	F	P	N
STYL INFORMACYJNY/ WSKAŹNIKI RELACJI	0,28	0,04	F(8, 198) = 2,11	0,04	207
Nasilenie konfliktów z matką, $b^* = ,48$ $p = ,004$					
Liczba sytuacji z matką $B^* = -,51$ $p = ,001$					
STYL NORMATYWNY / WSKAŹNIKI RELACJI	0,29	0,05	F(8, 198) = 2,37	0,02	207
Liczba sytuacji z matką $B^* = -,20$ $p = ,003$					
Liczba sytuacji z ojcem Beta = $-,05$ $p = ,006$					
STYL DYFUZYJNY/ WSKAŹNIKI RELACJI	0,28	0,04	F(8, 198) = 2,05	0,04	207
Częstotliwość konfliktów z matką, $b^* = ,13$, $p = ,003$					

Tabela 8. Wyniki analizy regresji dla zmiennej zależnej: wskaźniki relacji rodzice–dorastające dzieci i zmiennej niezależnej: style tożsamości i poziom zaangażowania w grupie licealistów (istotne zależności)

Zmienne zależne i niezależne	R	R ² skorygowane	F	P	N
CZĘSTOTLIWOŚĆ KONFLIKTÓW Z MATKĄ/STYLE BUDOWANIA TOŻSAMOŚCI	0,21	0,03	F(4, 228) = 2,69	0,03	231
Styl dyfuzyjny, $b^* = ,19$ $p = ,008$					

ność wyników dyfuzyjno-unikającego stylu tożsamości jest określona w 4% przez częstotliwość konfliktów licealistów z matką ($b^* = 0,13$, $p = 0,003$).

Podobnie jak w grupie gimnazjalistów przyjęto założenie o możliwym wpływie stylów tożsamości budowanej przez dorastającego na jego stosunki z rodzicami. Dlatego przeprowadzono analizę regresji dla zmiennej zależnej: wskaźniki relacji z rodzicami i zmiennych niezależnych: poszczególne style tożsamości i poziom zaangażowania (tabela 8).

Analiza regresji pozwala stwierdzić, że spośród trzech stylów tożsamości i skali zaangażowania jedynie styl dyfuzyjno-unikający stanowi predyktor dla częstotliwości sytuacji konfliktowych licealistów z matką (wyjaśnienie jest zaledwie 2% zmienności wyników).

DYSKUSJA NAD WYNIKAMI

Wyniki w Kwestionariuszu Stylów Tożsamości Berzonsky'ego, uzyskane zarówno przez gimnazjalistów, jak i licealistów, świadczą o tym, że w obydwu grupach występują wszystkie trzy style tożsamości: informacyjny, normatywny oraz dyfuzyjno-unikający, przy czym dominuje styl informacyjny i kolejno występują: normatywny oraz dyfuzyjny. Obydwie grupy odznaczają się też stosunkowo wysokim poziomem zaangażowania, jednak jest on wyższy u młodzieży licealnej, co potwierdza teoretyczne założenia Berzonsky'ego (2008). Wyniki te sugerują, że badana młodzież, niezależnie od poziomu edukacji, próbuje określić swoje miejsce w świecie i poszukuje koncepcji własnego życia przez gromadzenie i refleksyjne opracowywanie wiedzy o sobie i doznawanych doświadczeniach. W znacznym też stopniu, w zetknięciu z konfliktami tożsamościowymi, odwołuje się do preskrypcji i oczekiwań znaczących dla niej osób (normatywny styl tożsamości). Akceptując określone wzorce postępowania (bądź to w wyniku samodzielnych poszukiwań, bądź przejmując je od autorytetów), angażuje się w podjęte zobowiązania. W obydwu badanych grupach jest też obecny styl dyfuzyjno-unikający, co świadczy

o tym, że część młodzieży zwleka z rozwiązaniem osobistych problemów oraz kwestii dotyczących przyszłości.

Odnosząc się do pierwszego z pytań, ze względu na które zostały podjęte referowane badania – czy istnieje związek między relacjami rodziców z dorastającymi dziećmi i stylami ich tożsamości? – możemy stwierdzić na podstawie analizy współczynników korelacji, że w badanej grupie najczęściej występują korelacje między normatywnym stylem tożsamości dorastających i wskaźnikami ocen ich relacji z rodzicami. Ten styl tożsamości współwystępuje z pozytywnymi charakterystykami relacji, co z jednej strony jest zgodne z wynikami badań (Perosa i in., 1996) wskazującymi na to, że silny związek emocjonalny rodziców z nastolatkiem, przy małym wsparciu jego dążeń do autonomii, sprzyja budowaniu stylu normatywnego. Z drugiej strony, młodzież o normatywnym stylu rozstrzyga konflikty tożsamościowe przez internalizację i adaptację preskrypcji i oczekiwań znaczących dla niej osób (Berzonsky, 2008). Zatem jeśli tymi autorytetami są rodzice, to dorastające dzieci akceptują ich poglądy oraz postawy i to zapobiega wzajemnym nieporozumieniom.

Jak wskazują inne badania (Schutheiss, Blustein, 1994), słabe więzy emocjonalne i ograniczanie niezależności dorastającego (co może prowadzić do częstych konfliktów) przyczyniają się do występowania dyfuzyjnego stylu tożsamości. Również ze sposobu zachowania dorastających o stylu dyfuzyjnym mogą wynikać częste konflikty z rodzicami. Osoby o tym stylu tożsamości postępują bowiem impulsywnie i działają pod wpływem czynników sytuacyjnych (ponieważ nie kierują się stabilną hierarchią wartości ani nie posiadają wyraźnych celów życiowych), co może być trudne do zaakceptowania przez rodziców. Z uwagi na to, że matki częściej niż ojcowie przebywają w domu, istnieje więcej okazji do pojawienia się konfliktu właśnie z nimi. Matki nastolatków o dyfuzyjnym stylu tożsamości prawdopodobnie formułują oczekiwania wobec dzieci, aby podjęły próby określenia siebie i wizji swojego życia, co w konsekwencji zwykle sprzyja napięciom. Wysoki poziom

zaangażowania dorastających towarzyszy bliskim relacjom z rodzicami, co może wynikać z tego, że rodzice postrzegani jako przyjacielscy i akceptujący decyzje dorastających dzieci stanowią źródło ich silnej motywacji do realizowania podejmowanych zadań. Jednocześnie takie postawy młodych: konsekwentne w dążeniu do wybranych celów (gdy są one aprobowane przez rodziców) sprzyjają dobrym kontaktom z rodzicami.

Analizy stylów tożsamości oraz ocen relacji rodzice–dzieci, a także związków między nimi, przeprowadzone oddzielnie dla grupy gimnazjalistów i licealistów pozwalają ustosunkować się do drugiego pytania: czy istnieją różnice w tych związkach na poszczególnych poziomach edukacyjnych (gimnazjum, liceum)?

Obydwie grupy (gimnazjaliści i licealiści) młodzieży podobnie oceniają swoje relacje z rodzicami. Jedyna istotna różnica dotyczy liczby sytuacji stanowiących źródło wzajemnych nieporozumień. Młodzież licealna zwraca uwagę na większą, w porównaniu z gimnazjalistami, liczbę takich sytuacji. Ponieważ wiek nie różnicuje obydwu grup pod tym względem (analizy zostały wykonane, lecz nie zamieszczono ich w tekście), można oczekiwać, że za tę różnicę są odpowiedzialne: większy zakres doświadczeń młodzieży będącej na wyższym etapie edukacji, a także dalsze postępy w nabywaniu umiejętności myślenia formalno-operacyjnego, krytycyzm wobec otaczającej rzeczywistości, norm i ograniczeń, na które się nie zgadzają. Podobieństwa między analizowanymi grupami, przy dużym zróżnicowaniu wewnątrzgrupowym, w zakresie pomiarów pozostałych wskaźników ocen relacji mogą wskazywać na wpływ innych czynników, poza wiekiem i poziomem edukacji, które określają jakość relacji rodzice–dorastające dzieci. Richard Lerner i współpracownicy (1996) zwracają na przykład uwagę na rolę stabilnych charakterystyk jednostek (przykładowo typ temperamentu) czy środowiska (charakterystyczny dla rodziny styl komunikacji), decydujących o ciągłości zmian w rozwoju indywidualnym.

Zaobserwowane w grupie gimnazjalistów niskie, ale istotne korelacje między stylem in-

formacyjnym i normatywnym oraz poziomem zaangażowania z jednej strony a pozytywną oceną kontaktów z matką z drugiej mogą częściowo potwierdzać hipotezę o znaczeniu bliskości emocjonalnej dzieci z rodzicami dla budowania tożsamości przez nastolatka (Grotevant, Cooper, 1986). Tym bardziej, że jak wskazuje przeprowadzona analiza regresji, pozytywna ocena kontaktów z matką jest słabym, ale istotnym predyktorem informacyjnego stylu tożsamości, a styl normatywny dodatkowo jest wyjaśniany wprawdzie dużym nasileniem napięć, ale w obrębie nielicznych sytuacji konfliktowych z matką. Duże nasilenie wzajemnych konfliktów może wynikać z jednoznacznie formułowanych przez matkę norm i zasad postępowania, które wzbudzają protest nastolatka dążącego do autonomii. Zatem wyrazistość rzadko podważanych zasad, przy doświadczaniu bliskości emocjonalnej z rodzicami, stymuluje styl normatywny nastolatków. Warto też zaznaczyć, że w prezentowanych badaniach wyłącznie relacje z matką miały udział w formowaniu normatywnego i informacyjnego stylu tożsamości. Pozytywny związek z matką, która częściej aniżeli ojciec towarzyszy na co dzień dziecku, jest wyraźniej, niż w przypadku drugiego rodzica, związany z procesem kształtowania tożsamości zarówno gimnazjalisty, jak i dorastających dzieci.

Żaden z analizowanych wskaźników relacji rodzice–dorastające dzieci nie wyjaśnia zmienności w obrębie stylu dyfuzyjnego w młodszej grupie. Zgodnie z koncepcją Berzonsky'ego, styl ten pojawia się najwcześniej w rozwoju młodzieży i może stanowić punkt wyjścia do samodzielnych poszukiwań podejmowanych przez nastolatków bądź prób angażowania się w przejęte od autorytetów cele. Uzyskane w badaniu wyniki potwierdzają tę tezę Berzonsky'ego i mogą wskazywać, że styl dyfuzyjny jest typowy dla wczesnej adolescencji (kształtuje się niezależnie od relacji z rodzicami), a pozytywne związki z rodzicami sprzyjają wcześniejszemu kształtowaniu informacyjnego i normatywnego stylu tożsamości.

Jak pokazała analiza regresji ze zmienną zależną: wskaźniki relacji rodzice–dzieci, jakość relacji rodziców z gimnazjalistami

kształtuje się niezależnie od stylu tożsamości nastolatków.

Zarówno w grupie gimnazjalistów, jak i licealistów większe nasilenie nieporozumień z matką stanowi predyktor stylu informacyjnego dorastających. Nieliczne, ale ostre starcia nastolatka z matką, która jest oceniana jako bliska osoba, mogą sprzyjać rozwiązaniu i uwzględnianiu przez dorastających innych perspektyw i konkurencyjnych wobec własnych sposobów rozwiązania dylematów, co stanowi stymulator rozwoju stylu informacyjnego.

Zatem dla dorastających autorytetami, na bazie których budują własną koncepcję życia, stają się ci rodzice, z którymi zgadzają się w większości ważnych dla nich obszarów. Styl dyfuzyjny licealistów jest wyjaśniany zwiększoną częstotliwością nieporozumień z matką. Wynikający z częstych konfliktów brak stabilizacji w związkach z najbliższymi osobami może ograniczać próby samookreślenia dorastającej osoby i w ten sposób hamować rozwój tożsamości nastolatka będącego w środkowej fazie adolescencji. Jednocześnie zachowania dorastających dzieci (licealistów) wynikające z dyfuzyjnego stylu tożsamości sprzyjają częstym konfliktom z matką. U gimnazjalistów, jak wcześniej zaznaczono, związek taki nie wystąpił, bowiem zamęt tożsamościowy jest

stanem typowym dla ich rozwoju i otoczenie nie oczekuje od nich wyraźnego określenia celów i zadań życiowych.

Podsumowując, można stwierdzić, że zarówno w grupie badanych gimnazjalistów, jak i licealistów wskaźniki relacji nastolatków z rodzicami wyjaśniają, aczkolwiek w małym procencie, zmienność w obrębie poszczególnych stylów tożsamości dorastających. Ogólnie można powiedzieć, że pozytywna ocena kontaktów z rodzicami i mała liczba obszarów konfliktowych sprzyjają budowaniu przez nastolatków informacyjnego i normatywnego stylu tożsamości, przy czym relacje gimnazjalistów z rodzicami zdają się odgrywać tu większą rolę aniżeli relacje licealistów. Częste nieporozumienia licealistów z rodzicami owocują natomiast utrzymywaniem się stylu dyfuzyjnego, który zwrótnie przyczynia się do zakłócenia relacji w rodzinie. Jednocześnie należy podkreślić, że odkryte w prezentowanym badaniu zależności między poszczególnymi stylami tożsamości i określonymi cechami relacji nastolatków z rodzicami dotyczyły głównie związków młodzieży z matką. Niewątpliwie wiąże się to z rzadszymi codziennymi kontaktami dzieci z ojcem, a także wskazuje na szczególnie ważną rolę kontaktów z matką w procesie budowania tożsamości przez nastolatków.

PRZYPISY

¹ W psychologii autorzy najczęściej posługują się pojęciem „poczucie tożsamości”, które obejmuje cztery podstawowe aspekty: poczucie odrębności od otoczenia, poczucie ciągłości własnego „ja”, poczucie posiadania wewnętrznej spójności oraz poczucie posiadania wewnętrznej treści (Sokolik, 1993).

² W zależności od poziomu eksploracji i zaangażowania Marcia wyróżnił cztery statusy tożsamości. Są to: tożsamość osiągnięta, gdy wysoki jest poziom eksploracji i zaangażowania, tożsamość moratoryjna, którą charakteryzuje wysoki poziom eksploracji i brak zaangażowania, tożsamość nadana, odznaczająca się brakiem eksploracji, ale wysokim zaangażowaniem, i tożsamość dyfuzyjna, gdy brak eksploracji i zaangażowania.

BIBLIOGRAFIA

- Adams G.R., Ryan J.H., Hoffman J.J., Dobson W.R., Nielsen E.C. (1984), Go Identity Status, Conformity, Behavior, and Personality in Late Adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 1091–1104.
- Bauman Z. (2008), *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

- Berzonsky M. (1989), Identity Style: Conceptualization and Measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4, 268–282.
- Berzonsky M. (2008), Identity formation: The role of Identity Processing Style and Cognitive Processes. *Personality and Individual Differences* 44, 643–653.
- Berzonsky M., Branje S.T., Meeus W. (2007), Identity Processing Style, Psychosocial Resources, and Adolescents' Perceptions of Parent–Adolescent Relations. *The Journal of Early Adolescence*, 27, 2007.
- Bosma H., Gerrits R. (1985), Family Functioning and Identity Status in Adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 5, 69–80.
- Bowlby J. (1969), *Attachment and Loss: Volume I. Attachment*. New York: Basic Books.
- Erikson E.H. (1963), *Childhood and Society*. New York: Norton.
- Erikson E.H. (1968), *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Grotevant H.D. (1998), Adolescent Development in Family Contexts [w:] W. Damon (red.), *Handbook of child psychology*. New York: Wiley.
- Grotevant H.D., Cooper C.R. (1986), Individuation in Family Relationships: A Perspective on Individual Differences in the Development of Identity and Role-taking Skill in Adolescence. *Human Development*, 29, 82–100.
- Hauser S.T., Powers S.I., Noam G.G., Jacobson A.M., Weiss B., Follansbee D.J. (1984), Familial Contexts of Adolescent Ego Development. *Child Development*, 55, 195–213.
- Havighurst R.J. (1981), *Developmental tasks and education*. New York–London: Longman.
- Kennedy J. (1999), Romantic Attachment Style and Ego Identity, Attributional Style, and Family of Origin in First-year College Students. *College Students Journal*, 33, 171–180.
- Kroger J. (2007), *Identity Development*. London, Sage Publication.
- Kroger J., Haslett S.J. (1998), Separation–individuation and Ego Identity Status in Late Adolescence: A Two Year Longitudinal Study. *Journal of Youth and Adolescence*, 17, 59–79.
- Lerner R.M., Lerner J.V., Eye A.V., Ostrom Ch.W., Nitz K., Talwar-Soni R., Tubman J.G. (1996), Continuity and Discontinuity across the Transition of Early Adolescence: a Developmental Context Perspective [w:] J.A. Graber, J. Brooks-Gunn, A.C. Petersen (red.), *Transition Through Adolescence. Interpersonal Domains and Context*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Marcia J.E. (1966), Development and Validation of Ego Identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551–558.
- Marcia J.E. (1980), Identity in Adolescence [w:] J. Adelson (red.), *Handbook of Adolescent Psychology*. New York: Wiley.
- Meeus W., de Wied M. (2007), Relationships with Parents and Identity in Adolescence: A Review of 25 Years of Research [w:] M. Watzlawik, A. Born (red.), *Capturing Identity. Quantitative and Qualitative methods*. New York, University Press of America.
- Oleszkowicz A. (2006), *Bunt młodości*. Warszawa: Scholar.
- Papini D.R., Sebby R.A., Clark S. (1989), Affective Quality of Family Relations and Adolescent Identity Exploration. *Adolescence*, 24, 457–466.
- Perosa L.M., Perosa S.L., Tam H.P. (1996), The Contribution of Family Structure and Differentiation to Identity Development in Females. *Journal of Youth and Adolescence*, 25, 817–837.
- Quintana S., Lapsley D. (1987), Adolescent Attachment and Ego Identity: A Structural Equations Approach to the Continuity of Adaptation. *Journal of Adolescent Research*, 2, 393–409.
- Schultheiss D.P., Blustein D.L. (1994), Contributions of Family Relationship Factors to the Identity Formation Process. *Journal of Counselling & Development*, 73, 159–166.
- Sokolik M. (1993), *Psychoanaliza i Ja*. Warszawa.
- Willemssen E.W., Waterman K.K. (1991), Ego Identity Status and Family Environment: A Correlational Study. *Psychology Reports*, 69, 1203–1212.

Zagadnienie tożsamości w ujęciach Dana P. McAdamsa i Erika H. Eriksona

KAMIL JEZIERSKI

Instytut Psychologii
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

STRESZCZENIE

Artykuł porusza zagadnienie relacji między tożsamością narracyjną a tożsamością psychospołeczną. Dan McAdams, przyjmując jako punkt wyjścia dla swojej koncepcji tożsamości narracyjnej model rozwoju Erika Eriksona, twierdzi, że tożsamość narracyjna rozumiana przez niego jako globalnie spójna historia życia, podobnie jak stabilne zaangażowania, zaczyna wylaniać się w okresie adolescencji i późnej dorosłości. Wymienia te same czynniki rozwoju tożsamości co Erikson oraz przypisuje jej analogiczną funkcję integrowania różnych elementów życia. Narracyjne rozumienie siebie umożliwia lepsze ujmowanie zmienności w czasie niż stabilne zaangażowania.

W artykule zaprezentowano eksploracyjne badania nad związkiem między wylanianiem się tożsamości w obu ujęciach. U badanych adolescentów powierzchowne uporządkowanie tekstu autonarracji występowało bez związku z podejmowaniem zaangażowań, natomiast wiązało się z wyższą spójnością głównie pod względem spójności tematycznej opartej na refleksji nad własną osobą. Ponadto opowiadania w niewielkim stopniu zawierały przyczynowe rozumienie zmiany (nawet u osób z silnymi zaangażowaniami).

Na podstawie przedstawionych przesłanek wysunięto tezę, że w toku rozwoju w pierwszej kolejności kształtuje się powierzchowna i konwencjonalna organizacja autonarracji, a dopiero później jej struktura zaczyna się opierać na refleksji nad własnym życiem. Przepuszcza

się, że jakkolwiek funkcja integrująca życie jednostki jest wspólna dla obu ujęć tożsamości, to zawieranie zmiany osobowej w autonarracjach jest związane z osiągnięciami rozwojowymi bardziej zaawansowanymi niż nabycie stabilnych zaangażowań.

Słowa kluczowe: rozwój tożsamości, tożsamość narracyjna, historia życia

KONSTRUKT TOŻSAMOŚCI NARRACYJNEJ

Dan McAdams (1993) jest twórcą narracyjnej koncepcji historii życia czy opowieści o życiu (ang. *life-story*), opierającej się na metaforze życia jako książki. Kluczowe dla niej jest pojęcie tożsamości narracyjnej. McAdams definiuje ją jako zinternalizowaną opowieść o życiu, która integruje odmienne elementy biografii i tym samym nadaje życiu pewien stopień jedności i prawdopodobieństwa (McAdams, 2001). Tożsamość narracyjna przejawia się w globalnie spójnej historii życia. Jako punkt wyjścia dla swojej koncepcji rozwoju tożsamości narracyjnej przyjmuje Eriksonowski rozwojowy model tożsamości *ego*. Tożsamość jest traktowana jako układ integrujący ja-w-świecie-dorosłych i według McAdamsa to właśnie w historii życia dokonuje się ta integracja. Na podstawie powyższej koncepcji można sądzić, że umiejętność konstruowania dojrzałej historii życia pojawia się wraz z formowaniem się tożsamości psycho-

społecznej, jednak brakuje empirycznych badań wskazujących na taki związek, niewiele także jest opracowań dokładniej analizujących relację obu ujęć tożsamości. Poniżej zaprezentowano wybrane przesłanki, opinie oraz badania własne dotyczące związku rozwoju tożsamości w rozumieniu eriksonowskim oraz w ujęciu narracyjnym. Ze względu na stopień dotychczasowego opracowania problemu stanowią one jedynie przyczynek do dalszej jego eksploracji.

TOŻSAMOŚĆ INTEGRUJĄCA ŻYCIE JEDNOSTKI

W ujęciu eriksonowskim określenie tożsamości następuje wraz z przyjęciem stabilnych zaangażowań w określony system celów, wartości i przekonań (Marcia, 1966; Meeus, 1993; Bosma, 1989; Berzonsky, Neimeyer, 1994). W koncepcji historii życia dojrzała tożsamość narracyjna pojawia się, gdy jednostka konstruuje spójną narrację o własnym życiu (Habermas, Bluck, 2000; McAdams, 2006). W jakim stopniu te dwa ujęcia są do siebie zbliżone, a w jakim odmienne? Zacznę od wskazania na podstawowe punkty wspólne.

Jak wyżej wspomniano, McAdams, przytaczając koncepcję Eriksona, wskazuje, że tożsamość ma za zadanie integrować odmienne elementy „ja”. Psychospołeczne samookreślenie następuje w okresie późnej adolescencji i wchodzenia w dorosłość i jak dalej pisze: „właśnie wtedy [...] ludzie zaczynają układać swoje życie w definiujące ich opowiadania. To zinternalizowana i rozwijająca historia o sobie integruje «ja» synchronicznie i diachronicznie” (McAdams, 2001, s. 102). Tutaj również odwołuje się on do Eriksona, wymieniając rozwój psychoseksualny oraz oczekiwania społeczne względem adolescenta jako czynniki rozwojowe, dzięki którym pojawia się dojrzała historia życia (dodatkowo wymienia kolejny czynnik – rozwój operacji formalnych). Wyłanianie się perspektywy własnego życia w adolescencji stanowi podstawowy punkt wspólny obu ujęć. Tak więc tożsamość rozumiana za Eriksonem jako system zaangażowań

jest według McAdamsa niemalże tym samym co tożsamość narracyjna.

ODMIENNE PERSPEKTYWY

Odwołując się do rozróżnienia na paradygmatyczny i narracyjny tryb myślenia dokonane go przez Jerome’a Brunera (1996), przekonamy się, że tożsamość w obu koncepcjach jest ujmowana w dużym stopniu z odmiennej perspektywy. W teorii psychospołecznej formowanie tożsamości prowadzi jednostkę do określenia własnych atrybutów oraz swojego miejsca w społeczeństwie. Zatem tak rozumiana tożsamość zbudowana jest ze stwierdzeń typu: „ja jestem x”. Tożsamość w ujęciu McAdamsa opisuje natomiast jednostkę w kategoriach narracyjnych, które między innymi mogą zawierać epizody z życia czy wyjaśnienia lub powiązania różnych wątków (Niedźwieńska, 2000). Oczywiście historie życia jak najbardziej mogą zawierać sądy pierwszego typu, jednak są one zwykle włączone w strukturę narracyjną (na przykład: „stałem się osobą wierzącą po kryzysie, który przeszedłem”), w związku z czym mogą być umieszczone w całości historii życia. Dzięki temu tożsamość narracyjna pozwala jednostce zrozumieć siebie jako zmieniający się podmiot w zmieniających się sytuacjach.

Tutaj widoczna jest kolejna różnica między ujęciami: koncepcja psychospołeczna akcentuje stabilność i jedność, podczas gdy ujęcie narracyjne zwraca uwagę na zachowanie tożsamości mimo zmienności. Poczucie narracyjnej tożsamości i jej stabilność wynikają nie tyle z niezmienności własnych atrybutów, sądów lub zachowań, ile ze zrozumienia przebiegu historii jednostki, w ramach której wyjaśnia swoje cechy, w tym również ich różnorodność i zmienność, a także pojmuje swoje postępowanie, jego motywy oraz reakcje innych wobec własnej osoby (Trzebiński, 2002). Różnice między „tradycyjnym” a narracyjnym ujęciem tożsamości wyraźnie pokazuje Anthony Giddens (2001) – na którego notabene powołuje się McAdams – twierdząc: „Tożsamość jednostki nie leży w jej zachowaniu, ani

– jakkolwiek ma to wielkie znaczenie – w sobie, w jaki jest odbierana przez innych. Tożsamość jednostki zależy od jej zdolności do podtrzymania ciągłej narracji” (s. 77).

ROLA NARZĘDZI POZNAWCZYCH

Do interesujących wniosków może prowadzić wiedza o roli rozwoju poznawczego, jaką odgrywa on w kształtowaniu się tożsamości. McAdams wskazuje, że myślenie formalne dostarcza poznawczych środków do poszukiwania tożsamości. Wraz z pojawieniem się operacji formalnych młody człowiek nabywa umiejętność systematycznego dopasowywania szerokiej gamy hipotetycznych scenariuszy i ideałów do własnego życia (McAdams, 2001). Tilmann Habermas i Susan Bluck (2000) proponują koncepcję, według której wyznacznikiem w pełni dojrzałej tożsamości narracyjnej jest pojawienie się globalnej koherencji opowiadania o życiu. Wysuwają oni tezę, że operacje formalne są narzędziem poznawczym właściwie niezbędnym do zbudowania globalnej koherencji tekstu biografii. W jej ramach wyróżniają następujące rodzaje spójności: kulturowy wzór biografii, koherencję temporalną, tematyczną i przyczynową. W omawianym kontekście jest istotne, że umiejętność nadawania koherencji przyczynowej pozwala na wyjaśnianie osobistej nieciągłości. Jak wcześniej zaznaczono, rozumienie zmiany dotyczącej własnej osoby i własnego życia jest szczególnie istotne dla budowania tożsamości narracyjnej.

Badania w paradygmacie psychospołecznym także wskazują na istnienie związku rozwoju poznawczego z rozwojem tożsamości, na ich podstawie wnioskuje się, że myślenie formalno-operacyjne stymuluje poszukiwania oraz pomaga zbudować stabilne zaangażowania (Berzonsky, Weiner, Dennis, 1975; Marcia, Rowe, 1980; Gurba, 2010).

Marian Olejnik (2009) postawił tezę, że dopiero instrumenty myślenia postformalnego, które umożliwiają ujmowanie rzeczywistości w sposób złożony, wielowymiarowy, często paradoksalny i pozornie sprzeczny,

umożliwiają zmiany w historii życia za pomocą wyróżnionych przez McAdamsa strategii narracyjnych „sekwencji kompensacji” i „sekwencji kontaminacji” (McAdams, Reynolds, Lewis, Patten, Bowman, 2001). W badaniach Olejnik stwierdził, że rzeczywiście osoby posiadające perspektywę myślenia postformalnego częściej budują autonarracje zawierające wymienione sekwencje.

Warto dodać, że powyższa teza jest zgodna z koncepcją rozwoju „ja” Giseli Labouvie-Vief (Labouvie-Vief, Chiodo, Goguen, Diehl, Orwoll, 1995; Labouvie-Vief, 2005), według której w stadium rozwoju odpowiadającym myśleniu formalnemu (w jej terminologii na poziomie instytucjonalnym–intersystemowym) adolescenti rozumieją siebie w kategoriach abstrakcyjnych, ich reprezentacja „ja” zawiera stabilne cechy własne oraz cele i motyw; występuje niska tolerancja sprzeczności i dążenie do jedności i ciągłości, natomiast dopiero na kolejnym – postformalnym poziomie myślenia (kontekstualnym–intersystemowym) – reprezentacja „ja” zawiera zmiany w czasie i ich rozumienie. Charakterystyki siebie ogniskują się w mniejszym stopniu na stabilnym „ja”, a bardziej na transformacjach własnej osoby.

Można by tu się pokusić o stwierdzenie, że historie życia zawierające rozumienie zmiany i sprzeczności we własnej osobie (czyli według McAdamsa będące przejawem „dojrzałej” tożsamości narracyjnej) pojawiają się dopiero wraz z przejściem na poziom myślenia postformalnego, podczas gdy myślenie formalne jest wystarczające do osiągnięcia stabilnej tożsamości psychospołecznej. Oczywiście wysunięcie takich wniosków wymagałoby dalszych badań, jednak – co jest tutaj istotne – wymienione przesłanki kierują uwagę na to, że funkcja integrowania zmiany we własnej osobie jest tym, co odróżnia tożsamość narracyjną od tożsamości psychospołecznej.

PRZESŁANKI EMPIRYCZNE

Istnieją pewne – choć nieliczne – dowody empiryczne wskazujące na związek rozwoju

opisanego przez Eriksona ze sposobem budowania autonarracji. Dość znane są badania nad generatywnością (McAdams, Diamond, de St.Aubin, Mansfield, 1997) pokazujące, że osoby w średnim wieku, które wykazują jej wysoki poziom, budują tak zwane zaangażowane opowiadania (ang. *commitment story*), charakteryzujące się określoną treścią.

Znacznie mniej oczywisty jest związek pojawienia się dojrzałej historii życia z rozwojem tożsamości psychospołecznej w okresie dorastania i wchodzeniu w dorosłość. Kate McLean i Michael Pratt (2006) analizowali związek sposobu budowania autonarracji osób wchodzących w dorosłość i statusów tożsamości według Marcii. Badani opisywali punkt zwrotny w ich życiu (pytanie o wywiadu historii życia McAdamsa), teksty były kodowane pod względem sposobu nadawania znaczenia opisanym wydarzeniom (ang. *meaning-making*) jako przejawu tożsamości narracyjnej. Za najbardziej zaawansowane pod tym względem przyjmowano opowiadania zawierające pewien wgląd, czyli takie, w których opisywane zdarzenie stanowiło przesłankę do głębszych wniosków na temat własnej osoby, za mniej zaawansowane uznawano wysuwanie prostych wniosków opisywanych w kategoriach behawioralnych, natomiast za najmniej zaawansowane – takie, które odznaczały się brakiem jakichkolwiek wniosków. Wyniki wskazują na istnienie związku między oboma ujęciami tożsamości, jednak nie okazał się on tak ewidentny, jak zakładano. Wykazano, że opowiadania osób z tożsamością przekazaną i dyfuzyjną, czyli ze statusami charakteryzującymi się brakiem eksploracji, były mniej zaawansowane pod względem budowania znaczeń. Stwierdzono także związek nadawania znaczeń z ogólnym wskaźnikiem dojrzałości tożsamości *ego*. Moratorium i tożsamość osiągnięta nie wiązały się z treścią narracji. Co ciekawe, wśród badanych z tymi statusami były osoby, które w ogóle nie budowały w swoich narracjach znaczeń. Z powyższych wyników autorzy wnioskują, że zachodzi pewna zbieżność między oboma ujęciami tożsamości (szczególnie brak eksploracji wiąże się z nienadawaniem znaczeń zmianom),

ale jednocześnie są one odmiennymi konstruktami. Badania sugerują zatem, że te dwa sposoby ujmowania tożsamości są bardziej odmienne, niż zakładał McAdams.

BADANIA WŁASNE

Cel i przedmiot

Omawiane zagadnienie zainspirowało do przeprowadzenia badań, których celem było uchwycenie współwystępowania wyłaniającej się dojrzałej historii życia w adolescencji oraz rozwoju tożsamości. Oparto się głównie na dwóch koncepcjach. Pierwszą z nich była społeczno-poznawcza koncepcja Berzonsky'ego (Berzonsky, Neimeyer, 1994). Obok trzech stylów tożsamości (informacyjnego, dyfuzyjnego i normatywnego) wyróżnił on pojęcie zaangażowania, określające siłę i jakość istotnych standardów „ja”, celów, przekonań, wartości. Zaangażowanie wyznacza jednostce sens jej celów, kierunek działań oraz stanowi punkt odniesienia dla monitorowania i regulowania czynności. Zaangażowanie traktowano tutaj jako wyznacznik ukształtowania tożsamości przez adolescentów¹. Drugą koncepcją, na której się oparto, była McAdamsa (2001) koncepcja tożsamości narracyjnej. Za Habermasem i Bluck (2000) przyjęto globalną koherencję autonarracji jako wyznacznik dojrzałej tożsamości narracyjnej. Podstawowym pytaniem, na które szukano odpowiedzi, było, czy osoby mające bardziej uformowaną tożsamość psychospołeczną (w przeciwieństwie do osób z nieukształtowaną) budują także bardziej dojrzałe, czyli globalnie spójne autonarracje. Badania miały charakter eksploracyjny i ich zadaniem było postawienie dalszych hipotez. Zaprezentowane wyżej przesłanki skłoniły do postawienia hipotezy, że zaangażowanie adolescentów w różnych sferach życia jest pozytywnie związane z globalną koherencją opowiadania: temporalną, tematyczną i przyczynową.

Metoda

W pierwszym etapie badań brało udział 103 uczniów klas pierwszych krakowskich liceów,

w tym 27 chłopców i 72 dziewczęta (4 osoby nie podały płci). Wypełniali oni Kwestionariusz Stylów Tożsamości (*Identity Style Inventory, ISI*, tłum. A. Senejko), mierzący nasilenie poszczególnych stylów tożsamości oraz siłę zaangażowania. Do drugiego etapu – wywiadu narracyjnego – wybrano 20 osób ze skrajnymi wynikami w skali zaangażowania kwestionariusza ISI (grupa I – najwyższe, grupa II – najniższe); do uczestnictwa w nim zgodziło się 17 osób. W grupie I było 8 uczniów, w tym 4 dziewczęta i 4 chłopców, w grupie II było 9 uczniów, w tym 5 dziewcząt i 4 chłopców. Wszyscy badani mieli 16 lat prócz jednej osoby z grupy pierwszej, która miała lat 17. Wywiady narracyjne zostały wykonane na niewielkiej grupie, mimo to możliwe było wyśnięcie pewnych wniosków.

Badanie narracji zostało przeprowadzone metodą własnego autorstwa, zainspirowaną Wywiadem Historii Życia autorstwa McAdamsa – częścią „Rozdziały Życia”. Osobę badaną proszono o sformułowanie opowiadania o swoim życiu i o podzielenie go na rozdziały. Następnie pytano o ewentualne powiązania między poszczególnymi rozdziałami i o główny wątek opowiadania. Wypowiedź badanego nagrywano, spisywano, a następnie wyróżniano w niej rozdziały (na podstawie deklaracji badanego) i mniejsze epizody [na podstawie przyjętej definicji² (Głowiński, Sławiński, 1998)]. Analizy tekstu narracji dokonywało dwóch kompetentnych sędziów. Była ona ukierunkowana na określenie jego koherencji globalnej, będącej według przyjętych podstaw teoretycznych (Habermas, Bluck, 2000) przejawem rozwoju tożsamości narracyjnej i tym samym pojawienia się dojrzałej opowieści o życiu.

W celu określenia spójności tekstu sędzia identyfikował sądy świadczące o nadawaniu przez osobę badaną relacji między epizodami i między całym rozdziałami. Określano trzy rodzaje relacji: temporalną, tematyczną, przyczynową³. Relacje temporalne były identyfikowane, gdy okres trwania epizodu był umiejscowiony względem innych elementów opowiadania. Przykładem wypo-

wiedzenia świadczącego o nadaniu tego typu relacji może być następujące zdanie: „Po gimnazjum przeprowadziliśmy się do Krakowa, gdzie rozpoczął się nowy etap w moim życiu – liceum”. Relacje przyczynowe rozpoznawano, gdy jeden epizod wpływał na zmianę w zakresie drugiego epizodu. Przykładowo jedna z osób relacjonowała, że trudności finansowe, jakie miała jej rodzina, zaważyły na jej późniejszym charakterze. Należy zauważyć, że koherencja przyczynowa zwykle wiąże się z ujmowaniem dynamiki wydarzeń we własnym życiu oraz ze rozumieniem zmiany zachodzącej we własnej osobie lub we własnym życiu. Spójność tematyczna była rozpoznawana, gdy jeden epizod miał wspólny temat z innym. Przykładowo jeden epizod mógł mówić o angażowaniu się w aktywność związaną ze sztuką, a kolejny o planach zdawania na akademię sztuk pięknych. W tym przypadku wspólnym tematem mogło być zainteresowanie sztuką.

W pierwszym etapie analizy określano ilościowy wskaźnik stopnia spójności tekstu. W drugim etapie dokonano analiz jakościowych związków tematycznych i przyczynowych między epizodami oraz rozdziałami. Za każdą relację osoba uzyskiwała 1 punkt, wskaźnikiem koherencji tekstu była liczba relacji w proporcji do całkowitej liczby epizodów lub rozdziałów w danym opowiadaniu. W ten sposób uzyskiwano wskaźnik pokazujący, w jakim stopniu opowiadanie jest spójne (gdzie wskaźnik 0 uzyskiwały narracje, w których epizody i rozdziały nie były między sobą w relacji, a 1 – gdy wszystkie jednostki analizy były z sobą powiązane). Osobno były liczone wskaźniki spójności: temporalnej, tematycznej⁴, przyczynowej oraz ogólne wskaźniki spójności między rozdziałami i między epizodami w obrębie rozdziałów. Ponadto zastosowano dodatkowe kryterium spójności tematycznej: adekwatności tematu życia do tekstu oraz adekwatności tytułów rozdziałów do ich zawartości. Wyrazem adekwatności tematu życia była proporcja liczby epizodów adekwatnych do liczby wszystkich epizodów. Wyrazem adekwatności

tytułów była natomiast liczba zdań adekwatnych do całkowitej liczby zdań. Można zauważyć, że ostatni wskaźnik jest tak naprawdę najbliższy lokalnemu poziomowi koherencji przez to, że odnosi się do uporządkowania poszczególnych zdań, a nie większych całości tekstu.

WYNIKI

Analiza ilościowa

Oczekiwany związek między spójnością tekstu autonarracji a skalą zaangażowania kwestionariusza ISI (tabela 1) był silny dla wskaźnika relacji na najbardziej globalnym poziomie, czyli relacji między rozdziałami ($r = 0,68$, $p < 0,01$). Wysokość wskaźnika koherencji między rozdziałami na poziomie 0,92 wskazuje, że prawie wszystkie rozdziały opowiadania o sobie wyróżnione przez adolescentów z silnym zaangażowaniem były powiązane z sobą, natomiast ich rówieśnicy z niskim zaangażowaniem zwykle konstruowali opowiadania złożone z części powiązanych z sobą w małym stopniu – tu niniejszy wskaźnik wyniósł 0,34. Same rozdziały w opowiadaniach osób z wysokim poziomem zaangażowania też były wewnętrznie bardziej spójne (wskaźnik adekwatności na tym poziomie wyniósł odpowiednio 0,67 i 0,32), jednak uzyskany związek nie był

już tak silny jak poprzedni – relacje między epizodami w obrębie rozdziałów korelowały z sobą na poziomie 0,42 na granicy istotności statystycznej ($p = 0,10$).

Odmienne wyniki uzyskano dla różnych aspektów spójności narracji (tabela 2). Niezależnie od siły zaangażowania autorów narracji ich teksty były w podobnym stopniu uporządkowane według czasu i miejsca oraz ułożone według ogólnych tematów rozdziałów – wskaźnik relacji temporalnych dla grupy I wynosił 0,44, a dla grupy II 0,40, wskaźnik adekwatności tytułów natomiast wynosił odpowiednio 0,65 i 0,78. Oba wskaźniki nie były istotnie związane z zaangażowaniem. Związane z zaangażowaniem były natomiast inne aspekty spójności tekstu. Korelacja wyników w skali zaangażowania z wskaźnikiem koherencji tematycznej wyniosła $r = 0,68$ przy $p < 0,001$, a z adekwatnością tematu życia 0,52 przy $p < 0,01$, natomiast z wskaźnikiem koherencji przyczynowej – 0,52, przy $p < 0,01$. Można powiedzieć, że w opowiadaniach osób z silniejszym zaangażowaniem obecne były bardziej zaawansowane rodzaje koherencji tematycznej – odnoszenie do siebie tematów różnych części opowiadania i wyodrębnianie głównego wątku oraz przyczynowe wyjaśnianie zmian dotyczących własnej osoby.

Tabela 1. Korelacja między wskaźnikami koherencji a skalą zaangażowania kwestionariusza ISI (współczynnik korelacji rang Spearmana)

Wskaźnik koherencji	Średnia wartość u wszystkich badanych	Średnia wartość u osób z wysokim zaangażowaniem	Średnia wartość u osób z niskim zaangażowaniem	Korelacja ze skalą zaangażowania
Relacje w obrębie rozdziałów	0,56	0,67	0,32	0,42*
Relacje między rozdziałami	0,45	0,92	0,34	0,68**

* $p < 0,10$, ** $p < 0,01$

Tabela 2. Korelacja między wskaźnikami koherencji a skalą zaangażowania kwestionariusza ISI (współczynnik korelacji rang Spearmana)

Wskaźnik koherencji	Średnia wartość u wszystkich badanych	Średnia wartość u osób z wysokim zaangażowaniem	Średnia wartość u osób z niskim zaangażowaniem	Korelacja ze skalą zaangażowania
Relacje temporalne	0,42	0,44	0,40	0,02
Relacje przyczynowe	0,06	0,12	0,00	0,52*
Relacje tematyczne	0,15	0,27	0,04	0,68**
Temat życia	0,38	0,58	0,21	0,52*
Adekwatność tytułów	0,72	0,65	0,78	-0,23

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Analiza jakościowa

Na podstawie analiz jakościowych wyodrębniono następujące cechy narracji, które wystąpiły w grupie osób z wysokimi wynikami w wymiarze zaangażowania, a nie wystąpiły w grupie osób z niskimi wynikami w tym wymiarze.

Wiązanie perspektyw czasowych

Teksty osób z silnymi zaangażowaniami zawierały przynajmniej dwie perspektywy czasowe. Przykładowo w niektórych narracjach wydarzenia z dzieciństwa miały wpływ na osobowość w obecnym czasie lub aktualne własne zainteresowania były związane z planami na przyszłość. Narracje badanych bez stabilnych zaangażowań częściej dotyczyły w całości tylko jednej perspektywy czasowej. Najczęściej opowiadali oni swoją historię (przeszłość) albo opisywali aktualne cechy, relacje interpersonalne lub aktywności. Jeżeli poszczególne części opowiadania odnosiły się do różnych perspektyw czasowych, to nie były one powiązane (na przykład u jednej z badanych rozdział o planach życiowych pozostaje bez żadnego związku z opisanymi w pozostałej części tekstu zainteresowaniami, edukacją i rodziną).

Łączenie odmiennych rodzajów koherencji

W narracjach młodzieży z wysokim zaangażowaniem często współwystępowały wyróżnione rodzaje koherencji (czasu i miejsca, przyczynowa i tematyczna). Przykładowo tekst mógł być uporządkowany chronologicznie i poszczególne etapy życia mogły mieć ten sam główny temat czy łączyć się przyczynowo.

Abstrakcyjna refleksja

Badani z bardziej ustaloną tożsamością często podejmowali głębszą refleksję nad własnym życiem, odwołując się do bardziej abstrakcyjnych kategorii. Mówili o kształtowaniu się własnej osobowości, o tym, dlaczego stali się tacy, jacy są, oraz formułowali zasady i wartości kierujące ich życiem. Treścią opowiadań osób z drugiej grupy częściej były typowe dane biograficzne i konkretne informacje bez abstrakcyjnej refleksji.

DYSKUSJA NAD WYNIKAMI

Oczekiwano pozytywnego związku stopnia koherencji narracji z siłą posiadanego zaangażowania u adolescentów, związek ten miał świadczyć o współwystępowaniu rozwoju tożsamości narracyjnej z tożsamością w ujęciu

eriksonowskim, co z kolei wynikało z założenia McAdamsa (2001) o bliskim pokrewieństwie tych konstruktów. W przeprowadzonych badaniach powyższy związek można było zaobserwować dla części aspektów globalnej koherencji (będącej zgodnie z powyższą koncepcją przejawem tożsamości narracyjnej).

Okazało się, że młodzież niewykazująca zaangażowań – podobnie jak przejawiająca je w wysokim stopniu – budowała globalnie koherentne narracje, natomiast struktura tych opowiadań opierała się głównie na powierzchownym i konwencjonalnym uporządkowaniu. Treść była ułożona chronologicznie oraz pogrupowana w szersze kategorie zawarte w rozdziale, takie jak: dzieciństwo, szkoła, rodzina.

Im bardziej ukształtowaną tożsamość mieli badani, tym więcej znajdowali podobieństw tematycznych między elementami opowiadania o swoim życiu oraz lepiej wyodrębniali główny wątek tego opowiadania, także częściej zdarzały się opisy zmian zaistniałych we własnym życiu. Spójność opowiadań osób z ukształtowaną tożsamością opierała się na refleksji nad własną osobą – cechami osobowości, wartościami, postawami.

Można zatem powiedzieć, że hipoteza potwierdziła się względem tych aspektów, które wskazywały na podjęcie głębszej refleksji nad własnym życiem. Przykładem sądów zawierających autorefleksję mogą być następujące cytaty z wywiadów: „Jak dorastałem, to moja mama zabierała mnie dużo do muzeów [...] no w ogóle dużo chodziliśmy po Krakowie, więc lubię strasznie kulturę”; „efekty, które wywarły na mnie różne wydarzenia i przejścia mogły zaważyć, ale tylko zaważyć na mojej osobie, mojej osobowości i naturze”.

Do ciekawych wniosków mogą prowadzić wyniki dotyczące związku koherencji przyczynowej i zaangażowania. Zgodnie z oczekiwaniami zaobserwowano, że badani z bardziej ukształtowaną tożsamością budowali więcej relacji przyczynowo-skutkowych w swoich historiach życia. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że takie relacje występowały dość rzadko. Spójność opowiadań badanych adolescentów z bardziej ukształtowaną tożsamością w niewielkim stopniu opierała się na relacjach

przyczynowo-skutkowych, w tym na rozumieniu zmian we własnej osobie, podczas gdy u żadnej z osób z nieukształtowaną tożsamością nie wystąpiły tego typu relacje. Jest to dość znaczące, ponieważ według założeń koncepcji historii życia tego rodzaju relacje stanowią ważny element tożsamości narracyjnej. Można nawet powiedzieć, że spójność przyczynowa stanowi o istocie dynamicznego sposobu rozumienia siebie w kategoriach narracyjnych – jako jednostki zmieniającej się w czasie. Możliwe, że dopiero osiągnięcia rozwojowe we wczesnej dorosłości, takie jak uzyskanie perspektywy postformalnej, pozwalają na budowanie koherencji przyczynowej historii życia na podstawie rozumienia zmiany we własnej osobie.

Należy zauważyć, że w tekstach osób z bardziej określoną tożsamością psychospołeczną podjęcie refleksji nad własną osobą nie wykluczało tego chronologicznego i konwencjonalnego uporządkowania, a raczej szło ono w parze z głębszymi relacjami tematycznymi i przyczynowymi. Ta wielopłaszczyznowość koherencji cechuje narracje osób z ukształtowaną tożsamością. Ilustracją mogą być tu następujące fragmenty wypowiedzi osób badanych: „Mówię tak klasami dlatego, ponieważ łatwo jest tutaj to pokazać, jeśli chodzi o okres czasu i zmiany następujące, [...] po szóstej klasie coraz bardziej, coraz głębiej uświadamiałem sobie, po co żyję”; „opisanie najpierw dzieciństwa jest dobre, bo można w tym zawrzeć psychikę”.

WNIOSKI – DALsze HIPOTEZY

Otrzymane wyniki z pewnością wymagają potwierdzenia w kolejnych badaniach, jednocześnie są wskazówką do postawienia dalszych hipotez dotyczących sposobu, w jaki kształtuje się umiejętność tworzenia opowiadań o własnym życiu (*life-story*). Według koncepcji McAdamsa ludzie zaczynają tworzyć dojrzałe historie życia w późnej adolescencji i wczesnej dorosłości. Uzyskane wśród adolescentów istotne zróżnicowanie co do globalnej koherencji narracji może potwierdzać, że dora-

stanie jest istotnym okresem dla kształtowania się historii życia oraz że globalna koherencja autonarracji ma charakter wieloaspektowy.

Rodzaj tego zróżnicowania sugeruje hipotezę, że przed wyłonieniem się w pełni dojrzałej tożsamości narracyjnej formuje się konwencjonalna spójność autobiografii bazująca na chronologicznym ułożeniu elementów życia i powierzchownym uporządkowaniu według standardowych tematów. Ten rodzaj koherencji nie wiązały się z zaangażowaniami nadającymi poczucie tożsamości, a dopiero w dalszej kolejności nabywanie stabilnego zaangażowania wiązałoby się z łączeniem w historii życia epizodów i charakterystyk osoby za pomocą takiego określonego tematu, jak stabilna cecha, przekonanie czy motyw.

Należy zauważyć, że powyższe badania koncentrują się na poczuciu tożsamości opartym na postrzeganiu siebie w spójnych i stabilnych kategoriach. Tożsamość narracyjna związana jest natomiast z rozumieniem zmienności siebie i własnego życia. Na podstawie wcześniej przywoływanej koncepcji Labouvie-Vief (2005) (por. też Olejnik, 2009) można przypuszczać, że postrzeganie siebie w kategoriach zmienności i sprzeczności będzie się wiązało z perspektywą myślenia postformalnego, charakterystyczną dla okresów rozwojowych późniejszych niż adolescencja. Wydaje się, że właśnie ten aspekt – rozumienia zmienności i sprzeczności własnej osoby odróżnia ujęcie eriksonowskie od ujęcia narracyjnego tożsamości.

PRZYPISY

¹ Prezentowane wyniki stanowią jedynie wybraną część szerszych analiz, których tu nie uwzględniono ze względu na ograniczenia objętościowe i mniejszą wagę dla omawianego problemu.

² Przyjęto definicję epizodu jako części tekstu odnoszącej się do pojedynczej reakcji głównego bohatera, takiej jak: działanie, myśli, emocje, motywy, zmiany postaw (Głowiński, Sławiński 1998, por. też Bokus, 1991). Epizod zwykle zawiera opis sytuacji, to jest warunki, zdarzenie, zmianę sytuacji w świecie przedstawionym, na którą reakcja bohatera jest odpowiedzią.

³ W dokładniejszym określeniu rodzajów koherencji, oprócz przywołanej koncepcji Tilmanna Habermasa i Susan Bluck (2000), wykorzystano także definicje koherencji Marii Mayenowej (1993) oraz R.S. Tomlina i in. (2001).

⁴ Tematem mogło być na przykład konkretne zainteresowanie, cecha osoby, przekonanie. Relacji tutaj nie uznawano, jeżeli tematem była wyłącznie bardzo ogólna kategoria, taka jak: szkoła, plany, rodzina, zainteresowania, a elementy, które do niej należały, nie były odniesione względem siebie na podstawie innego kryterium. Podobnie adekwatności tematu życia nie uwzględniano, jeżeli tematem była ogólna kategoria, jak „ja”, czy „moja historia”. Wskaźnik adekwatności tytułu (liczony na podstawie proporcji liczby zdań zgodnych z tematem do wszystkich zdań) uwzględniał natomiast tego rodzaju ogólne kategorie.

BIBLIOGRAFIA

- Berzonsky M. (1989), Identity Style: Conceptualization and Measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4(3), 268–282.
- Berzonsky M., Neimeyer G. (1994), Ego Identity Status and Identity Processing Orientation: The Moderating Role of Commitment. *Journal of Research in Personality*, 28(4), 425–435.
- Berzonsky M., Weiner A., Dennis R. (1975), Interdependence of Formal Reasoning. *Developmental Psychology*, 11(2), 258.
- Bokus B. (1991), *Tworzenie opowiadań przez dzieci. O linii i polu narracji*. Kielce: Energia.
- Bosma H.A. (1989), Szkoła, praca i czas wolny w rozwoju tożsamości młodzieży. *Psychologia Wychowawcza*, 4, 345–353.
- Bruner J. (1996), Frames for Thinking: Ways of Making Meaning [w:] D.R. Olson, N. Torrance (eds.), *Modes of Thought: Explorations in Culture and Cognition*, 93–105. New York: Cambridge University Press.

- Giddens A. (2001), *Nowoczesność i tożsamość: „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Głowiński M., Sławiński J. (1998), *Słownik terminów literackich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gurba E. (2010), *Czy budowanie własnej tożsamości przez dorastających związane jest z ich rozwojem poznawczym?* Łódź: Materiały konferencyjne XIX Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej.
- Habermas T., Bluck S. (2000), Getting a Life: The Emergence of the Life Stories in Adolescence. *Psychological Bulletin*, 5, 748–769.
- Labouvie-Vief G. (2005), Self-with-other Representations and the Organization of the Self. *Journal of Research in Personality*, 39 (1), 185–205.
- Labouvie-Vief G., Chiodo L., Goguen L., Diehl M., Orwoll L. (1995), Representations of Self across the Life Span. *Psychology and Aging*, 1 (3), 404–415.
- Marcia J.E. (1966), Development and Validation of Ego-identity Status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), May, 1966, 551–558.
- Marcia J.E., Rowe I. (1980), Ego Identity Status, Formal Operations and Moral Development. *Journal of Youth and Adolescence*, 9(2).
- Mayenowa M.R. (1993), Spójność tekstu a postawa odbiorcy [w:] M.R. Mayenowa. *Studia i rozprawy*. Warszawa: IBL.
- McAdams D.P. (1993), *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self*. New York: William Morrow & Co.
- McAdams D.P. (2001), The Psychology of Life Stories. *Review of General Psychology*, 5(2), 100–122.
- McAdams D.P. (2006), The Problem of Narrative Coherence. *Journal of Constructivist Psychology*, 19, 109–125.
- McAdams D.P., Diamond A., de St. Aubin E., Mansfield E. (1997), Stories of Commitment: The Psychosocial Construction of Generative Lives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 678–694.
- McAdams D.P., Reynolds J., Lewis M.L., Patten A., Bowman P.T. (2001), When Bad Things Turn Good and Good Things Turn Bad: Sequences of Redemption and Contamination in Life Narrative, and Their Relation to Psychosocial Adaptation in Midlife Adults and in Students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 472–483.
- McLean K., Pratt M. (2006), Life’s Little (and Big) Lessons: Identity Statures and Meaning-Making in the Turning Point Narratives of Emerging Adults. *Developmental Psychology*, 42, (4), 714–722.
- Meeus W. (1993), Occupational Identity Development, School Performance, and Social Support in Adolescence. *Adolescence*, 28(112), 809–819.
- Niedźwieńska M. (2000), Narracyjne ujęcie tożsamości [w:] A. Gałdowa (red.), *Tożsamość człowieka*, 123–125. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Olejnik M. (2009), Perspektywa epistemiczna a sposób przedstawiania sytuacji krytycznych w autonarracjach rozwojowych [w:] M. Kielar-Turska (red.), *Studia nad rozwojem i wychowaniem. W osiemdziesiątą rocznicę powstania Zakładu Psychologii Rozwojowej i Wychowawczej na Uniwersytecie Jagiellońskim*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tomlin R.S., Forest L., Pu M.M., Kim M.H. (2001), Semantyka dyskursu [w:] T. van Dijk (red.), *Dyskurs jako struktura i proces*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Trzebiński J. (2002), Narracyjne konstruowanie rzeczywistości [w:] J. Trzebinski (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: GWP.

III. SPRAWOZDANIA I RECENZJE

Sprawozdanie z III Wrocławskich Konfrontacji Psychologicznych „Psychologia w kryzysie?”, 22–23 kwietnia 2010

MICHAŁ ANDRZEJ GOŁOMBEK

Instytut Psychologii (WNHiP)
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław

W dniach 22–23 kwietnia 2010 roku odbyła się kolejna ogólnopolska konferencja naukowa z cyklu Wrocławskie Konfrontacje Psychologiczne. Konferencja miała miejsce w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Zorganizowało ją Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Psychologii Polskiej „ANOVA” we współpracy z Instytutem Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Polskim Stowarzyszeniem Studentów i Absolwentów Psychologii (PSSiAP) – biuro Wrocław. Stowarzyszenie „ANOVA”, które skupia przede wszystkim doktorantów oraz pracowników naukowych Instytutu Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego, podjęło się organizacji konfrontacji po raz trzeci. Sama idea konfrontacji ma służyć zestawieniu odmiennych podejść, ujęć czy zagadnień związanych z psychologią. Ma także integrować środowisko naukowe w celu lepszego uprawiania nauki oraz wskazywać na jej nowe wyzwania. Pierwsza konferencja odbyła się w 2008 roku, a jej temat brzmiał „Psychologia ilości, psychologia jakości. Uzupełniające się spojrzenia”. Druga konferencja z cyklu Wrocławskie Konfrontacje Psychologiczne, która odbyła się w 2009 roku, skupiała się na problemach współczesnej arteterapii, psychologii empirycznej oraz psychologii filozoficznej.

Tegoroczny temat konfrontacji to „Psychologia w kryzysie?”. Tym pytaniem auto-

rzy konferencji nawiązali do jednej z ostatnich książek Tomasza Witkowskiego zatytułowanej *Zakazana psychologia*, wskazującej na rozmaite słabości psychologii jako nauki. Autor z jednej strony ukazuje, jak wątle oparcie w rzetelnych badaniach mają niektóre z metod czy działań psychologicznych, z drugiej strony porusza problemy etyczne dotyczące samych naukowców, jak również ich postępowania (na przykład fałszowania wyników prac badawczych), opatrując swoje rozważania licznymi przykładami. Sformułowanie tematu konferencji w postaci pytania miało za zadanie wywołać debatę dotyczącą tego, czy rzeczywiście psychologia jako nauka przechodzi właśnie kryzys. Innym sposobem, w jaki można było rozumieć postawione pytanie, jest analiza spektrum możliwości, jakie daje psychologia, by pomóc człowiekowi w przezwyciężaniu kryzysu w życiu osobistym – od prostych kryzysów związanych z zarządzaniem czasem w ciągu dnia, po głębokie kryzysy, na przykład tożsamości.

W poszukiwaniu odpowiedzi na postawione pytania zorganizowano wykłady, sesję panelową, sesje referatowe i sesję plakatową, a także warsztaty. Konferencja została otwarta przez dr hab. Annę Oleszkowicz, dyrektora Instytutu Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Wykład inauguracyjny zatytułowany „Czy psychologia jest nauką kultu cargo? wy-

głosił Tomasz Witkowski. Temat ten nawiązywał do wykładu Richarda Feynmana z 1974 roku, który przedstawił nauki społeczne jako naśladowujące działania nauk przyrodniczych, zaznaczając, iż w jego rozumieniu naśladownictwo to nie przynosi pożądaných rezultatów i nie rozwiązuje problemów, którymi nauki społeczne się zajmują. W wystąpieniu Witkowskiego został wskazany ogromny obszar niedociągnięć nauki społecznej, jaką jest psychologia, wypunktowany przez Feynmana, na przykład nieskuteczność terapii czy wzrost przestępczości, jak również samobójstw, mimo wzrostu prowadzonych na ten temat badań, a także osiągnięć psychologii przekładających się na praktyczną pomoc człowiekowi w jego codziennym życiu. Jako przykład przywołano badania Johna Voevodsky'ego z 1974 roku, który to zamontował dodatkowe światło „stop” w części taksówek. Po dziesięciu miesiącach okazało się, iż taksówki z dodatkowym światłem stop uczestniczyły w kolizjach o 60,6% procent rzadziej niż taksówki z wyposażeniem standardowym.

Stanowiący kolejny punkt konferencji panel dyskusyjny, w którym uczestniczyli: Tomasz Witkowski, Zbigniew Łoś oraz Piotr Sorokowski, poprowadził Leszek Koczanowicz. Uczestnicy panelu próbowali odpowiedzieć na pytania, czy psychologia jako nauka przechodzi kryzys oraz czy omawiane problemy dotyczą tylko psychologii, czy także innych nauk społecznych. Zastanawiano się również nad możliwościami rozwiązania owych problemów.

W ramach kolejnej sesji referatowej Piotr Sorokowski oraz Agnieszka Szagdań omówili relację wzrostu z doborem płciowym na przykładzie danych z populacji Himba (Namibia) i Yali (Papua); Katarzyna Palus odpowiadała na pytanie, czy psychologia może wyjaśnić zjawisko życia w pojedynkę; Alicja Goździk omówiła czynniki ryzyka wystąpienia objawów depresyjnych u osób z rozpoznaniem schizofrenii, a Barbara Szmigielska oraz Karol Wolski przedstawili temat „Internet w pracy – pozytywne i negatywne strony zjawiska”. W ostatnim wystąpieniu w tej części sesji, dotyczącym kryzysu więzi sąsiedzkich, Manana

Jaworska przedstawiła badania nad wpływem cech przestrzeni fizycznej na kontakty między jej mieszkańcami. Autorka wskazała na wiele czynników, zidentyfikowanych przez psychologów, które uwzględnione przez architektów mogłyby się przyczynić do odbudowy zanikających więzi sąsiedzkich. Pierwszy dzień konferencji zakończył występ teatru integracyjnego „EUFORION”, kierowanego przez Annę Jędrzycką-Hamer oraz Annę Makuch, z przedstawieniem *Ryby, żaby i raki*.

W drugim dniu konferencji jako pierwszy wystąpił Przemysław Winiecki z tematem „Kryzys w psychologii A.D. 2010. Istota i przejawy”. W swoim wystąpieniu, w dość spektakularny sposób, wskazał między innymi na przejawy kryzysu w książkach tak uznanych autorów, jak Elliot Aronson czy Robert Cialdini, związane z fabularyzacją języka nauki. Następnie wystąpił Karol Wolski z prezentacją badań dotyczącą wykorzystania Internetu w pracy do celów pozazawodowych. Autor wskazał między innymi, że większość badanych osób korzysta z sieci w pracy w celach pozazawodowych, a także stwierdził wprost proporcjonalną zależność między wzrostem stażu w sieci a częstością korzystania z Internetu w celach prywatnych, która malała jednak wraz z wiekiem. Kolejne wystąpienie, Marcina Wróbla, dotyczyło kontrowersji terminologicznych wokół pojęcia świadomości. Sesję referatową zakończyło omówienie miar postaw społecznych na przykładzie konstrukcji skal Likerta oraz Thurstonea przez Michała Andrzeja Golombek oraz Bartosza Ogonowskiego. W swoim wystąpieniu, oprócz instrukcji tworzenia każdej ze skal, prelegenci przedstawili jej wady oraz zalety. Podjęty został przez nich również wątek problemów metodologicznych związanych z rozpiętością skali.

Równoległe do sesji referatowej odbywały się warsztaty. Pierwszy z nich został przeprowadzony przez Kalinę Żaczek, a dotyczył zarządzania sobą w czasie. Kolejny warsztat, przeprowadzony przez Joannę Mikołajko, dotyczył problemu zamiany marzeń w plany, a warsztat przeprowadzony przez Tomasza Godlewskiego dotyczył kreowania wizerun-

ku w czasach kryzysu. Ostatni warsztat podejmował osvajanie kryzysu absolwenta i został przeprowadzony przez Justynę Terebus. Konferencję zamykała sesja plakatowa. Podejmowane w trakcie konferencji tematy cieszyły się dużym zainteresowaniem, o czym świadczyły

liczne pytania zadawane autorom wystąpień oraz burzliwe dyskusje toczone w trakcie sesji, a także w kuluarach.

Kolejne, czwarte już, Wrocławskie Konfrontacje Psychologiczne są planowane na kwiecień 2011 roku.

RECENZJA

Robert D. Hill (2010), *Pozytywne starzenie się*, Warszawa: Wydawnictwo Laurum, 312 s.

TOMASZ FRĄCKOWIAK

Instytut Psychologii
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław

Starzenie się jest zjawiskiem powszechnym i dotyczy wszystkich społeczeństw. Na poziomie indywidualnym jest procesem wpisanym w ludzkie życie i nieuchronnym. Starzenie się jest nie tylko procesem długotrwałym i nieodwracalnym, ale także naturalnym, w związku z czym zdobywanie i poszerzanie wiedzy na jego temat powinno być czymś równie naturalnym. Książką, która daje taką możliwość, jest *Pozytywne starzenie się*. Jej autor, profesor psychologii Robert D. Hill z Uniwersytetu w Utah, specjalizuje się w badaniach i oddziaływaniach terapeutycznych, skierowanych do osób starszych. Tytuł książki nie tylko wyraża wiarę w istnienie tak zwanej dobrej starości, ale także jest odpowiedzią na zmiany, jakie zachodzą w pojmowaniu okresu późnej dorosłości. Mianowicie w XX wieku, zdaniem Hilla, starość kojarzono głównie z przejściem na emeryturę, niepełnosprawnością, demencją, schorzeniami, biernością, lękiem i nadchodzącą śmiercią. Według autora w XXI wieku będziemy musieli się nauczyć, że starzenie się to coś więcej niż pogarszanie się kondycji fizycznej i psychicznej. Katalizatorem tej zmiany punktu widzenia są z jednej strony demograficzne tendencje krajów wysoko rozwiniętych, w których ludzie żyją dłużej niż ich poprzednicy, pozostają aktywni i zachowują wysoką jakość życia także w wieku podeszłym, a z drugiej strony pozytywne starzenie się to określenie, które zdążyło przeniknąć

z literatury naukowej do języka opinii publicznej, co daje wyobrażenie o społecznych oczekiwaniach dotyczących etapu starości.

Jak zaznacza Hill, omawiana książka powstała, aby wspierać tych, którzy upowszechniają nowy, bardziej optymistyczny sposób myślenia o starości. Co istotne, pozytywne starzenie się jest jedną z możliwych odpowiedzi na ograniczenia, jakie niesie z sobą późna dorosłość, bowiem autor zakłada, że poczucie szczęścia można osiągnąć nie tyle dzięki uniknięciu niedogodności starzenia się, ile pomimo nich. Dlatego w dziewięciu rozdziałach swojej książki Hill przedstawia różne aspekty pozytywnego starzenia się oraz strategie, którymi mogą się posługiwać psychologowie pragnący pomóc osobom starszym w utrzymaniu optymistycznego podejścia do życia, nawet w sytuacji pogarszania się ich kondycji psychofizycznej. Autor prezentuje praktyczne aspekty pomocy seniorom, a także doniesienia z najnowszych badań z dziedziny gerontologii społecznej, porównawczej i klinicznej, które zostały opatrzone refleksyjnym, czasami krytycznym, komentarzem. Hill napomyka również o własnych badaniach, ale nie ekspozuje ich na tle pozostałych. Tym, co wyróżnia opisywaną książkę, jest umiejętne połączenie przez autora płaszczyzny teoretycznej i badawczej z wymiarem praktycznych oddziaływań, mających na celu osiągnięcie dobrostanu w wieku senioralnym.

Treść monografii została podzielona na dziewięć rozdziałów. W pierwszym Hill prezentuje zarys koncepcji pozytywnego starzenia się, podaje przesłanki dotyczące jej użyteczności i jednocześnie odróżnia to pojęcie od terminów pokrewnych, takich jak: normalne starzenie się (*normal aging*), pomyślnie starzenie się (*successful aging*), optymalne starzenie się (*optimal aging*).

Rozdział drugi prezentuje trzy teorie starzenia ważne z punktu widzenia utrzymywania dobrostanu w późnym wieku: teorię rozwoju psychospołecznego E.H. Eriksona, teorię selektywności, optymalizacji i kompensacji (SOC) P.B. Batlesa i współpracowników oraz teorię ciągłości R. Atchleya. Wymienione teorie stanowią podstawę koncepcji pozytywnego starzenia się, której dają bazę pojęciową do opisu potencjałów późnej dorosłości. Autor przedstawił powiązania między koncepcją pozytywnego starzenia się a trzema wymienionymi teoriami. Przy ich omawianiu przyporządkował każdej z teorii studium przypadku stanowiące ilustrację jej zastosowania w rozwiązywaniu problemów życiowych związanych z zaawansowanym wiekiem.

Jak już wspomniano, mimo optymistycznej wymowy książki, autor nie pomija w niej charakterystyki trudnych aspektów jesieni życia. Zagadnieniu temu poświęcił im między innymi rozdział trzeci, w którym opisuje skutki pogarszania się stanu zdrowia w ostatnich dekadach życia. Podkreśla heterogeniczność normatywnego procesu starzenia się i pogarszania się kondycji psychofizycznej w podeszłym wieku. Hill opisuje także konkretne strategie niwelowania deficytów wynikających z postępującego wieku. Koncentruje się przede wszystkim na sposobach kompensowania deficytów poznawczych (głównie pamięci). Autor zwraca uwagę na prawidłową ocenę zmian, jakie zachodzą z wiekiem, podkreślając wagę rozróżnienia między pogarszaniem się stanu zdrowia w wyniku choroby i w wyniku samego starzenia się. Aby dokonać prawidłowej oceny skali i uwarunkowań pogorszenia stanu zdrowia, należy dysponować wrażliwymi narzędziami diagnozy, które autor charakteryzuje w rozdziale czwartym, zatytułowanym „Strategie i instrumenty oceny”.

Rozdział czwarty zawiera przegląd sposobów oceny problemów powszechnych w wieku senioralnym, takich jak: deficyty poznawcze, ograniczenie niezależności funkcjonalnej, symptomy depresji, lęku oraz zmniejszonego zadowolenia z życia. Autor analizuje wady i zalety poszczególnych narzędzi oraz relacje między zakresem ich stosowania. Przybliży czytelnikowi narzędzia do oceny poziomu: ogólnego stanu psychicznego (Krótka Skala Oceny Stanu Psychicznego, Skala Demencji, Krótka Kwestionariusz Oceny Stanu Psychicznego), depresji (Geriatryczna Skala Oceny Depresji), lęku (Krótka Inwentarz Objawów), niezależności funkcjonalnej (Skala Oceny Zdolności Adaptacji, Skala Złożonych Czynności Życia Codziennego) i jakości życia (Skala Satysfakcji z Życia, Kwestionariusz Selektywnej Optymalizacji i Kompensacji). Hill dokonuje jedynie przeglądu wymienionych metod diagnozy, dlatego w książce nie znajdujemy ich szczegółowego opisu.

Rozdział piąty dotyczy psychologicznych barier pozytywnego starzenia się. Autor omawia osobowościowe trudności, które mogą problematyzować czerpanie satysfakcji z życia w wieku senioralnym. Zauważa, że osobowość jako taka bardzo trudno poddaje się zmianie w późnym wieku, ale warto pracować nad osobistymi przekonaniami i założeniami na temat świata, a także zachowaniami, które mogą ograniczać poczucie szczęścia. Hill nazwał je elementami stylistyki braku adaptacji. Jego zdaniem w dużej mierze znajdują się one pod świadomą kontrolą człowieka, w związku z czym są podatne na zmiany. Dokonany przegląd literatury klinicznej i doświadczenie w pracy z osobami starszymi pozwoliły autorowi zidentyfikować pięć podstawowych elementów stylistyki braku adaptacji. Są to: 1) sztynność poznawcza i behawioralna, powodująca opór wobec nieuchronnych zmian, jakie przynosi późna dorosłość; 2) negatywność, czyli selektywne odbieranie informacji lub zdarzeń pasujących do pesymistycznego systemu przekonań na temat starości, przyszłości; 3) martwienie się – patologiczne zamartwianie się, nad którym nie można zaplanować; 4) egocentryzm dotyczący stosunku do innych i polegający na nieuzasadnionym

poczuciu uprzywilejowania i ekspozowaniu swojej wyjątkowości, co w konsekwencji stanowi barierę w relacjach z innymi, oraz egocentryzm dotyczący nadmiernego zaabsorbowania bieżącym stanem zdrowia, uniemożliwiający dojrzałą konfrontację z ostatnim zadaniem życiowym – odejściem i śmiercią; 5) żal, który więzi emocjonalnie człowieka w pewnym punkcie przeszłości, prowadzi do uczucia bezsilności, smutku, uszczuplając zasoby emocjonalne potrzebne do funkcjonowania w bieżącej rzeczywistości i planowania przyszłości.

Oprócz opisu poszczególnych elementów utrudniających pozytywne doświadczanie późnej dorosłości każdy z nich został zilustrowany w studium przypadku. Autor prezentuje także wybrane techniki radzenia sobie z wymienionymi barierami pozytywnego starzenia się, które mogą zostać wykorzystane podczas terapii. Ich zaletami są przystępność i prostota w stosowaniu. Całościowe podejście do psychoterapii osób starszych zostało przedstawione w rozdziale szóstym, który zawiera przegląd jej tradycyjnych metod umożliwiających leczenie zaburzeń wieku podeszłego, czyli terapii psychodynamicznej, poznawczo-behawioralnej, systemów rodzinnych, egzystencjalnej, reminiscencyjnej i różnych form terapii grupowej. Co prawda autor nie dokonuje oceny skuteczności poszczególnych rodzajów terapii, ale wskazuje, jakie podejście najlepiej odpowiada określonemu typowi problemów w późnej dorosłości; omawia także podstawowe założenia każdej z metod terapii oraz etapy pracy z klientem. Przyznaje, że najbliższa jest mu terapia reminiscencyjna, bowiem została stworzona z myślą o osobach starszych. Ujmując ją w jednym zdaniu, można powiedzieć, że polega ona na wspomnianiu życiowych zdarzeń w taki sposób, aby lepiej zrozumieć swoją obecną sytuację. W zaawansowanym wieku najczęściej komplikują ją problemy, takie jak: samotność, potrzeba opieki, postępująca niedołężność, ograniczenie funkcji poznawczych, straty bliskich, poczucie schyłku życia. Choć doświadczenia te są wpisane w starzenie się, to jednak wywołują cierpienie, które podmiot może ukoić przez odwołanie się do zasobów duchowych

omawianych przez autora książki w rozdziale siódmym.

Na wstępie rozdziału autor opisuje ciekawe badania wiążące duchowość i religijność z dobrostanem i zdrowiem. Następnie omawia możliwości wspierania rozwoju duchowego i poczucia sensu życia. Na podstawie przeglądu literatury Hill wyodrębniła trzy obszary, które ułatwiają rozwój poczucia sensu życia w późnej dorosłości, przez co pomagają starzeć się pozytywnie. Są nimi: zdolność do wybaczenia, altruizmu i wdzięczności. Kulturowanie tych stanów stanowi strategię rozwoju duchowego, który może być wspierany przez psychologa podczas terapii. Autor ilustruje ten proces trzema studiami przypadków.

Ostatnie dwa rozdziały dotyczą możliwości pozytywnego starzenia się u schyłku życia. W rozdziale ósmym autor omawia psychologiczne konsekwencje pozostawania pod opieką w sytuacji niepełnosprawności, a w dziewiątym – doświadczenie umierania i konfrontację ze śmiercią. Podleganie opiece poza domem jest trudnym doświadczeniem, jednak Hill przekonuje, że w takiej sytuacji pozytywne starzenie się może polegać na podtrzymywaniu selektywnej niezależności człowieka w granicach, jakie wyznacza mu aktualne położenie życiowe. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach, autor podaje przykłady osób starszych, tu w kontekście ich sposobów radzenia sobie z postępującą zależnością. Podkreśla, że nawet w warunkach znacznej niepełnosprawności możliwość dokonywania wyborów ma pozytywny wpływ na dobrostan psychiczny, nawet jeżeli jest bardzo ograniczona. Za najważniejsze w sprawowaniu opieki nad starszym, schorowanym człowiekiem autor uważa elastyczność pomocy oraz możliwość tak zwanego starzenia się w jednym miejscu. Tym określeniem nazywa filozofię i praktykę sprawowania opieki nad seniorami w domu lub otoczeniu jak najbardziej przypominającym dom. Pozostawanie w swoim środowisku lub przebywanie w otoczeniu przypominającym je pozwala starszym osobom zachować poczucie tożsamości i autonomii.

Ostatni, dziewiąty, rozdział książki, podobnie jak ostatni rozdział ludzkiego życia, dotyczy śmierci. W pierwszej kolejności autor

porusza problem żałoby i żalu po stracie, jaki przeżywa starsza osoba w związku ze śmiercią współmałżonka. Omawia czynniki ochronne, sprzyjające odzyskaniu równowagi psychicznej po stracie, takie jak wsparcie społeczne i umiejętność regulacji emocjonalnej. Przytacza przy tym ciekawe wyniki programu badań *Changing Lives in Older Couples*, z którego wynika, że ponad połowa owdowiałych starszych osób przyznała, iż ból emocjonalny towarzyszący im po stracie ustąpił niemal całkowicie po upływie zaledwie sześciu miesięcy. Autor opisuje także aktywne strategie, które przyczyniły się do tego stanu.

Druga część ostatniego rozdziału opisuje psychologiczne aspekty konfrontacji z własną śmiercią. Hill przedstawia u mieranie z punktu widzenia teorii E. Kübler-Ross i R. Buckmana i zestawia je z wynikami badań jakościowych E.K. Steinhauera i współpracowników, które dotyczyły warunków pozytywnego starzenia się w przededniu śmierci. Hill twierdzi, że u relatywnie zdrowych starszych osób lęk przed śmiercią może się z wiekiem zmniejszać. Na przykładach studiów przypadków autor pokazuje, w jaki sposób osoba w podeszłym wieku może czerpać ze źródeł pozytywnego starzenia się w dążeniu do optymalizacji procesu umierania. U schyłku życia człowiek przygotowuje się do wykonania ostatniego zadania, jakim jest opuszczenie tego świata. Zdaniem Hilla, podobnie jak inne zadania rozwojowe, wymaga ono przygotowania, energii i wysiłku.

Każdy z rozdziałów *Pozytywnego starzenia się* kończy się porządkującym podsumowaniem, natomiast cała książka nie zawiera *postscriptum* czy refleksji końcowej, która byłaby syntezą przedstawionych treści.

Mimo że amerykańska rzeczywistość pod wieloma względami różni się od naszej, problemy jesieni życia i propozycje ich rozwiązań opisane przez Hilla wydają się użyteczne w rodzimych warunkach. Może to świadczyć

o tym, że psychologiczna warstwa starzenia się jest po części uniwersalna, wspólna dla wszystkich ludzi w późnym wieku, bez względu na szerokość geograficzną.

Przedstawiona teoria i praktyka pozytywnego starzenia się nawiązuje do nurtu psychologii pozytywnej. Monografia, mimo optymistycznej wymowy, porusza także ciemne strony późnej dorosłości, co czyni jej opis bardziej kompletnym. Autor kreśli sylwetkę starszego człowieka na wielu płaszczyznach: fizycznej, poznawczej, emocjonalnej, duchowej i egzystencjalnej. Biorąc pod uwagę liczbę poruszonych przez autora zagadnień dotyczących starzenia się, czytelnik nie może oczekiwać, że zostaną one omówione w sposób wyczerpujący. Książka przedstawia raczej ogólną charakterystykę osób starszych wraz z mapą ich problemów oraz sposobów zarządzania im. W tym kontekście jest świetnym punktem wyjścia do dalszego poszukiwania informacji o okresie życia, który potencjalnie lub aktualnie dotyczy nas wszystkich. Książka może być przydatna badaczom późnej dorosłości, psychoterapeutom zajmującym się osobami starszymi oraz ich opiekunom.

Starość czeka wszystkich niezależnie od tego, czy zastanawiają się nad tym, jaka ona będzie, czy też nie. Dlatego zdobywanie rzetelnych informacji na jej temat i snucie na ich podstawie refleksji może być przydatne dla każdego. Dzięki osobistym rozważaniom problematyki starości odnosimy jednocześnie kilka korzyści – zaczynamy lepiej rozumieć osoby starsze, możemy się przygotować na własne starzenie się lub lepiej je poznać, jeżeli wkroczyliśmy w późną dorosłość. Poznanie tego etapu życia wydaje się tak samo ważne dla zrozumienia człowieka, jak wiedza o wszystkich wcześniejszych okresach rozwoju, dlatego praca Roberta D. Hilla stanowi cenną próbę przybliżenia starzenia się w jego psychologicznym kontekście.

Procesy poznawcze a kształtowanie się tożsamości. Rola pośrednicząca stylów tożsamości

MICHAEL D. BERZONSKY

Department of Psychology
State University of New York Cortland

Kształtowanie się tożsamości jest ujęte w terminach modelu społeczno-poznawczego, który postuluje istnienie różnic w sposobie, w jaki osoby realizują lub unikają podjęcia wyzwania konstruowania, rozważania czy rekonstruowania znaczenia ich tożsamości. Niektórzy przyjmują informacyjną, refleksyjną orientację w radzeniu osobie z tożsamościowymi konfliktami i pytaniami; inni przyjmują automatycznie normatywne podejście, podczas gdy jeszcze inni zwlekają i unikają tożsamościowych decyzji, dopóki sytuacja tego nie wymusi. W artykule rozważa się rolę, jaką ogólne racjonalne i automatyczne poznawcze procesy i style kształtowania tożsamości odgrywają w jej formowaniu. Prezentowany jest przegląd badań, w których rozważano hipotezy dotyczące związku między racjonalnymi i automatycznymi procesami rozumowania i miarami kształtowania się tożsamości, który jest zapośredniczony przez styl tożsamości. Wyniki wskazują, że racjonalne i automatyczne procesy poznawcze ogólnie wyjaśniają znaczącą wariację miar kształtowania tożsamości, za które uznano: siłę zaangażowania, status tożsamości i typ samoatrybucji. Dalsze analizy ujawniły, że style kształtowania tożsamości przynajmniej częściowo zapośredniczają większość relacji między procesami poznawczymi i formowaniem tożsamości.

Słowa kluczowe: styl kształtowania tożsamości, osiągnięcie tożsamości, zaangażowanie, procesy poznawcze, intuicja

Michael D. Berzonsky's Identity Style Inventory (ISI)
– data of statistical assessment of the ISI Polish adaptation

ALICJA SENEJKO

Institute of Psychology
University of Wrocław
Wrocław

The article consists of data connected to statistical assessment of the Polish adaptations of Michael Berzonsky's method for diagnosing styles of identity and commitment – the Identity Style Inventory (ISI). At present his method appears in two versions: ISI3 (A. Senejko's Polish adaptation) and ISI4 (A. Senejko and E. Okreglicka-Forysiak's Polish adaptation). The article discusses at the issue of different forms of statistical assessment of both versions of the ISI. The paper also includes a short analysis of the theoretical model, which was the basis for Identity Style Inventory.

Key words: styles of identity, Polish adaptation of the ISI, statistical assessment

The factor structure of Michael D. Berzonsky's Identity Style Inventory. How many styles are measured by ISI3?

JAN CIECIUCH

Faculty of Psychology
University of Finance and Management
Warszawa

The Identity Style Inventory ISI3 developed by Michael D. Berzonsky is currently one of the most widely used measurement instruments in personality research – both in English language and Polish literature. The following paper is the Polish publication presenting the results of the study on the factor structure of identity styles as conceptualized by Berzonsky and operationalized in the ISI3 questionnaire.

The study involved a total of 1995 people belonging to three developmental stages: early adolescence, late adolescence, and early adulthood. By means of confirmatory factor analysis with parcelling, which has been used in English-language literature, the 3-factor structure of the inventory was confirmed (similarly as in other countries). However, this paper questions the above method of analysis and proposes that it is necessary to check if the studied constructs are one-dimensional. Verification conducted with the help of exploratory factor analysis and the comparison of alternative models with confirmatory factor analysis seem to contradict the 3-factor structure. The collected empirical material appears to indicate that the diffuse-avoidant style (measured with the Polish version of the ISI3) in fact consists of two independent dimensions: the avoidant style and the diffuse-careless style.

Key words: identity style, diffuse-avoidant style, factor structure, adolescence, early adulthood

The strategies for constructing own future and identity processing orientations in late adolescence

ANNA OLESZKOWICZ
ANNA MISZTELA

Institute of Psychology
University of Wrocław
Wrocław

This article discusses the results of research whose purpose was to identify the relation between the prospective activities of adolescents, analysed through the categories of strategies for constructing own future, and identity formation. Another objective of the study was to examine if these activities are connected with the increasing intensity of the relational patterns considered in terms of the categories of autonomy and intimacy in adolescents' families. The research was conducted among a group of 145 young people: 68 high school students and 77 academic students. The research was based on the Strategies for Constructing Own Future Inventory, the Identity Style Inventory and the Family of Origin Scale. The results revealed that there exist a relation between the realistic strategy and the informational processing orientation with commitment and the negative diffuse-avoidant processing orientation. The results of the study also indicate that the authority based and pressure-based strategies are connected to the normative processing orientation. The research revealed two interesting aspects: firstly, a positive relation between the carpe diem strategy and the diffuse-avoidant processing orientation and secondly, a negative correspondence between the informational processing orientation and commitment. The results revealed that the connection between the relational patterns in families and strategies is indirectly dependent on commitment, which is interpreted as an individual value system formation.

Key words: strategies for constructing own future, identity processing orientations, relational pattern, family of origin

The relationship with parents and identity styles in early and mid-adolescence.

EWA GURBA

Institute of Psychology
Jagiellonian University
Kraków

The resolution of identity crisis is the main developmental task for adolescents. Identity is formed in social contexts. Family is the of the earliest and most important social groups in the development of a child.

There are several theoretical perspectives on the links between parent-adolescent relations and identity. They suggest that warm, close family relationship characterised by control and acceptance of adolescents' autonomy promotes exploration of identity alternatives.

The main purpose of the present study was to describe the connection between adolescents' relationship with their parents and their identity styles. The 469 adolescents (145 from colleges, 324 from high schools) participated in this study. They completed the Identity Style Inventory ISI (M. Berzonsky) and Parents-Adolescents Relations Inventory (E. Gurba). Positive links between good relations with parents, low number of conflicts and normative and informational style of early and mid-adolescents' identity were found. The high frequency and number of conflicts between mother and mid-adolescents were connected with diffuse-avoidant style of identity. The adolescents' identity styles were more often correlated with the characteristics of relations with their mother than with their father.

Key words: Identity crisis, identity styles, parents–adolescents relations

The identity issue in D.P. McAdams' and E.H. Erikson approaches

KAMIL JEZIERSKI

Institute of Psychology
Jagiellonian University
Kraków

The article investigates the relationship between narrative and psychosocial identity. Dan McAdams' point of departure for his concept of narrative identity is Erik Erikson's developmental model, based on which he states that narrative identity as a globally coherent life story begins to emerge in adolescence and early adulthood. He refers to the same developmental factors as Erikson and stresses an analogical function: the integration of different elements of life. On the other hand, narrative self-understanding allows to include a personal change in time better than stable commitments.

The aforementioned premises inspired exploratory research on the relation of emerging life commitments and global coherence of self narratives. Examined adolescents constructed superficial coherent autonarratives without any relation to commitments, although commitments were positively related to thematic coherence based on self-reflection. Causal understanding of personal change was rarely included in the stories (even by people with strong commitments).

The author argues that it is likely that at first there develops the conventional and superficial organization of an autonarrative which is then structured on the reflection of someone's life. Although the integration of one's life is common for both approaches to identity, understanding a personal change is probably more related to further developmental achievements than stable commitments.

Key words: identity development, narrative identity, life story

Wskazówki dla autorów tekstów

Psychologia Rozwojowa stanowi naukowe forum do przedstawiania idei i teorii na temat rozwoju człowieka, wyników badań empirycznych nad rozwojem oraz ich zastosowań w praktyce w różnych dziedzinach, jak również polemik z koncepcjami i badaniami innych autorów. Zapraszamy do współpracy psychologów uprawiających inne działy psychologii, a także przedstawicieli innych nauk zainteresowanych rozwojem.

W *Psychologii Rozwojowej* są publikowane prace teoretyczne i dotyczące stosowania wiedzy psychologicznej, prezentujące własne koncepcje autorów bądź też stanowiące omówienie ważnych koncepcji innych autorów, a także zawierające przegląd różnych koncepcji w odniesieniu do wybranego problemu rozwojowego. Przyjmujemy prace podejmujące metodologiczne problemy badań nad rozwojem człowieka. Zamieszczamy prace empiryczne, przedstawiające wyniki własnych badań autorów. W *Psychologii Rozwojowej* można również publikować recenzje i sprawozdania z książek i czasopism. W dziale informacyjnym zamieszczamy informacje o wydarzeniach naukowych dotyczących badań nad rozwojem, tj. konferencjach, sympozjach, zjazdach, o bieżących pracach Sekcji Psychologii Rozwojowej Polskiego Towarzystwa Psychologicznego oraz o pracach zagranicznych towarzystw naukowych związanych z badaniami nad rozwojem człowieka. W ocenie Ministerstwa Nauki i Informatyzacji publikacja w tym czasopiśmie otrzymuje 4 punkty.

Wszystkie artykuły zamieszczane w czasopiśmie *Psychologia Rozwojowa* są recenzowane.

Artykuły należy nadsyłać w formie plików w formacie Microsoft Word lub rtf o objętości nieprzekraczającej 36 000 znaków i spacji. Tabele i ilustracje należy przysyłać w oddzielnych plikach zgodnych z podanymi wyżej formatami.

Ponadto należy nadesłać dwa egzemplarze wydruku artykułu, przygotowanego w sposób standardowy: z podwójną interlinią, czcionką wielkości 12 pkt, około 1800 znaków na stronie.

W artykułach o charakterze sprawozdań z badań empirycznych należy przyjąć standardowy układ treści: problem, hipotezy, opis badania empirycznego, wyniki badania i dyskusja nad znaczeniem wyników; zaznaczyć należy wyraźnie strukturę tekstu poprzez wprowadzenie podtytułów oraz wcięć w tekście. Przypisy i bibliografię zamieszczamy na oddzielnych stronach na końcu tekstu, a materiał ilustracyjny (rysunki z podpisami, tabele z tytułami) w oddzielnych plikach. Streszczenia artykułu w języku polskim i angielskim, w granicach 600–900 znaków, wraz ze słowami kluczowymi, zamieszczamy w oddzielnych plikach.

W tekście zaznaczamy odniesienia do literatury, podając nazwisko autora oraz rok wydania publikacji, do której się odwołujemy. Spis literatury wykorzystanej sporządzamy w porządku alfabetycznym według poniższych wzorów:

Kielar-Turska M. (1992), Wartości baśni odkrywane przez dzieci i dorosłych [w:] M. Kielar-Turska, M. Przetacznik-Gierowska (red.). *Dziecko jako odbiorca literatury*, 139–155. Warszawa, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Trempała J. (2000), *Modele rozwoju psychicznego. Czas i zmiana*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej.

Straś-Romanowska M. (1999), Rozwój osobowy. Próba konceptualizacji problemu w nawiązaniu do psychologii life-span. *Forum Psychologiczne*, 4, 2, 115–127.

Przypisy numerujemy kolejno i podajemy wszystkie na oddzielnej stronie na końcu tekstu.

Dane o autorze zamieszczamy na stronie tytułowej, podając: imię i nazwisko, miejsce pracy, miejscowość (np. Anna Borkowska, Instytut Psychologii, Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie, Lublin). Redakcji podajemy adres do korespondencji wraz z numerem telefonu i adresem poczty elektronicznej.

Lista recenzentów w roku 2010

Bąbel Przemysław
Beiset Maria
Białecka-Pikul Marta
Bielawska-Batorowicz Eleonora
Bogdanowicz Marta
Cieciuch Jan
Czerniawska Ewa
Czerwińska-Jasiewicz Maria
Czyżowska Dorota
Dołęga Zofia
Dryll Elżbieta
Francuz Piotr
Frydrychowicz Stefan
Gasiul Henryk
Grygielski Michał
Gurba Ewa
Iniewicz Grzegorz
Janicka Iwona
Jasiecka Dorota
Katra Grażyna
Kielar-Turska Maria
Kołodziejczyk Anna
Kossewska Joanna
Kościelska Małgorzata
Krasowicz-Kupis Grażyna

Liberska Hanna
Ligeza Maria
Limont Wiesława
Łosiak Władysław
Manturzevska Maria
Neckar Jacek
Ostaszewski Paweł
Pisula Ewa
Plopa Mieczysław
Pufal-Struzik Irena
Putko Adam
Radochoński Mieczysław
Radomska Anna
Senejko Alicja
Studen Stanisława
Straś-Romanowska Maria
Trempała Janusz
Tucholska Stanisława
Turska Dorota
Twardowski Andrzej
Wojciechowska Ludwika
Wrona-Polańska Helena
Wrońska Jadwiga
Zdebski Janusz